

Кветослава КОПОРОВА (ед.)

Studium
Carpato-Ruthenorum
2012

Штудії з карпаторусиністики

Пряшівська універзіта в Пряшові
Інштітут русиньского языка і культуры

Пряшів 2012

© Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Studium Carpatho-Ruthenorum 2012
Štúdie z karpatorusistiky

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: **PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.**

Redakčná rada: **doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.**

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

PhDr. Marta Beňková, PhD.

Mgr. Valerij Pad'ak, CSc.

Recenzent: **doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.**

Jazyková redaktorka: **doc. PhDr. Anna Plišková, PhD.**

Technická redaktorka: **Mgr. Alica Wietoszewová**

Grafická úprava: **Mgr. Alexander Zozulák**

Prvé vydanie

Túto publikáciu ani jej časti nie je možné reprodukovat' bez súhlasu vlastníka autorských práv.

ISBN 978-80-555-0683-8

ОБСЯГ

Вступне слово едіторкы4

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ..... 7

Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР: **ОСНОВНЫ ЯВИСКА ЕТНІЧНОГО РУХУ ЛЕМКІВ В ПОЛЬЩИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЯ** 8

Гелена МЕДСІШИ – Михайло ФЕЙСА: **ВОЙВОДЯНСКИ РУСНАЦИ: СТАН И ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВОЮ У КУЛТУРИ, ЯЗЫКУ И ОБРАЗОВАНИЮ** 19

František DANCÁK: **EMIL KUBEK: DUŠPASTIER, RODOUB, PRVÝ RUSÍNSKY ROMÁNOPISEC V PREŠOVSKÉJ OBLASTI**... 43

ОСНОВНЫ ІНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧІХ..... 53

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР 54

Мгр. Гелена МЕДСІШИ 56

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА 58

ПаедДр. Франтішек ДАНЦАК..... 60

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ 67

Júlia DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: **FONOLOGICKÝ SYSTÉM STAROSLOVIENČINY V ŠIRŠOM SLOVANSKOM KONTEXTE**.... 68

Кветослава КОПОРОВА: **ДАКОТРИ ПОРУШОВАНЯ НОРМАТИВНОЙ ВЫСЛОВНОСТИ В РУСИНЬСКИМ ЯЗЫКУ (Сумарізація порушень в єднотливих фонологічних реалізаціях)**..... 78

Валерій ПАДЯК: **РУСИНСЬКЕ НЕДІЛЬНЕ ОШКОЛОВАНЯ НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (2003 – 2012): ЗАДАЧІ, ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЫ** 88

Вступне слово едіторкы

Семинары карпаторусиністікы здобыли певне місце в презентації научных бадань спеціалістів з розлічных областей жывота карпатських Русинів. Кідь бы сьме представили спектрм выступаючих на четвертім річнику, опроти попередньому був збогачений нелем о новы выслідкы научных бадань, але ай о новы особности, котры на семінарі выступили з выслідками своїх довгорічных бадань в дотеперь непознанных, або лем барз зошырока познанных областей выскуму карпаторусиністікы як научной дісціпліны. Таков особностей є бесспорно ПадДр. Франтішек Данцак, котрый своє баданя уж довго замірює на конфесійну сферу а рамках того контексту став ся обявителём многих літературных особностей з церьковного жывота Русинів як на Словакії, так і за граніцями. За понад тридцять років баданя жывота і творчости грекокатолицького священника, поета, прозаїка, публіцисты, лексикографа Еміліана Кубека, котрый жив довгы роки в США, де і творив літературу про америцьких Русинів, собі правом выслужив титул *кубеколог*. Якраз тематика звязана з діяльством того грекокатолицького священника, але передовшыткым выслідкы ёго работы як літерата-прозаїка – автора першого русиньского роману під назвов *Марко Шолтыс*, ся стала предметом ёго выступлїня на семінарі (*Еміл Кубек: душпастырь, родолюб і першый русиньскый романописець в пряшівській області*). Свій реферат доповнив і ілюстровав короткым документарным фїлмом о Емілови Кубекови і о селі Снаків (окрес Бардеїв), де о. Еміл Кубек одслужив 19 років своєї душпастырьской работы. Одты він емігровав до Сполученых штатів америцьких, де дале продовжовав свою як літературну, так і душпастырьску роботу міджі русиньсков еміграціов. Тота комуніта в США ся стала тыж інспіраціов на продовжованя літературной творчости, дала імпульз на vznik ёго куртых проз а тыж споминаного роману.

Не менше интересныма были выступаючі споza граніць Словакії. Русины-Лемкы в Польщі все суть про многих прикладом неустанной завязтости в утримованю і пестованю своєї культурной дідовизны, і хочь не жыють компактно на своїх історічных теріторіях. Одбитя їх богатого внуторного жывота в літературі, котрый в найвекшій мірі трагічно позначіло їх насилне выселїня з етнічных теріторій, де генераціями компактно жыли їх предкове, представила Др. габ. Олена Дуць-Файфер з Ягелоньской універзіты у Кракові (*Основны явы етнічного руху Лемків в Польщі на початку ХХІ. столїтя*).

Тїсно по новембровій революції в році 1989 были про зміцнєваня на-родной ідентіты Русинів на Словакії інспіраціов войводиных Русины. В тім часі представляли назорный приклад, же і народ без властной державы ці політичных амбіцій може пестовати свою народну ідентіту, кідь му на то держава, в котрій жыє, створить належны условия. Войводиных Русины были в практиці овіренным моделом модерного малого народа в рамках тогдышнєй Югославії, де ся без перервы розвивали і контінуално пестовали свою ідентіту од часів приходу на теріторії Бачкы і Сриму. Мгр. Гелена Медеші, лінгвістка і урядна тлумачнічка з Нового Саду, і проф. Др. Михайло Фейса з одділїня русиністікы Новосадьской універзіты в Сербії, в своїм рефераті (*Войводиных Русины: став і перспектївы розвоя в культурі, языку і школстві*) представили сучасный став розвоя войводиных Русинів, котры по обчаньскій войні в бывшій Югославії ся нашли в новій політичній реаліті – стали ся сучастєв розлічных держав, і вказали на основны проблемы в розвоя культуры і языка Русинів у Сербії.

Додатковыма штудіями зборник *Studium Carpato-Ruthenorum 2012* збогатили проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н., ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., і Мгр. Валерій Падык, к. н., выштыкы з Інштїтуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты. Спеціално перша з менованых – **проф. ПгДр. Юлія Дудашова-Крішшакова, др. н.**, представила тему (*Фонологічна сістема старославянського языка в шырішій славянськїм контексті*), з котрой можуть перспектївно черьпати лінгвісты-бадателі спеціалізуючі ся на розвой славянських языків од праславянського языка, через роспад праславянської єдности і формованя єднотливых славянських языків. Є то бесспорно цінна і неперебадана область, на котру ся на Словакії спеціалізує лем мало лінгвістів. Доволиме собі твердити, же професорка Дудашова патрїть к найліпшым з них і в контексті того, же заєдно ей предметом научного баданя є, окрем іншого, компаративный приступ к славянськым діалектам на стыку выходо- і западославянського діалектного ареалу.

Не менше интересныма про далше баданя у сфері карпаторусиністікы суть послїдні дві штудії – **ПгДр. Кветославы Копоровой, ПгД.** – з области русиньской фонології (*Дакотры порушования нормативной высловности в русиньскїм языку*), на котру была заміряна і ей успішно обгаєна дізертачна работа (2012). Штудія є вольным продовжїнем першой части проблематїкы порушования орфоєпічної нормы, опублікованой в попереднім річнику зборника – *Studium Carpato-Ruthenorum 2011*.

Штудія **Мгр. Валерія Падяка, к. н.** (*Русинське недільне школювання на Закарпатській Україні*) може бути інспіраціов про словацьких Русинів: як мож ефективно реалізовати навчання русинського языка, історії, културы, етнографії в школах, котры фунгують в селах і містах на северовыході Словакії, компактно заселеных Русинами, то значіть на теріторіях, де фунгує білінгвізм уж од наймолодшого віку дітини. Якраз тот было бы треба вывжыти як природный потенціал на паралелне навчання материнського языка і штатного языка, што ся Русинам на Словакії до того часу не дарить.

І в тім зборнику суть матеріалы надрукованы в языках, в котрых были презентованы на семінарах.

ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД.

ПОЗВАНЫ РЕФЕРАТЫ

ОСНОВНЫ ЯВИСКА ЕТНІЧНОГО РУХУ ЛЕМКІВ В ПОЛЬЩІ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЯ

Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР

Жебы однести ся до сути сучасного лемківського етнічного руху, треба найперше вказати принципи, на яких тот рух ся розвивал од початку формування лемківського/русинського етносу. Предовшыткым был то еманципацийный принцип, котрый визначили природны і культуровы обставліня:

Погранична локалізація, котра барз часто, з огляду на перениканы ся одмінных культуровых елементів, веде до явління ся нової культуровой якості.

Приналежність до православія, котра визначала границі в однесіні до домінуючої культури і віроісповіданя. Дозволяла будувати міф великої спільноти, творила основи міцных ідентифікаційных одкликань.

Осадничы і економічны обставліня, тыповы для гір, в яких были оселены Лемкы. Коли навет королівскы добра, в яких не было панщыны, даруваны были през короля ци то рицарям, ци Костелови, цу монастирям, то обовязуюча в горах тзв. вільнина, котра по скінчынню ся часу звільніня з повинности для пана переходила найчастійше в дань в натурі і декотры формы оборонных, направчых (нп. дбання про дороги), вартовых, ітп. обовязків, причынила ся до іншого як в панщинных хлопів поймування своей економічної ефектывности, причыновости і самоодповідальности.

Економічна ситуація богатшых газдів, головні з обшырів західной Лемковины (тнз. Мушыньской Домінії), їх свідоміст, а тіж густе розміщєня прицерковных шкіл, дозволили на вчасне уформування власной інтелігенції, головні священничой, котра выводячы ся з народу, вела ефектывну роботу при основах серед своїх соплемянників/совіроісповідників.¹

Гірська територія з натуры причынят ся тіж до ізоляційных тенденцій.

Сутьова тіж вказала ся, головні на пізнійшым етапі свідомого уж ет-

1 М. Adamczyk, *Unici w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckiem 1643 - 1949*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1989, т. XXXI, с. 3-34; Н. Duć-Fajfer, *Szkolnictwo na Lemkowszczyźnie*, „Річник Руской Бурсы / Rocznik Ruskiej Bursy” 2006, с. 51-67.

нічного розвитку, конкуренція ріжних зовнішніх політичных програмів о вплиня на Лемковині, што причынило ся до будування власного, опозиційного для них програму.

Вимінены чынники рішыли, што приблизно коло половини ХІХ столітя, коли в нашій часті Європы на фали громадского руху называного Весном Народів зачал ся процес формування новожытных народів, Лемкы однесли ся до пропагуваных товды ідей як спільнота, котра прібує само-розпознати і самоздефінувати ся.²

Другым принципом было, клясичні для європейского моделю етнічности, опертя своей достоменности і етнічної еманципації на языковим визначнику, котрый згідно з Гердерівським концептом духа народу выражаючого ся через язык был найважнійшым конститууючим спільноту елементом. Прото еманципацийны стремліня были в великій мірі языковима стремлінями. Зачали ся они од великого языкового маніфесту Матвія Астряба *Колька слów о лемківскій бесѣдѣ*,³ пак явили ся уж послідовні і цілістно в першым лемківськязычным періодику „Лемко“ (1911 – 1914). В меджевойню – окреме тыжденника „Лемко“ і стисло уж лемківськязычной літературы, котра не лем в формі, але тіж в змісті пропагує вартіст рідной бесіды⁴ – през 4 роки (1934 – 1938) в школах на Лемковині (визначеной 9 деканатами Апостольской Адміністрації Лемковщины) вчит ся діти в лемківським языку. По выселінню Лемків (1945 – 1947) в часі програмовой асиміляції, язык мал барз ограничены можливости інституційного розвитку. Вчений был лем при лекціях релігії, а публикування ограничало ся до єдної „Лемківської Сторінки“ в українськязычным тыжденнику. Аж по 1989 р. лемківський язык міг вернути ся в публичну сферу, чому надано правны регуляції, окрислены в *Уставі про національны і етнічны меншыны з 6 січня 2005 р.* і в зобовязанях, яких підняла ся Польща ратифікуючы *Європску Харту Регіональных або Меншыновых Языків* (2009 р.).

Третім принципом было перениканы ся в лемківській культурі мітычного-ритуального і текстуально-інтелектуального способу комунікування і творіння культуровой памяті. Брак розвиненых етнічных інституцій –

2 Свої думкы формую на основі выповіди інтелектуальных еліт, котры выводили ся і діяли на обшыри, яку в другій половині ХІХ ст. зачали звать Лемківском Русю, а пак Лемковином. Тоты выповіди находят ся в численных текстах, котры пересмотріла ем і переаналізувала, презентуючы їх пак як шыроке пізнєня на лемківське писменництво в ІІ половині ХІХ ст. в книзі *Literatura lemowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Краків 2001.

3 М. Астряб, *Колька слów о лемківскій бесѣдѣ* [в:] „Учитель” 1871, ч. 43-51. На тему того тексту смотр шырше в: Н. Duć-Fajfer, *Literatura lemowska w drugiej...*, с. 84-88

4 Хоц бы в знаным урывку верша Івана Русенка: „Нам бесіда наша мила, / Хоц і кус неграматычна, / Рідна мама нас навчыла - / Аджєж своя, не пожычна.”

єдином власном, котра по части полнила тіж етнічну роллю, была Церковна інституція – рішало про утримувания і хороніня вельох традиційных елементів культури і свідомости. Освіта, котра ішла з чужых інституцій, лем през част інтелігенції была адаптувана до рідного простору, а найвекшу можніст такой адаптації давала священнича функція. Влияло того на утримувания ся і формування релігійного, сакрального принципу тіж в етнічным просторі, што в получиню з народным мітычным світопиймуваньом творило особливе мітычно-сакральное-рытуальне формування достоменности. Прото характерный лемківський консерватизм можна вязати з ритуальным способом утримувания культуровой памяти, на котрый наложыла ся текстуальніст, сильно єднак коегзистуюча з оральным (ритуальным, опертым на повторюваню) способом памятаня.

Тоты принципы в сучасных історичных реалиях маюť свої консеквенції і наступства. Лемківска сучасніст остала здетермінувана во вшыткых своїх вымірах фактом выселіня Лемків з їх етнічных земель, што вязало ся з переміщынём (*dislocation*), позбавлінём місця (*displacement*), выкоренінём (*enracinement*). Статыстычні з бл. 120 тыс. передвоєнной популяції Лемків понад 70%, то є праві 90 тыс., выселеных было на Україну в роках 1945 – 1946, а 30 тыс. (тых, які ся лишыли в Бескыді) выселено в 1947 р., в воєнній операції „Вісла“, на понімецькы землі західной і пільничой Польщы. Цільом выселіня была полна асиміляція, згідно з принципом моноетнічности, яка мала становити порядок комуністычной Польщы. Прото Лемкы в Польщы были розшмарены до вельох місцевости, жебы ся не могли інтегрувати і підтримувати спільнотового жытя. На Україні комуністычний режім і економічна біда ставляли перед переселенцями проблем фізычной егзистенції. Прото лемківскіст плекана была лем на основным культуровым рівні і навет бесіда мусіла ся скоро українщити, бо становила загорожуючу стигму. Натоміст серед невеликой жмені розсіяных на чужій обшыри Лемків в Польщы ціла духова потенція пішла на створіня реінвенційного міфу, який мал бы уформувати нове самопиймування ся, самодефінування і суть спільнотового жытя по переміщыню. Без такого міфу переселена спільнота не може утворити ся наново, бо основны зміны, які ся довершыли, вымагают усенсовніня / наданя їм значыня, котре введе до спільнотового універсуму нову символізацію і сцілит в новым вымірі розбитый давный світ. В єднакій мірі остали заангажуваны до будувания того міфу тексты, як і ритуалы, котры зрештом в гідній мірі тоты тексты выкорыстували. Інституційні предовшыткым ангажувала ся, згідно з традиційом, Церков (головні православна, бо грекокатолицка была формальні зліквідува-

на), пак в якісий мірі тіж УСКТ,⁵ але предовшыткым сильне заангажувания індивідуальных осіб, котры на ріжны способы прібували творити новы контакты і повязаня в актуальных реалиях. Стрічы давали можніст підтримувания і творіня рытуалів. Тексты, практычні публикуваны лем на єдній „Лемківській Сторінці“ в тыжденнику „Наше Слово“, давали можніст утримувания і наново творіня спільноты докола фурт припоминаных вартости, але тіж осваяня і розумліня вшыткых змін. Была то єднак ступін выстарчаюча для перетырвання, для вытворіня тяглости, безперерывности.

Час на основны зміны і полне выекспонування ся новых спільнотовых задач і потреб наступил аж по 1989 р., коли можливе было уж офіційне, не закамүфлюване выступування Лемків як незасимілюваного до кінця етносу, котрый стремит до захованя і розвитку рідной (одмінной од домінуючых)⁶ культури і до свободного выражания своей достоменности. Готовіст лемківского середовиска до таких змін была полна. Діючий од 1969 р. Ансамбль Пісні і Танця „Лемковина“, а пак організуваны од 1983 р. Лемківскы Ватры, фурт розвивали лемківскы спільнотовы стремліня. Уж в квітні 1989 р. зареєструвано першу повыселенчу лемківску організацію – Товаришыня Лемків. Їй амбіціом і задачом было продолжування вшыткых еманципацийных цілів і принципів, котры визначыли пут розвитку Лемковины пред выселінём. Обняла своїм обягом діяня цілу Польщу і традиційні концентрувала ся на языковых квестиях, велику вагу придаючы тіж реінвенційному міфови,⁷ ритуалам, целебруваным головні в часі Ватр⁸ і інчых громадных стріч.

По 1989 р. в лемківській громадскости пришол час на „роботу при основах“. Треба было „зароснений угір наново заорати“, бесідуячы мета-

5 Українське Суспільно-Культурне Товариство – покликана в 1956 р. організація для Українців в Польщі. Была она, подібні як і інчы меншыновы організації в Польщі, головні органом контролювання і уставляня етнічної активності меншын в модель, якій был в ПНР допущальний і єдиний можливый. Лемкы влучыли ся в діяльніст той організації, надіючы ся, же завдякы тому буде можлива реалізація головных постулятів, в тым можніст повороту в Бескыды, вчыня в школах лемківского языка, выдаваня своей газеты, створіня своей організації. Заведены, выцофали ся зо спілпрацы, хоц найбарже активны створили тиз. Лемківску Секцію при УСКТ (1958 - 1963), котра мала хосенны для Лемків осягніня.

6 Бесіда гев про домінуючы культури, а не культуру, бо в однесіню до лемківской не лем польска, але тіж українска (предовшыткым УСКТ-івска) была домінуюча.

7 Тот міф сильно знакувал простір на сакральний і профанічний. Сакрум, лемківске Свята Святых визначали Горы, де напрям єст вертикальний, етосовый, вовышній. Профанум то чужына - схід і захід, де остали выгнаны Лемкы, де напрям єст горизонтальный, історичный, проклятый: „Ішли чугы / на схід / і на захід / плакали Горы (П. Мурынка).

8 Сім першых Лемківських Ватр в Горах целебрувало сильно і ефектывны лемківскы етнічны ритуалы. Коли од 1990 р. Ватра остала перенята през українських діячів і зачала служыти пропагуваню українской ідеології серед Лемків, лемківскы ритуалы старат ся целебрувати Лемківска Ватра на чужыні (в Михалові).

форичні. Принципи остали незмінні, треба їх було лем ввести в новы часы і новы реалиї. Лемківський язык остал в 1991 р. введеный до шкіл як надобовязковий але можливый до выбрана предмет вчыня. Приготовлены і виданы остали підручники (15 підручників до вшитых етапів вчыня) до лемківського языка. Од 1989 р. регулярні зачал выходити лемківський кварталник (тепер двомісячник) „Бесіда“, річник „Лемківскій Річник“, печатати ся лемківскоязычны книжки. На початку 90-ых років возникли новы організації, котры тіж по части навязуют до лемківських еманципацийных традиций, але окрем Товаришыня „Руска Бурса“ в Горлицях, котре вірно переняло статут передвоенного Товариства Руской Бурсы і старат ся реалізувати як найбільшу част статутowych цілів, для яких консолідувала ся предвыселенча лемківска громадскіст, інчы організації не все маот еманципацийны цілі. Можут то быти цілі громаджныя і захованя, як тіж експонуваня лемківской традицийной культуры – материяльной і духовной – якы реалізує предовшыткым Товариство Розвитя Музею Лемківской Культуры в Зындрановій, але тіж в гідній мірі Ансамбль Пісні і Танця „Кычера“ ци Товариство Любителів Лемківской Культуры в Лугах. Прото наприклад публикуваны през тоты організації періодики (нп. „Загорода“) ци книжки реалізуют барже діалектальну концепцію лемківського языка, хотячы оддати його говорову ріжнородніст, як опертый на еманципацийній концепції языковий стандарт, затверджений в *Граматыці лемківского языка*.⁹ Інчы цілі лемківських організацій ци незалежных громадских діянь в лемківськом середовиску станут ся видны при ближе проведеній характеристичі основных культурowych і громадских явиск серед Лемків в ХХІ столітю.

Безперечні найважнішим фактом, котрый вплил на якіст і напрями етнічного руху серед Лемків в ХХІ столітю, было затверджаня і введжыня в жытя *Уставы про национальны і етнічны меншыны з 6 січня 2005 р.*, над котром Польскый Сойм дебатувал 14 років. Важніст того факту была основна з двох причин. По перше – меншыны в Польщі обняты остали системою меншыновых прав, дотримуваня котрых можут ся домагати од влады і державных інституцій. По друге – Лемкы силом той Уставы остали офіційні узнаны за етнічну меншыну, што ім гарантує вшитыкы приняты меншыновы права і вполни незалежный етнічний статус. По третє – Устава загарантувала репрезентацию Лемків (як і інчых меншын) на найвыжшым урядовым міністерийным щаблі – в Спільній Комісії Уряду і Национальных і Етнічных Меншын. З того выникат основна якіст етнічного руху Лемків на початку ХХІ столітя, котру зазначає як першу його примету:

9 Г. Фонтаньскій, М. Хомяк, *Граматыка лемківского языка*, Katowice 2000.

Лемкы зачали функціонувати як полноправна етнічна меншына, досягли своей репрезентации а тіж правовой і культуровой підметовости.

Конец борбы о узнаня етносу принюс барз значучы для культуры на-ступства. Повязаны сут они стисло з демократизацией і глобаліза-цией. Коли в періоді неузнавания лемківського етносу треба было фурт устанавляти сильны етнічны символізації і піднимати еманципацийны діяня, мусіли переважати героїчны, етосовы, ідеовы поставы лемківських еліт. В часі диспонуваня меншыновыма правами, в тым тіж фінансовом грантовом системою, героїзм не має уж основ розвитку а ідейніст і етосовіст нераз уступуют інчым, барже прагматичным постанам, котрых най-барже скрайны формы окрисляны сут як „етнічний бізнес“. Є то процес зложный і маючий вельо причин, якы вынікают з двох основных чынників.

Першый то чынник державный – центровый (описаний, здеконстру-уваный і здемаскуваный в постколоніальным / постзалежностным дис-курсі). Польща є дост специфічным центром, котрый найвызначніша представниця польских постзалежностных студий окрислят як „ско-лонізованого колонізатора“.¹⁰ Вшитыкы центра маот однесія до пери-ферий міцно упрощене. Интересує їх ріжниця і одмінніст, найліпше як найвекша, потрібуют „чыстого іншого“ і закладают, же каждая форма меншыновой культуры єст рівноправна. То лем центровы культуры маот быти професийні „кшталтуваны“ і підлігати оцінам фаховых критиків. Меншыновы, чым барже барвны, веселы і чудны, тым вартістнійшы. Польскый чынник колоніального комплексу проявлят ся в однесі-ню до Західньої Європы, котрій треба вказати, же Польща є барже демократычна як Захід і реалізує меншыновы стандарды на найвыжшым рівні. Доходит на тым поли до вельох абсурдів і домінує чынник чысла і атракцийности над якістю.

Другый чынник єст глобальный, котрый продукує масову культу-ту для масового консумента. В тым процесі, котрый діждал ся уж вельох інтересуючых аналіз, вшитыкы границі і зріжницюваня сут нехосенны і затераны, прото же чынник економічного зыску є товды найвекшый, коли тот сам продукт єст купуваний през якнайвекше чысло консументів. Прото, як ходит про культуровы продукты, маот они быти в гус-ті (смаку) пересічного, стандартowego, популярного, модного одберача. Тнз. масовый продукт культуровый мусит быти простый і зрозумілий для каждого, найліпше в кожій часті глобального світа. Одтале в тнз.

10 H. Gosk, *Opowieści „skolonizowanego kolonizatora”*. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku, Kraków 2010.

етнічних продуктах лем якасі зовнішня (кольорова) част навязує до да-якой своєрідной традиції, суть єст достосуваня до загальних смаків масовой публіки, котрій масмедіи стеруваны през люди бізнесу бесіду-ють што єст модне і атракційне. Прото отримуєме наступне явиско в лемківскій культурі і етнічным руху на початку ХХІ столітя.

На початку ХХІ столітя возникли новы організації, ансамблі, групи, індивідуальны підприємці, котры лемківскіст узнают за атракційну форму експресії, трактуют ей розрывково, забавово, не интересуют їх ідейны етнічны вартости і культурове розвита. З того пункту виджыня не є важне, ци дашто єст лемківске ци українске, гуральске ци гуцульске. То єст выштыко єдно, найважнійша єст добра назва, тзн. Марка, під яком продукт ся продає. Назва „лемківска“ стала ся ходливом, атракційном, часто выкорыстуваном до знакуваня того рода продуктів. Часто сут то на єдным рівни продукты кулінарны, музычны, интернетовы, ітп., котры в теорії масовой культуры называны сут з німецкого „кічом“ і, як радят теоретыкы, пасожытуют на „высокій“ культурі, приносячы гідны страты тій культурі.

Родит ся прото звіданя на чым базує лемківскій кіч ХХІ столітя? Одповід зас вкаже на два чынники, котры в своїй сути односят ся до того самого процесу, тзн. еманципацийных лемківских стремлінь. Ту можна сформувані третій визначник лемківского етнічного руху на початку ХХІ ст.

3. В новых реаліях лемківска культура отримала вельо більшы можливости розвита і стабілізуваня своей окремною достоменности, як в другій половині ХХ столітя. Продолжуваня еманципацийных стремлінь розвиваных през предків єст своєрідном облігацией записаном в статуті Товаришыня „Руска Бурса“ в Горлицях і в принятым в 1998 р. статуті Товаришыня Лемків. Языковий визначник етнічности дале обовязує в діянях тых організацій. Дбаня про триманя літературного стандарту в языку публикацій тых організацій єст єдным з основных їх цілів. Сут то публикації, які реалізуют не лем языковы стремліня, але і ідеову задачу – продовжуваня культуровой памяті спільноты на текстуальний спосіб. Одтале обі організації выдають публикації тыпу річника упам'ятовуючого (Товаришыня Лемків) і наукового (Руска Бурса). Дискурс творений през публикації обох тых організацій єст сильно етнічний, дозволюючий творити візію історії, теперішньости і будучого. Зачата в виданях Руской Бурсы серія „Бібліотека Лемківской Клясики“ мат не лем одкликувати ся до минулого, але на основі текстуальної документації вказувати якраз еманципацийный процес і давны тексти високой культуры, котры

облігуют і до актуального творіння таких текстів. Завдяки таким діяням фурт функціонує лемківске культурове ядро, котрым засиляють ся навет тоты негуючы го діяня. Без него не было бы розвиваючого ся і живого лемківского языка, котрого в 2010/2011 р. вчыло ся 288 діти в 39 школах. Без него не возникла бы в 2001 р. на Педагогічным Університеті в Кракові форма лемківской філології – єдиной меншыновой філології в Польщі. Без него не было бы можливе створіння лемківского интернетового радіа ЛЕМ.ФМ. То еманципацийный, продолжающий і свідомо етнічний процес будує новы культуровы формы в стислым навязаню і свідомости сути давных.

4. Іщы єдно явиско вартат підкрислити як характерне для етнічного руху Лемків в ХХІ столітю. Є то возниканя при Церкви, а стисло при окремых парафіях, організацій о етнічных цілях. Явиско нове, незалежні од того, же Церков все і то нераз барз міцно підтримувала етнічны цілі Лемків, а в трудных часах єднала спільноту і протидіяла асиміляції. Будучы сильном, розбудуваном інституційом, поперала етнічны цілі як така, не творячы окремых організацій. Быти може причиною єст ту стреміня до підкрисліня важности тых цілів, занятя молодежи хосенном діяльністю, ци можніст корыстаня з грантовой системы предназначеной на етнічны цілі і помагающей їх розвивати.

Маючы адже перерахуваны і коротко схарактеризуваны штири основны явиска етнічного руху Лемків актуальны для днешньости і розпознаны їх причыны, мож, ци навет треба, однести ся до їх значыня для лемківской достоменности і культуровой самобытности.

Напевно амбівалентны оціны маюť явиска, котры берут ся з глобалізації і масовости. Коли вказує ся негативны естетичны, психологічны і культуровы наступства гомогенізації, упрощыня, фрагментарности, розрывково-консументского однесіня до штуки і культуры, браку критичных компетенцій сучасного масового человека, то в однесіню до меншыновых культур тоты наступства сут дуже барже загрозливы. Забезпечены державными інституціями етносы / нації не мусят ся трапити о утриманя тнз. високой культуры, бо ей розвита є планове, маюче цілу „армію“ середків і професійных творців. Меншыновы етносы такого забезпечыня не маюť, а маргіналізація їх позиції в державній системі грозит зведжіньом уявы про меншыновы культуры до їх масового (естрадового / розрывкового) виду в цілости. Найвекша загроза, як ся здає, єст не лем в тым, же не є одповідного забезпечыня для розвиваня культуры високой, текстуальної, але предовшыткым в затрачынню през влияня масовых культуровых продуктів основ естетыкы, яка фор-

мувала своєрідність етносу. Накликування етнокulturознавців до корінності, як протидіяння масовості, головні в фольковому виданні, трафлять лем до еліт і тым барже тяжко му трафити до свідомості тых меншын, як лемківська, котры затратили през высеління натуральны корені і культуру тяглість і мусіли формувати повиселенчу достоменність на принципах браных з загальных модели і їх злемківщаню.

Прото здає ся, же основном задачом для лемківських еліт (барз нечисленных, што є тіж єдном з примет лемківської сучасности), єст протидіяння негативным явискам масовості. Єден з найвызначнійшых теоретиків масовой культуры Жозе Ортега і Гассет ратунок пред масовістю видит в дегуманізації штуки (культуры). Доступна для вшиткых культура стає ся масова. Дегуманізация, тзн. зробліня штуки незрозумілом для неприготовленого (не маючого компетенцій) одбєрача, уратує ей пред збаналізуваньом і затрачынньом вартості. Дегуманізацию осягят ся через авангарду, котрой, як знате, маса не розуміє. В лемківських реаліях якраз увагы Ортега і Гассета здають ся быти барз цінны. З причин браку професіоналізації, яку витваряють одповідні науковы, культуровы, артистычны інституції, лемківська культурова компетенция зводила ся до культурового участництва, родинні переказуваных традицій, звиків і обычаїв або до самовчыня, саморозвита, до якого почувала ся част лемківської інтелігенції. Таке саморозвита, звязане з етосовом поставом, будило пошану серед народу і давало тым єдиницям елітарну, ведучу позицію. Культура прото розвивала ся двома путями. Єден корінный – народный, спонтанный, ритуальный, другый формуваний през компетентны, самосовершенствуючы ся на високих знанях еліты, котры мали мир, пошану і послух беручый ся з узнаня їх компетенцій і етосовых (патріотычных) постав. Явиска умасовліня культуры занегували ведучу ролю еліт і приписали кожій єдиници право до творіння культуровых продуктів. Брак компетенцій (хоцбы знаня языка в писаній формі, знаня літературы, історії, культурового процесу) причынят ся до творіння таких продуктів, яки пропонує масова, доступна в телевизії, інтернеті, на масовых фестівалах і показах культура. В тот спосіб родит ся свідомість, же до выступуваня і репрезентуваня лемківської культуры не сут потрібны ниякы компетенції.

Дегуманізация лемківського культурового простору мала бы концентрувати ся на таких культуровых творах, котры без одповідніх компетенцій не будут зрозумілы (доступны масі). Прото напевно не можна заперестати публикуваня книжок і часописів писаных „кырилицьом“ і о високій якості ідеово-артыстычній не можна з огляду на малу читальність ци об-

зеральність заперестати елітарных поетычных публикаций ци стріч, не можна вартості штуки і культуры вызначати чыслом одбєрачів. Актуальні дегуманізация лемківської культуры повинна быти не лем оперта на авангардных формах, але тіж на корінных формах. Вказує ся, же чыста корінна культура тіж не єст зрозуміла і акцептувана през масы, же треба культуровых компетенцій для ей зрозумліня. На нерозумліня той культуры накладат ся гев меншыновий комплекс рідного простору. Прото формы корінны на рівні з авангардным барз добрі будут служыти дегуманізації (одмасовліню) культуры і зміцнят культурове ядро, котре, жебы утримувати суть етнічності, мусит творити достоменність, тзн. тырваня того самого підмету (формы свідомості) в змінюючым ся часі і просторі.

Родит ся звіданя, ци процес одмасовліня не знищит лемківського простору, який актуальні є розпознавальний. Здає ся, же концепция Гассета была всесторонні передумана. Дегуманізация інспірує до творчості барже амбітны і здібны єдиниці, котры глядають самореалізації в трансцендентных, небанальных задачах. Они повинны формувати і пошыряти лемківскы еліты. Днешній героїзм то усвідомліня і протиставліня ся масовості, тзн. натискови чысла, популярности, атракційности. Страх, же масовый одбєрач одыйде з лемківського простору, коли не найде одповідаючого му культурового продукту, є безпредметный. Масовый продукт єст барже масовый як лемківський і не мат векшого значыня для достоменности. Натоміст одповідньо компетентны і свідомы еліты будут творити культурову базу, на якій розвивати буде ся могла і масова культура, пасожытуючы на ній, як гварят теоретики, але не деструуючы ей основ.

Вшиткы тоты теоретычні і програмово сформуваны увагы для реалізації в практыці вымагають єднак інституційного забезпечыня для можности набываня компетенцій през творців культуры і для їх ввѣдженя в спільнотове жытя. Натуральный родинный междепоколінньовый процес культуровой / языковой трансмісії уж не фунтує на традиційных принципах. Потрібны сут інституції школьства, тзн. на днес їх усовершення і полна професіоналізация. Актуальні діюча ня Педагогічным Університеті в Кракові лемківська філологія повинна быти розшырена до моделю етнофілології, де не лем філологічний але і культуровый ци журналістычний компонент был бы рівноправно розвинений. Тото, же актуальні на лемківській філології студіують переважні не Лемкы, може ся змінити якраз лем при вымозі професіоналізації а не етнічно-го походженя при признаванню грантів на культуровы задачи, принима-

ню до роботи як учителя лемківського языка, журналісти в лемківським радио, часописі, спеціалісти од культуры. Заля такы вымогы не будут поставлены, переважати будут описаны уж явиска масовости.

При осягнію інституціоналізації і професіоналізації етнічної активності Лемків конечно єст узысканя свідомости описаных процесів так в державных, відповідальних за розвиток меншыновых культур структурах, як і серед лемківських еліт. Днес таку свідомість мають лем нечисленны єдиниці. Натиск пропагуваных ідей мулті- культі- під позором ріжнородности і підтримуваня меншыновых достоменности творит пестру, безсутьову, безпідметову, безідейну мішанину явиск, котры функційні з культуром не мають уж вельо спільного, а напевно не можуть будувати самосвідомой етнічної достоменности.

ЛІТЕРАТУРА

ADAMCZYK, Mieczysław. *Unici w Kolegium i Gimnazjum Podolinieckiem 1643 – 1949*, „Rozprawy z dziejów oświaty” 1989, т. XXXI, с. 3-34.

АСТРЯБЬ, Матвій. *Колька слів о лемківській бесѣдѣ* [в:] „Учитель” 1871, ч. 43-51.

DUĆ-FAJFER, Helena. *Literatura lemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, т. VII, Kraków 2001.

DUĆ-FAJFER, Helena. *Szkolnictwo na Łemkowszczyźnie*, „Річник Руской Бурсы / Rocznik Ruskiej Bursy” 2006, с. 51-67.

ФОНТАНЬСКИЙ, Генрик – ХОМЯК, Мирослава. *Граматыка лемківско-го языка*, Katowice 2000.

GOSK, Hanna. *Opowieści „skolonizowanego kolonizatora”. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Universitas, Kraków 2010.

Dr. hab. Helena Duć-Fajfer
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej
Mały Rynek 4
31-041 Kraków, Polsko
duc.olena@wp.pl

ВОЙВОДЯНСКИ РУСНАЦИ: СТАН И ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВОЮ У КУЛЬТУРИ, ЯЗЫКУ И ОБРАЗОВАНИЮ

Гелена МЕДЕШИ – Михайло ФЕЙСА

І Кратки препатрунок историйту войволянских Руснацох

Руснаци на території нешкайшей Сербії жию вещей як 260 роки. У богатей традиції 17. януар 1751. року остал зазначени як окреми датур. Того дня Франц Йозеф де Редл, совитнік царици Марії Терезії и администратор Кральовско-державного Бачкого дистрикту у Зомборе, подписал перши урядови документ – Контракт о насельованю 200 руских грекокатолицких фамелийох на тедишню пустару Вельки Керестур. Бул то урядови початок нешкайшого Руского Керестура, найстаршого, найвекшого и найпознатшого места Руснацох у Войводини и Сербії. Прето тот датур вибрани за нашо националне швето. Перши руски приселенци поєдинечно до Бачкей почали приходзиц уж штредком двацетих роках XVIII столітня, але лем єден попис зоз 1746. року шведочи о перебуваню векшого числа руских фамелийох недалеко од Керестура.

Їх насельованє було повязане зоз общима обставинами: по законченю периоду австро-турских войнох 1739. року, Габсбургска монархия пришла на масток плодних, але цалком пустих територийох южней Угорскей. Теди принєшена одлука же би ше тоти території населело и привредно обновило. Медзи народами хтори пришли и пуцели корені на плодней войволянскей ровніни нашли ше и Руснаци. Вони ше приселели зоз сиверовосточних жупанийох тедишней Угорскей, з обласцох хтори ше нешка находза у восточней Словацкей, Закарпатскей обласци України и Мадярскей. Под подобними условиями, 15. мая 1763. року у Зомборе подписани документ о насельованю ище єдного руского штредку – Коцура. Спрам тих контрактох, колонисти по националности мушели буц Руснаци (Ruthen-и), по статусу шлебодни людзе, по вири грекокатолики (унияти). Од жительох тих двох бачких населеньох, перших 350 фамелийох, як и нових приселенцох зоз старого краю Горніці (горніх крайох Австро-Угорскей), з часом ше розвила национална заєдніца Руснацох у Войводини. У другей половки XVIII вику число жительох спомнутих населеньох ше непрерывно звекшovalo. Пре недостаток жеми, цали XIX и початок XX столітня бул у знаку висельованя Руснацох зоз Руского Ке-

рестура и Коцура на бачку и сримску ровніну, дзе символично створени коло дзешец нови руски колонії.

Од початку присельованя Руснацох до Бачкей окрему улогу мала Грекокатолічка церква. Коло церковних општинах, хтори були фундамент новим руским колоніям, одвивал ше дружтвени живот заєдніци. У Руским Керестуре парохія основана 1751. року, а лем два роки познейше почина робити школа хтора ше нешка може похваліти зок скоро 260-річну традицію. Нешка войводянски Руснаци у церковней організації подпадаю под Апостолски егзархат за грекокатолікох у Сербії и Чарней Гори, хтори установлені 2003. року. Його шедзиско у Новим Садзе.

После Керестура и Коцура, найстарша руска колонія настала у варошским штредку – у Новим Садзе, дзе 1780. року основана и треца руска парохія у Бачкей. На масток крижевского єпископа у Шидзе Руснаци ше починаю насельовац 1803, а до Бачинцох 1834. року. По Револуції 1848/9. року наставаю нови колонії у Беркасове и у Вербаше, а од осемдзешатих роках XIX століття звекшує ше число Руснацох у Дюрдьове и Господінцох. Наставаю и руски населеня: у Бачинцох, Бикич Долу и Сримскей Митровици. До Нового Орахова Руснаци ше населили по Другей шветовой війни, а векше число припаднікох нашої заєдніци ше почина зявлявац и у Суботици.

Попис зок 1848. року гутори же руска заєдніца мала 8 500 души. По першим державним попису Кральовини СГС зок 1921. року Руснацох було 20 383, а 1971. року у Югославії було 24 640 Руснацох. На попису 2002. року у Сербії уписани 15 905 гражданє хтори ше вияшнели як Руснаци, цо виноши 0,2 % жительство Републики Сербії (результати найновшого попису жительство зок 2012. року ище не обявени). Од шицких населеньох у хторих жию Руснаци, Руски Керестур и Коцур остали як два найвекши и найзначнейши руски центри. Керестур, населенє хторе ма коло 6 000 жительство, зок своїма образовнима, культурнима и церковнима установами представя матку Руснацох у Сербії. У Коцуре єст нешка коло 5 000 жительство, од чого прибіжно 3 000 Руснаци.

Руснаци свой язык наволю *руски*, и пишу зок *кирилским писмом*. У пременках до яких пришло по законченю Першей шветовой війни, на Велькей народней скупштини хтора отримана концом 1918. року у Новим Садзе, кед преглашене приключенє терашней Войводини гу Кральовини Сербії, участвовав аж 21 представител зок руских штредкох у Бачкей.

Бачко-сримски Руснаци неодлуга после тей події зволали свою першу Народну скупштину, на хторей основали Руске народне просвітне

дружтво – «Просвита». Зок твореньем першей югославянскей держави, тот малочислена заєдніца доживує свойо культурно-націоналне препородженє: видава ше школски учебніки, кніжки и часописи и організує культурни живот.

Од 1924. року починаю виходзиц «Руски новини», а 1937. року дзецински часопис «Наша заградка». Перши «Руски календар» вишол 1921. року и за двацец роки обявляваня вон витворел значну просвітну улогу при людзох хтори ше углавним занімали зок земледільством, але почитовали и писане слово. На боках наведзеных публикаційох розвивал ше литературни живот и вирастала нова генерация рускей інтелігенції.

У Старим Вербаше 3. септембра 1933. року формовани Культурно-просвітни союз югославянских Русинов (КПСЮР), хтори у априлу 1934. року порушує свойо новини «Заря».

По законченю Другей шветовой війни розвой рускей заєдніци предложени, але под иншакими условиями и зок помоцу держави. Уж 1945. року обновує ше роботу «Руских новинок» под новим меном – «Руске слово». Новинско-видавательства установа «Руске слово», зок шедзиском у Новим Садзе, основана кед и новини з истим меном. Публикує вещей часописи и едиції як цо то часопис за литературу, культуру и уметносци «Шветлосц», часопис за дзеци «Заградка» и культурно-политични часопис за младих «МАК».

НВУ «Руске слово», Завод за учебніки з Београду – Одделенє у Новим Садзе, Дружтво за руски язык, литературу и культуру и други видавателє, як и Грекокатолічка церква, публиковали од 1945. року по нешка на руским языку вещей як 600 наслови кніжок.

Руска заєдніца у Сербії ма и мрежу електронских медийох. Так у системи Радиодифузней установи Войводини, у рамикох Явного сервису, Руснаци маю редакцію од 1948. року у рамикох Радио Нового Саду, редакцію Телевизії Войводини од 1975. року, а робя и даскельо руски редакції у локалних радио-станіцох.

У Керестуре 1945. року формована перша руска гимназія хтора и нешка робити. Кадри з тей гимназії ношители векшини активносцох на общим розвою при Руснацох, а окреме у образованю и культури. На Филозофским факултету у Новим Садзе 1981. року отворена Катедра за руски язык и литературу, хтора ше тераз вола Одделенє за русинистику. На ней по нешка дипломовали 33 студенти, зок чого по Болоньскей конвенції 4 мастере. Порядна настава на руским языку нешка організована у трох основних школах: у Руским Керестуре, Коцуре и Дюрдьове. Дружтво за руски язык, литературу и культуру (основане 1970. року у

Новим Садзе), у співробітстві з Міністерством освіти і науки Республіки Сербії і Одбором за освіту Національного союзу руської національної меншини, підтримує і ініціює вивчення руської мови як вибраного предмету з елементами національної культури у школах де немає порядку навчання по руськи.

Руснаці ще можуть похвалитися і з невеликим числом припадків інтелекції і умітних хторих неща роблять і творять у Београді, Новим Саді, Суботиці і у інших містечках Сербії. Меджи Руснацями неща єст респектабельне число академіків, університетських професорів, докторів і магістрів наук, лікарів, інженерів, професорів, педагогів, письменників, журналістів, музикантів, акторів і спортсменів хторих почитують і у ширшому оточенні.

Неща у Республіки Сербії і у її північній околиці Войводини Руснаці представляють малочислену, але по традиції і по своїх культурних характеристиках впізнатливу національну заєдноту. Діючи двома половинами життя на просторі південного краю Панонської рівнини, войводинські Руснаці тримають Сербію за свою батьківщину. Руснаці так і поштовхують у в'язках Сербії з регіонами і державами ширшої і південної Європи, де ще знаходяться і їх історичні корені.

II Національний союз руської національної меншини як найвищий орган самоуправління

На основі Закону о захисті прав і свобод національних меншин, хторий 2002. року приніс Скупщина тедишньої Союзна Республіки Югославії, руська національна заєднота меджи першими засновала свій Національний союз як найвищий легітимний орган самоуправління хторий ще старає про втілювання прав у області освіти, культури, інформування і урядового хаснування мови і писемності. Він бере активність у самій заєдноті, але і справляється з державними органами, та може повести же Руснаці (і інші національні заєдноти на тих просторах) по першоразу достати нагоду у значній мірі кресити свою долю з пенезом хторий за тоді забезпечує держава.

Національний союз руської національної меншини має свої одбори по областях як ці: область економічних питань, область інформування, область культури, область освіти, область урядового хаснування мови і писемності і правних питань, а також роблять і підтримують канцелярії у Вербаші, Джордєві, Коцурі, Кулі, Новим Орахові, Новим Саді, Сремській Митровиці, Суботиці і Шиді.

III Право хаснування мови і писемності

Права національних меншин регулюються з міжнародними актами, Уставом Республіки Сербії, Статутом АП Войводини, статутами општин, законними і підзаконними передписами.

Республіка Сербія ратифікувала Європейську конвенцію (грамоту) о регіональних або меншинських мовах («Службени новини СЧГ», номер 18/05) і на той спосіб прилапала, меджи іншим, і руську мову за регіональну або меншинську мову.

У Уставі Республіки Сербії («Службени гласник РС», номер 98/2006), у члені 14. передбачено же Республіка Сербія охороняє права національних меншин і же гарантує окрему захисту національних меншин перед втілюванням рівності і охорону їх ідентитету. У члені 47. передбачено свобода вираження національної приналежності, а у члені 49. передбачено заборона і карання за спричинення расизму, національної, етнічної і інших нерівності, ворожнечі і нещепитливості. У члені 75. п'ятий пункт 3. передбачено же перед втілюванням права на самоуправління у культурі, освіті, інформуванні і службовим хаснуванням мови і писемності, припадків національних меншин можуть вибрати свої національні союзи, у складі з Законом.

У Статуті АП Войводини («Службени новини АПВ», номер 17/09), у члені 6. передбачено же у АП Войводини Сербії, Маїари, Словаци, Хорвати, Чорногорці, Румуні, Роми, Буневці, Руснаці і Македонці, як і інші числені менші національні заєдноти котрі у ній живуть, рівні у втілюванню своїх прав. У члені 7. п'ятий пункт 1. передбачено же мовнознавство, мультикультуралізм і мультиконфесіоналізм представляють общу вредність од окремої значності за АП Войводину, а у п'ятому пункті 2. передбачено дужність ширших покраїнських органів і організацій, у рамках своїх прав і дужностей, підтримувати і допомагати охорону і розвиток мовнознавства і культурні справи національних заєднот котрі традиційно живуть у АП Войводини, як і з окремими містами і активностями допомагати міжсобі уважати і розуміти різні мови, культури і віри у АП Войводини. У члені 23. п'ятий пункт 1. передбачено же рівень досягнутих людських і меншинських прав, як індивідуальних так і колективних, не може зменшуватися. У члені 24. п'ятий пункт 1. передбачено же у покраїнських органах і організаціях припадків національних заєднот у АП Войводини треба же би були заступники зрозуміти їх заступність у життєстві на підтримку роботи покраїнських органів односно організацій. У члені 25. п'ятий пункт 1. передбачено же припадків національних заєднот котрі творять

числену меншину у вкупним жителстві АП Войводини, преїг вибраних національних совитох, витворюю форму автономії, сную установи, самостійно одлучую або учаскую у одлучованю о питаньох з обласци образования, култури, хаснованя языка и информованя. У пасусу 2. истого члена предвиджене же АП Войводина, у рамикох своїх правох и длужносцох, зверює окончоване поєдиних роботох націоналним совитом або их уключує до одлучованя о питаньох зоз пасуса 1. того члена и обезпечує средства за окончованє тих роботох. У члену 26. пасус 1. предвиджене же ше у органах и організаційох АП Войводини службено хаснує сербски язык и кирилске писмо, мадярски, словацки, горватски, румунски и руски язык и їх писма, у складзе зоз законом и покраїнску скупштинску одлуку. Так на уровню АП Войводини, при Секретарияту за образованє, управу и национални заєдніци у Новим Садзе, уж скоро 50 роки роби Служба за прекладателньни роботи, дзе ше у писаней форми преклада шицки материяли хтори приноша Скупштина и Влада АПВ, а тиж так ше и симултано преклада цек схадзки Скупштини АПВ. То значи же посланік, припаднік каждой націоналней заєдніци за чий язык предписане же ше го службено хаснує, може на схадзки бешедовац на своїм мацеринским языку и доставац материяли за схадзки. Тиж так ше и консекутивно преклада розгварки делегацийох зоз жемох чий ше язык службено хаснує.

У Законє о предшколским воспитаню и образованю, Законє о основней школи, Законє о стредней школи и Законє о високим образованю регуловане право національних заєдніцох на образованє на своїх языкох.

Зоз Законом о національних совитох національних меншинох («Службени глашнік РС», число 72/2009) ушорена компетенция совитох національних меншинох у обласци култури, образования, информованя и службеного хаснованя языкох и писмох, поступок вибераня національних совитох, їх финансване и други питаня хтори значни за роботу національних совитох.

У члену 12. пасус 1. и 2. Закона о службеним хаснованю языкох и писмох («Службени глашнік РС», число 45/91, 53/93, 67/93, 48/94, 101/05 и 30/10) предписане же ше першоступньови управни, виновни, парнічни або други поступок у котрим ше ришує о правах и длужносцох гражданох водзи на сербским языку, и же тоти поступки мож водзиц и на языкох національних меншинох котри ше службено хаснує у органу, односно у організації котра водзи поступок.

У статутах општинах дзе жиє руска націонална заєдніца утвердзени и руски язык як язык хтори ше службено хаснує (општини Кула, Вербас, Бачка Тополя, Нови Сад, Шид и Жабель).

IV Язык войводянских Руснацох

Процес стандардизації языка войводянских Руснацох, мож повесц, почал ище 1919. року, кед на схадзки Руского народного просвитного дружтва одлучене же ше за основу стандартного руского языка вежне *живу народну бешеду*. Ниа цо основоположнік руского языка и литературы др о. Габор Костелник у своєй «Хроніки Керестура» («Проза», НВУ «Руске слово», Нови Сад 1975, б. 156) записал: *«През то то време, одкеди нашо Руснаци жию у Бачкей, одїудзели ше вони од других Руснацох, у вельким руским народзе постали вони окремна грана. На новим своїм обиталищу, у нових приликох виробели себе нови характер, нови способ живота у обичайох, у таздованю, у едлу, у облєчиву. А и язык їх постал 'їх власни' котри вещей нікому не припада лєм їм. Па так то то шицко нашло свой вираз и у чувству наших Руснацох. Вони знаю, же вони 'не такі' Руснаци як други. Вони ше сами оддзеляю од других Руснацох. Руснаци, хтори биваю на 'Горніци' (т. є. у Горней Мадярскей), то 'Горняци', а тоти, цо биваю у Галиції, то 'Галицияне'. О Руснацох под московским царом жию 'Руси' (або колективно: 'Рус') або 'Москале' (колективно: 'Москов' або 'Москаль'). 'Руснаци' *simpliciter*, як сом уж спомнул, то лєм 'нашо Руснаци'.*»

Вшелїяк же ше барз швидко потім похопело же ше язык муши отвєрац гу сучасней култури, политики, филозофії, техніки, тє. же функция такволаного «природного языка» знука животних ситуацийох валалскей, селянскей цивилизації – недостаточна. Нєшка ми то чувствуєме як «камень спокуси» нашого языка: не зневериц основни прикмети системи языка селянскей цивилизації, *дух языка*, як ше звичайно гвари, а оможлївиц його функционованє у условийох кед ше валал отвєра гу швету.

Нови слова у литературним языку ше твори од виходзєня перших виданьох на руским языку, дагдзе 1921. року. Од теди ше вше баржей ширели дружтвени функції нашого языка: од языка на яким зме ше спорозумїовали у кругу фамелиї, руски язык постал язык новинох и кнїжкох, после 1945. року – язык радия, потім наставни язык у штредней и на високей школи, язык телевизії и законодавства. За тот час, а окреме после 1945. року, у руским литературним языку створени на тисячи нови слова. О тим периодзе професор Микола М. Кочиш (1966. року) писал: *«У вименєних дружтвених обставинох и у таким наглим прициску рижнородних потребносцох, тот наш язык бул цесни, нерозвити и недостаточни же би сам зоз своїма невеликими можлївосцами означел шицко нове цо пришло з пременку дружтвених обставинох и же би задоволєл шицки нароснути потреби у просвити и култури. Прето же ше мушел розвивац нагло*

– а не було стаємней контроли над писаним словом – до нашої бешеди ше зляло вельо койцо цо до неї не спада. У тим початним повоиновим часе найвекша габа хтора заплусла наш язык була сербскогорватска.»

Маючи у оглядзе факт же, наприклад, у Войводини 62 посто жительства бешедує по сербски, а Руснаци творя лем 0,95 посто жительства Войводини, очиглядне же, по законє число, доминантне положене ма найрозширенши – сербски язык.

Общи постановки контактней лингвистики недвосмыслово указую же розлични форми непоштредного (ареального) контакту уплывую на нукашню еволюцию языка, спричиняючи дзекеди аж радикални пременки у язичней системи, окреме кед ше роби о бешедним языку на хторим треба створиц писменосц.

Контактна лингвистика, як дияхроно-синхрона теорийна дисципліна, мушела би – на основі потерашніх нових вигледованьох шицких формох язичного контакту, уключуюци и уплїв преїг писменосци и култури (диглосия, стандартни язык, прекладанє, ученє языка у школи итд.), утвєрдиц одредзену файту еволутивних универзалийох на основі хторих ше (спрам типу язичного контакту и граматичней структури языкох у контакту) годно легчєйше пояснїц пременки у языку хтори наставаю як пошлїдок медязязичних дотикох. Рушаюца основа за таки теорийни пообщованя муши буц, без сумнїву, язична интерференция, хтора може буц предмет непоштредней обсервациї и анализи (починаючи од експерименту, ученя странского языка, та аж по язични и диялектни ареални контакт новших часох, дзе мож ясно видзиц рушаюцу точку и познейши еволутивни цек). Шицки тоти детальни описи язичного контакту треба же би нам указали на хторих уровньох язична структура, под дїйством медзисобного дотику розличних языкох и диялектох, церпи радикални пременки и – з другого боку – хтори уровнї язичней структури не подпадаю легкo под пременки. Преучованє, детальне и систематичне, розличних формох язичного контакту поможе нам лепше зрозумиц и легчєйше пояснїц шицки гевти нукашнї процеси язичней еволюциї цо наставаю як пошлїдок рижнородних язичних дотикох, крижаньох або симбиозох.

Як общелингвистична дисципліна, контактна лингвистика би мала, значи, облапиц методологийни и теорийни основі за єдно подполне социолінгвистичне, психолінгвистичне преучованє шицких формох язичного контакту, як гевтих хтори можемо непоштрєдно провадиц нешка, так и гевтих за хтори зме бизовни же дараз жили и чийо ше шлїди зачували найчастєйше у форми субстрату, адстрату, суперстрату и под. у живей тканї нешкайших языкох.

Неодлуга по виходзеню *Граматики бачваньско-рускей бешеди* (1923) др Габра Костелника, професор Гавриїл Надь (1939) прилапел малограматичарске опредзелєне же ше *цали розвиток языка состої у розвиваню нових прелївох у значєню словох и розвиваню нових значєньох словох* и твєрдезєл, цалком оправдано, же ше спред чистоти языка не шме одруциц шицку цудзу лексику, поготов не гєвту специјалистичну, бо развити язык социјално розпасмовани по подручох живота и наукових дисциплінох. Цудзе слово одруциц лем кед маме домашнє! Тиждє так, вон обачєл же терминология одредзєних подручох живота систематично пришлєла з одредзєних националних языкох зоз хторима Руснаци були у дотику у Старим краю и у Войводини, а хтори були економски – у смислу материјалней култури – развити (приклад: нємецка ремєселнїцка и кулінарска терминология або малярска терминология зоз школи, администрациї або економики). Професор Надь препоручовал же лепше, кед нет одвитующе руске слово, найсц описни еквивалент согласно «духу» руского языка и виражєл свідомосц же ше у дальшим розвою и планованю, нормованю руского языка треба операц на даєден други або на даєдни други языки, вшєлїяк славянски, зоз хторима зме жили у контакту.

Професор Микола М. Кочиш похопєл же вира до бешедней традициї то, поправдє, проєкция дияхронїї на план синхронїї. А тєди ше забува же – шицко цо мож чуц у бешеди, не значи же є правилне лем прєто же дєзєшка жиє. У своєй длугорочней роботі на писаню и прекладаню учебнїкох, збераню лексичного блага, видаваню словнїкох, проф. др Юлијан Рамач розликує три можлїви способи творєня нових словох. То:

1. поживчанє сербских словох:

- а) без пременки їх форми;
- б) з присподобиваньом їх форми гу законїтосцєм руского языка;

2. творєнє нових виразох з руских морфємох:

- а) з прекладаньом сербизмох;
- б) з прєношєньом на нашо слова значєньох сербских словох;

3. виводзєнє нових словох и значєньох без сербского уплїву:

- а) з новима значєнями у бешедним языку;
- б) з новима словами и виразами у бешедним языку;
- в) з оживїованьом архаїчних народних словох;
- г) з хаснованьом интернационализмох;
- г) з новима словами и виразами у литературним языку по углядє на словацки, украински, русийски або польски язык, з морфофонетску адаптацию:

1. Без гласових пременкох и пременкох форми, сербизми найчастєйше

уходза до *бешедного* языка, а у *литературним* языку ше их з векшей часци гласово и по форми присподобуює (адаптує) гу законітосцом руского языка. Так у бешедним языку маме сербизми: станица, болница, службеник, а у литературним языку тоті слова адаптовани: станіца, больніца, службенік. У правней терминології, хтора у нашим языку не барз розвита, гласово адаптовани слова як цо: акціонер, гонорар, законіти, а по форми адаптовани слова як наприклад поротнік, правнік, обтужніца, парніца итд.

2. За кажды язык хтори ше находзи под уплївом другого языка барз характеристични способ твореня слівох то *дословне прекладанє*, копірованє цудзих слівох. Тоті дословни преклади воламе *калки* и їх творенє не мож застановиц; вельо их єст и у сербским языку (наприклад з немецкого языка: меродаван, великодушан, цепидлака, зубоболя, кньиговеца, вец калки виразох: испит зрелости, правити се важан, упадати у реч итд.).

Калки не нательо характеристични за наш бешедни язык (до бешедного языка частейше уходза непреложени сербизми), але их заш лем єст: шлєпе черево, покладац испит, белави каменок итд. Вельо вецей калки єст у литературним языку. Скоро шицки нови слова ше твори, у ствари, по моделу сербских еквивалентох: у циню войнох, у центре уваги, у drugiej половки мешаца, гушльов ключ, шветлосни рок итд.

3. У бешедним и литературним языку ше творели (а и далей ше творя) нови слова и значєня независно од сербского уплїву, гоч у меншим чишлє:

а) нови значєня у бешедним языку: старє значєнє кросна (за тканє) – новє значєнє: кросна на бицигли; старє значєнє: таргоня з пєста – новє значєнє: таргоня (штучни гной) итд. У литературним языку ше ридко домашнім словом дава новє значєнє независно од сербского уплїву, гоч би праве тот способ твореня слівох указал виталносц руского языка;

б) нови слова и вирази у бешедним языку: пребиваци папер (индиго), набиваци пец, куля на дроце. Тоті пар приклади указую нам же народ ма прихильносци за нови поняца твориц описни вирази. То способ твореня хтори не треба занєдзбац у литературним языку, а як приклад нам можу послужити тоті слова: подземна рика, верхомплїваюци, одпосилни ліст итд.;

в) оживйованє у литературним языку архаїчних народних слівох хтори ше починаю забувац: ручиц (гарантовац), вексла (меница), контракт (уговор), єкзамент (испит) и др. У тим поглядзе зме, нажаль, недолїдні кед ше роби о старих мадярских, немецких и дру-

гих пожичених слівох: у даєдних случайох таки слова *вращає* до литературного языка, а у других их *виручує* и место нїх хаснуєме сербизми лебо неологизми (наприклад место бизовно хаснуєме сербске сигурно; место сабол – новє скравец; место школіц ше – школац ше). Недолїдні зме вообщє гу шицким забутим словом, без огляду на тото якого су походзєня: место пасц статок гуторимє чувац статок, место ош – осовина, место обруч – шина. Дзєкеди домашні слова занєдзбуєме пре їх непознаванє, а дзєкеди пре неоправдани страх од мадяризмох и германизмох. Мушимє заш лєм припознац же би нам оживйованє даєдних наших архаїзмох випатрало незвичайнє, часто и шмишне. Прето у тим случаю досц чежко буц долїдні. Як би, наприклад, випатрало кед бизмє место слівох держава, гар, птица, ладя почали гуториц орсаг, попел, птах, шифа?

г) Хаснованє интернационализмох место сербизмох тиж розширени способ збогацованя лексики. Так до нашого языка (прейг сербского) вошли слова як цо: информация, експерт, формулар и велї, велї други;

г) За даєдни сербски слова ше предклада вецей вирази, у зависносци од контексту: истовар – зніманє, зруцованє, висипованє; укрцаванє – уходзєнє (до завартих превозкох), виходзєнє (на отворени превозки); запошљаванє – даванє роботи, обезпечованє роботи, доставанє роботи, ступанє на роботу.

У даєдних случайох за сербске слово нет одвитуєце руске слово, та го треба створиц: свєтиште – святїще; пєшчара – писковина; уљарица – олєйовка итд.

Понеже зме оддзелєни вецей як двасто шейдзєшат роки од Горніци, наш словнік ше уж розликує од словніка житєльох нашого старого краю. За дзєпєдні исти поняца ми мамє єдни слова (углавним пожички), а на Горніци єст иншаки слова хтори найчастейше находзимє и на ширшей території: у польским, литературним українским, русийским и словацким языку. З тим у вязи неохобнє наглашиц заклєчєня яки у своєй «Граматики руского языка» (Завод за уцбєникє и наставна средства, Бєоград 2002) винєсол профєсор др Юлиан Рамач:

1. *же ше руски язык формовал у Карпатским ареалу дзє ше сходза восточнославянски и заходнославянски языки (прецо ма характеристики и єдних и других);*

2. *же руски язык треба виучовац як уж формовану систему, односно як окремни славянски язык хтори ма даєдни характеристики з языками и диалектами Карпатского ареалу;*

3. же не треба визначовац же зме тоти або гевти слова, форми итд. прияли од Словацех, други од Українцех, треци од Поляцех итд.;

4. же не треба тенденциозно наглашовац же язык войводянских Руснацех по своїх характеристиках припада у векшей мири восточнославянским або заходнославянским языком, але досц констатовац же вон ма характеристики и восточно и заходнославянских языках.

Питанє структуралних характеристик языка войводянских Руснацех, патрене дияхронийно, вельо зложенше, з оглядом на генезу и одношенє гу другим славянским язичним системом. Тоту зложеносц ше и обчекує, з оглядом на основни податок хтори у формулованю др Габра Костелника глаши: «Наша бешедна ше виробела на граніци трох народох: руско-українського, польського и словацкого».

Славянски языки нательо блізки медзи собу, а преход єдного гу другому (там дзе були у тирващим територіялним контакту) нательо поступни же не язични (односно диялектни) розлики одлучовали дзе буду етнічни односно націонални и политични граніци, але *историйни и дружтвенно-политични обставини*. Та и кед дагдзе замеркуєме поклопйованє націоналних граніцх зоз диялектами (язичними), то не значи же язични розлики *причина* такей націоналней граніци. Бліжей правди будзе праве противне заключенє: язични розлики часто наставаю як *пошлідок* политичних граніцх, бо ше даєдни язични зявєня, пре зменшани контакти, чежше ширя преїг таких граніцх.

Подробнейша и подполнейша анализа мушела би, напевно, оперовац и зоз найважнейшими диялектними подвоєносцами на просторе поєдиних языках; окреме кед у питаню руска гласовна система, по думаню сербского лингвисти Митра Пешикана, мушел би ше мац у оглядзе факт же ше восточнословацки бешеди, котри, як знаме, маю виразни складаня з рускими системами, обачліво видзелюю од штредньословацких (на хторих ше снує словацки литературни язык) и заходнословацких, як и факт же у заходней України єст бешедни типи хторим руски язык вельо блізши як литературному українському языку. Така анализа мала би, насампредз, установиц основне одношенє рускей и праславянскей гласовней системи; розвиток руского вокалізма – заменьованє назалох преднього шора, рефлексии полугласніцх, зявєня прегласу «е» до «о»; общу конзервативносц руского вокалізма, рефлексии праславянских гласовних групх «ор», «ол», «ер» и «ел», вокального «р» и вокального «л», склади зоз секундарну вокалізацию «р» и «л»; руски рефлексии праславянских диялектних зявєньох у консонантизме; позиційну палаталізацию и дис-

палаталізацию (тиж и одступаня у руским языку) итд., як и прировнованє гу литературному словацкому, польському, билорускому и українському, але ище баржей гу їм припадаючим диялектом.

З руску глотогенезу ше тиж занїмали и чєски лингвиста Франтишек Пастрнек (руски язык то цотацка бешедна восточнословацкого диялекту; угорско-словацке походженє руского языка, а припада словацкому земплинско-шаришскому диялекту: „Русини языка словацкого“), норвежски лингвиста Олаф Брех (руски язык то цотацка восточнословацка бешедна), словацки диялектолог Самуєл Цамбєл (язык бачванско-сримских Руснацех то земплински словацки диялект), мадярски лингвиста Петєр Кирай (мишани диялект, преходни медзи карпаторуским и восточнословацким, але ше одноши лєм на сивєровосточну часц Мадярскей), а беруци до огляду становиска своїх предходніцх, як и реално постояци факти присуства у руским языку гетєрогеных прикметох восточнославянського и заходнославянського типу, єстонски лингвиста Александр Д. Дуличєнко трима же ше треба за тєраз затримац на указованю праве гетєрогеного характеру языка войводянских Руснацех («Задаток у тим же би требало дефиновац учасц восточнославянских и заходнославянских елементох у руским языку, цо ище вше не зробєне. У генеалогийней класификації славянских языках, язык Руснацех у Войводини треба за тєраз класц медзи восточнославянску и заходнославянску подгруппу»), а по думаню словацкого лингвисти Штєфана Швагровского, основа языка войводянских Руснацех то заходни карпато-українски диялект, подобни восточнословацкому диялекту. Таке становиско ма и Н. И. Толстой и Й. Дзєндєлївский (язык войводянских Руснацех то закарпатски диялект мишаней українско-словацко-польскей структури), а висловєл го и руски лингвиста Микєла М. Кочиш. Спрам становиска русийского лингвисти В. В. Чарского, язык войводянских Руснацех найблїзши бєшєдом Требишовского округу.

Свойо доприношенє питаню рускей глотогенези дали и Й. Штолц, Ф. Тихи (шаришско-земплински словацки диялект), П. Бєрта (Руснаци то чисти землински Словацки), Е. Паулини (вон язык югославянских Руснацех учишлєл до Истории литературного словацкого языка), Е. Сабєв (диялект земплинских Словацх), А. Сєбєлевский („тоти Русини то чисти Словацки, сами за сєбє гваря же су Руси /„русскими“/, прєто же су уняти“), Володимир Гнатюк (житєлє Керєстура и Коцура то Русини не лєм по націоналней припадносци, але и по языку).

За язык войводянских Руснацех вєлькє интересованє указали ище дзєпєєдни лингвисти як цо Иштван Удвари, Євгєния Барич, Ранко Бугарски,

Предраг Пипер, Михал Тир и Мелания Микеш, а тиж и историчаре, етнологове и фаховци других профилох хтори дали значне доприношене розвою русинистики, як цо Павле Роберт Магочи, Душан Дрляча, Магдалена Веселинович Шульц и велі други.

Будучносц языка войводянских Руснацох социологове и лингвисти противне видза:

1. оптимистично, тє. же ше тот литературни язык будзе далей розвивац и же ше буду шириц його дружтвени функції, и

2. песимистично, односно же його хаснователе уж давно билингвални (векшина з нїх зна лепше бешедовац по сербски як по руски), же буду читац новини и другу литературу лем по сербски и же свой язык после одредзеного часу занягаю и забуду.

Прогнози у тим случаю барз неподзековни, але ми заш лем не шмеме буц песимисти, бо Оддзелене за русинистику ма квалитетних и перспективних студентох. Векшина потерашніх студентох Оддзелєня за русинистику указує афинитет гу рускому языку, цо резултат квалитетней и одвичательней роботи. У тим, медзитим, видзимо нагоду же би преїг обдуманей менторскей роботи руска национална заєднїца дошла до монографийох хтори би як теми мали и *Фонетику и фонологию руского языка*, и сучасну *Синтаксу*, и *Синтаксу зложеного виречєня*, и *розконарєни социолінгвистични и психолінгвистични виглєдованя*, и *системске поровнованє славянских и контрастованє неславянских языкох*, и *виглєдованя вариянтнох русинского языка*.

Кед слово о резултатах яки витворени у одредзених язичних обласцох, мож заключиц же при войводянских Руснацох найвецей поробене на лексикографії, насампредз дзекуючи проф. др Юлианови Рамачови. При формованню такого заключєня на розуме маме насампредз *Фразеологийни словник сербскогорватско-руски*, двотомни *Сербско-руски словник* и єднотомни *Руско-сербски словник*, *Словник медицинскей терминології*, як и *Словник зашити рошлїнох и животного стрєдку сербско-руско-латинско-английски* проф. др Радмили Шовлянски.

У периодзе пред нами обчекую ше и нови лексикографски подняца. Тото ше вшелїяк одноши на актуални лексикографски проєкт професора др Юлиана Рамача – *Словник руского народного языка*, як и на проєкти професора др Михайла Фейси, хтори планує у шлїдуючим пейцрочним периодзе преїсц на виробок *Английско-руского* и *Руско-английского словника*. Вон тиж так зоз своїм тимом закончує першу фазу тророчного проєкту *Словник компьютерскей терминології: английско-сербско-руски*, як и *Правописни словник руского языка*.

V Язык войводянских Руснацох у контексту русинского языка

Планованє языка мож дефиновац на рижни способи, у зависносци од аспектох и приступох гу тому феномену. На наших просторах прилапена така дефиниция планованя языка и язичней политики дзе основна дисктинкция медзи тима двома поняцами виведзена по критерию *звукаязична* и *звонкаязична* діялносц. Кед тоти поняца одредзуєме спрам поля діялносци, вєц *планованє языка* огранїчене на *язык як систему*, а предмет діяльованя *язичней политики* – *не лєм язык*.

Задаток язичней норми, по традицийних похопєньох, з имплицитней язичней конвенції справиц експлицитну. Вона облапя *ортографийну* норму (правила писаня), *ортоепийну* (правила вигваряня), *морфологийну* (правила творєня словох и граматичних формах), *синтаксично-семантичну* (правила формованя виречєньох) и *лексичну* норму (правила хаснованя словох), за цо потребни правопис, граматика и словник. Так похопена експлицитна, виєдначена, кодификована и институционализована язична конвенция, як резултат поступкох нормованя языка на шицких уровньох його живота, виражованя и анализи мушєла би облапиц ище даскельо, звичайно занєдзбовани або лєм начално припознавани сегменти. То *текстуална* норма (правила оформйованя тексту, дискурсу, бешедней подїї), *стилска* або *жанровска* норма (правила оформйованя стилски и жанровски означених язичних формацийох), *прагматична* або *контекстуална* норма (правила прилагодзованя язичних средствох гу неязичним компонентом контексту – у виборє и хаснованю продукції и интерпретаций сообщєньох). Лєм так похопена и витворена язична норма могла би облапиц цале язичне знанє (и компетенцию *коду*, язичней системи, и компетенцию *комуникації*, хаснованя языка), але и хаснованє языка, похопене у обидвох можлївих напрямох – и як продукованє и як толкованє з языком оформених сообщєньох.

Нормовани язык функциониє як стандартни, але познате, тиж так, же норма по своєй природи конзервативна, цо значи же ше намага застановиц, онєможлївиц (кед ше ю неправильно похопи), односно спомалшиц спонтани або доцильни розвой языка. Же ше єй тото до конца нїгда не удава, шведоча велі приклади у историй людских цивилизацийох. Прето за язичну норму гваримє же ма и иншаки задатки: предвидзовац и унапрямовац еволюцию языка же би вон на найефикаснейши способ шлїдзел общи дружтвени и културни розвой, односно пременени потреби. То значи же нормовани, стандартни язык вшелїяк подпада под пременки яки оможлїваю же би свою организацию и розполагаючи средства при-

лагодзел гу потребом колективитету односно гу культури чий є инстру-мент, але ма характеристики и релативней стабилносци (пременки у нїм иду зрозумірно помалши як у ненормованим языку, зявєня виедначени итд.). Тото нам дава право повесц за нормовани язык у функції стандартного языка же є *еластично стабилни* або флексибилни.

Значи, драга до язичней норми и стандартного языка анї кус не кратка, проста и легка. Систематизация поступкох яки треба подняц же би ше до стандартного языка дошло облапя: 1. виберанє (селекцию), 2. описованє (дескрибцию), 3. предписованє (кодификацию), 4. розробок (елаборацію), 5. прилапйованє (акцептуацию), 6. применьованє (имплементацию), 7. ширенє (експанзию), 8. пестованє (култивацию), 9. вреднованє (евалуацию) и 10. преправяне (реконструкцию) норми.

1. Же би дошли до стандартного языка, войводянски Руснаци за основу язичней норми вжали конкретни варієтет (діялект, соціолект) – керестурску народну бешеду чийо общи прикмети норма шлїдзи, почитує и предписує. У рижних дружтвених и культурних штредкох ше розлично поступело при вибраню критерийох по яких ше будзе предписовац язичну або діялектну (соціолектну) основу за язичну норму и будучи стандартни язык. У даєдних жемох за основу, по географским критерию, брало ше діялектни прикмети вельких варошских (административних, политичних, економских, культурних) центрох як, поведзме, Пекинг у Китаю, Токио у Японє, Москва у Русії итд., але єст и случаї же ше у улоги стандартного языка, по критерию авторитета, надрилі язык заберачох, окупаторох, колонизаторох, як и язык привилегованих дружтвених пасмох (шпански и португалски у Централней и Южней Америки).

2. Вибрани язык хтори ше сце нормовац (односно його діялектну або соціолектну основу) ше потим муши описац у дескрибтивних, описних словнікох и граматикох и констатовац стан. То фаза хтора може буц препущена лєм лингвистичним роботніком и їх компетенційом.

3. Кодификация представя нормативни поступок у узшим смислу слова, а подрозумює правенє нормативних словнікох, граматикох, приручнікох правописного типу. Праве з кодификацию язичней норми ше у лингвистичним смислу предписує правила за руководзєне при виборе и хаснованю язичних средствох, правила хтори у тим смислу вєц обвязую бешедних представительох же би язык хасновали у комуникації и творчих поступкох.

4. У фази розробку, елабораций, вибрану, описану и предписану (кодификовану) нормативну основу ше муши розробиц, т.є. структурално и функционално оспособиц же би ше прилагодзела гу стварним, а

зложеним и непреривно пременлївим дружтвеним и культурним, комуникаційним и творчим потребом. То тирваца робота, процес хтори ше, практично, нїгда не закончує. У своїм розвиваню, язык одражує структуру дружтва и культури так же ше, условно поведзєне, дзелї на пасма и твори окремни средства и бешедни варієтети (стили). На тот способ ше оспособює, як ефикасни инструмент, обслуговац каждодньово бешедни потреби, але и уметносц, науку, новинарство, право, политику, технологию итд.

5-6. Язык може превжац функцию стандартного языка аж теди кед го дружтво (чий є комуникаційни и творчи инструмент) почне применьовац у пракси – образованю, средствох масовного информованя, науки, администрації, правосудстве – и кед му додзелї урядово, з одвитуюцима правними актами, статус стандартного языка. Так, наприклад, войводянски Руснаци нормовали свой язык 1923. року, але вон як службени язык припознати аж 1974. року, значи вєцєй як пейдзешат роки познейше.

7-8. Же би витворел свой циль и улогу, нормовани язык у функції стандартного языка муши дожиц експанзию (и територіялну, и соціалну, и горизонталну, и вертикалну), видрилюючи застати територіялни бешедни варіації и варієтети. Култивованє норми, през єй ученє, пестованє и пропагованє у школи, видавательней діялносци, през лекторски интервенції и мас-медії, з потримовку дружтва, представя єдну з найважнейших карикох у ланцу поступкох хтори не мож заобисц на драги гу оспособеному стандартному языку.

9-10. Язык подпада под непреривне вреднованє. Так ше обезпечує механїзем преверйованя, преценьованя и оценьованя прилагодзеносци стандартного языка гу актуалним потребом дружтва и поєдинцох. Кед же ше за пременку норми утвєрди потреба, вона дава импулс за єй реконструкцию. Реконструкция, по правилу, подрозумює ознова описованє нових потребох и одвитующих язичних средствох за їх задоволенє. Зоз тим ше завера круг поступкох у нормативних діялносцох и творєню стандартного языка и обезпечує їх прєрастанє до цикличного процесу хтори воламе *планованє языка*. Прето планованє языка не робота лєм язичарох, але и других факторох як цо школа, культурни и науково институції, видавательни хижи, мас-медії.

Цо ше языка войводянских Руснацох у контексту русинского языка дотика, войводянска руска (руснацка) у Войводини и Горватскей, русинска у Словацкей, закарпатска русинска у України и лемковска русинска (у Польскей) варіанта русинского языка – найлєпше означєне терашнього

язичного стану (Русини у Мадярській і у Румунії ще зложили же вежню кодифіковани русински у Словацькій як свой літературні). Найприміранше рішене за русинську язичну ситуацію було переділене Першого язичного конгресу у Бардєйовських купельох, по хторим би русински язык требаło плановац по моделу поліцентричної стандардизації. Прикметник *поліцентричний* упутоє на значенє розчленюваня на вещей штрєдки, тє. на виходженє даякого, иншак єдинственного зявеня зоз вещей центрох. Практично, то значи же ше до язичней політики і плануваня языка може у русинській язичней заєдніці дойсц лєм през уключованє шицких соціокультурних штрєдкох русинского язичного подруча до тей зложеної діяльности. При пренаходженю рішеньох би ше мало вжац до огляду искусства, резултати і заключєня до яких ше пришло у шицких русинских соціокультурних штрєдкох, а тиж так і у швецє, дзе модел поліцентричної язичней стандардизації не таки рідки случаи. Язичні варіанти (варієтети) ше зявюю практично вше кед исти язык хаснує вещей як єдна нація. Так, наприклад, літературні англійски не исти у Англії і у ЗАД, язична стварносц у Австралії або на Новим Зеланду знова цошка треце, а най не начишлюєме други жеми англійского язичного подруча ширцом по рижних континєнтох. Португалски у Бразилє иншаки як гєвто у Португалє, тиж так як цо ше і шпански у Аргєнтини розликує од гєвтого у Шпанії, а обидва од гєвтого у Мексику. Ані арабски літературні язык не єднаки у рижних жємох дзе ше го хаснує, а таки приклади у швецє єст надосц.

Прилапйованє стандартного языка, применєне на ситуацію у русинській язичней заєдніці, то, у ствари, ученє другєй язичней системи. Правда, подобней, з веліма заєдніцкими правилами, алє і з елементами гласовєй системи, часци граматичних правилох, вокабулару і стилу хтори при варієтєтох у єднєй рєгії і мєдзи самима рєгіями не зошицким исти. О тим процесу ше нешка ище вше мало зна: дзєпєдні виглядовачє гєнєративного унапрямєня предпоставляю же жридлови бєшєдні предствитєль може зрозуміц вирєчєня зоз других варієтєтох прєто же их анализує як екстєнзії або огранічєня правилох за власні варієтєт. Вон, значи, розполага з интеранализовану граматик у хтора му оможлівлює интерпрєтовац і продуковац вирєчєня вещей як єдного варієтєту истого языка. Мєдзитим, гришки у правєню вирєчєньох зоз других варієтєтох, слабє познаванє оверєних вирєчєньох зоз другого варієтєту, та аж і їх нерозумєнє у контексту і вонка з контексту не даваю потримовку психологійнєй рєалносци того моделу. Остало би, значи, прєтолковац знаходженє жридлового бєшєдніка у других варієтєтох з искусством, прєто

же новє вирєчєнє дзєшка «чул» і прєто же му помага лингвистичні і звонкалингвистичні контекст. Найвирєтнєйше же пасивна компетенция жридлового бєшєдніка досягує далєй од його варієтєту.

Пасивна компетенция, мєдзитим, не гарантує і продуктивну компетенцию. Тото окрємє видно при погришним имитованю другого варієтєту. Кєд змє подозриві гу психологійнєй рєалносци «нукашнєй» граматики і зложимє ше же нєт тварда вяза мєдзи пасивну і продуктивну компетенцию, мушимє утвєрдиц же звладованє другого варієтєту не єдноставнє. Бєшєднік єдного варієтєту муши буц *високо мотивовани* же би други варієтєт добрє звладає. Чи Русини (Руснаци, Лємки) так високо мотивовани же звладаю мєдзисобні розлики у варієтєтох – укажє час.

Науково засновани опис русинській язичнєй ситуації хтори, як спомнутє, ма облапц цалу дружтєвно-комунікаційну систему же би ше розробєло русинську язичну політику вшєліяк потребні, алє до нього не дойдзємє ані лєгко, ані швидко.

Мушимє ше на самим конц у опитац сами сєбє: можємє ми вообщє мац єдинствєно поставєну язичну політику у русинистики? Тєрашнє яснєсц у розликох могла би, зоз взаємним уважованьом і правдиву науковєсцу, буц предусловіє рєационального зблїжованя і вєкшєй согласносци у язичнєй політики і плануваню русинского (руского/руснацкогє, лємковскогє) языка.

ЛИТЕРАТУРА

BARIĆ, E. *Rusinski jezik u procijepu prošlosti i budućnosti*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2007.

БОШКОВИЋ, Р. *Основи упоредне граматике словенских језика: фонетика и морфологија*. Никшић: Универзитетска рижєч, 1990.

GAVRILOVIĆ, S. «Rusini u Bačkoj i Sremu od sredine XVIII do sredine XIX veka», *Godišnjak Društva istoričara Vojvodine*. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 1977.

ГУСТАВСОН, С. «Руски язык у Югославиї – дияхрония і синхрония». *Творчосц*, 1983, 9, 20-30.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. «Русинский язык» In: СУПРУН, А. Е., КАЛЮТА, А. М. *Введение в славянскую филологию*. Минск: Высшая школа, 1981, 132-134.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. «Ище раз о русской глотогенези». *Творчосц*, 1982/8, 58-62.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Jugoslavo Ruthenica I, Роботи з рускей филології*. Нови Сад: Руске слово, 1995.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Кніжка о руским язiku* (умножене як рукопис, без рецензентох). Нови Сад: НВУ Руске слово, Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2002.

ДУЛИЧЕНКО, А. Д. *Jugoslavo Ruthenica II, Роботи з рускей филології и исторії*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одделене за русинистику, НВУ Руске слово, 2009.

ЖИРОШ, М. *Бачванско-сримски Руснаци дома и у швецє 1745 – 1991*, II. Нови Сад: Грекокатоліцка парохия св. Петра и Павла, 1998.

КОСТЕЛЬНИК, Г. *Проза*. Нови Сад: Руске слово, 1975.

КОЧИШ, М. М. (1971) *Правопис руского язика*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1971.

КОЧИШ, М. М. *Граматика руского язика: Фонетика – морфология – лексика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за видаванє учебнікох, 1977.

КОЧИШ, М. М. *Лингвистични роботи*, Нови Сад: Руске слово, 1978.

ЛАБОШ, Ф. *История Русиных Бачкей, Сриму и Славонии 1745 – 1918*. Вуковар: Союз Русиных и Украинцев, 1979.

ЛАТТА, В. П. «Одраженє восточнославянских рефлексох дзепоедних общеславянских фонетичних груп у українских бешедох Восточней Словацкей». *Творчосц*, 1987/13, 3-12.

ЛАТТА, В. П. *Атлас українських говорів східної Словацчини*, Словацке педагогічне видавництво, Відділ української літератури. Братіслава – Пряшів, 1991.

MAGOCSI, P. R. «The Rusyn Language Question Revisited». In: MAGOCSI, P. R., ed. *A New Slavic Language Is Born*, New York: Columbia University Press, 1996.

MAGOCSI, P. R. – Pop, I., eds. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*, Toronto – Buffalo – London: University of Toronto Press, 2002.

MAGOCSI, P. R., red. *Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004.

МАГОЧИ, П. Р. *Народ нїодкадз*. Ужгород, Нови Сад: Видавельство Валерия Падяка, НВУ Руске слово, 2009.

MEDJEŠI, L. «The Problem of Cultural Borders in the History of Ethnic Groups: The Yugoslav Rusyns» In: Magocsi, Paul R., ed., *The Persistence of*

regional Cultures: Rusyns And Ukrainians In Their Carpathian Homeland And Abroad. New York: Carpatho-Rusyn Research Center, 1993.

МЕДЄШИ, Г. *Язык наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2008.

НАДЬ, Г. Г. *Лингвистични статі и розправи*. Нови Сад: Руске слово, 1983.

НАДЬ, Г. Г. *Прилоги до исторії руского язика*. Нови Сад: Руске слово, 1988.

ПАПУГА, И. Русинска гимназија Руска гимназия. Руски Керестур-Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2000.

ПАПУГА, И. Основна школа Бачинци. Нови Сад-Шид: Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2008.

ПЕШИКАН, М. «Основни структурални характеристики рускей гласовней системи». *Творчосц*, 1980/6, 9-34.

РАМАЧ, Ю., ФЕЙСА, М., МЕДЄШИ, Г. *Српско-русински речник / Сербско-руски словник*, I-II. Београд – Нови Сад: Завод за учебніки и наставни средства, Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу, Дружтво за руски язик и литературу, 1995, 1997.

РАМАЧ, Ю. *Граматика руского язика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

РАМАЧ, Ю., МЕДЄШИ, Г., ТИМКО-ДІТКО, О., ФЕЙСА, М. *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзе – Филозофски факултет – Катедра за руски язик и литературу, Завод за культуру войволянских Руснацох, 2010.

Руснаци у Сербії – Информатор. Руски Керестур: Национални совет рускей националней заедніци, Завод за культуру войволянских Руснацох, НВУ Руске слово, 2009.

САБО, С. «Завод за видаванє учебнікох од снованя по нешка». In: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК - Куцура, 2008, 319-324.

СЕГЕДИ, К. «Русинисти-лингвисти» у: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура, 2007, 248-252.

SPEVAK, Z. «(Postoje li) evropski standardi u obrazovanju nacionalnih manjina». In: *Evropske dimenzije reforme sistema obrazovanja i vaspitanja*.

Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet – Odsek za pedagogiju, 2006, 124-128.

СТОЯНАЦ, Н., ПИЯНОВИЧ, П. ТАМАШ, Ю. САБО, С. ред., *Руснаци / Русини 1745 – 1995*. Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Филозофски факултет – Катедра за русински језик и књижевност, 1996.

СУПРУН, А. Е., КАЛЮТА, А. М. *Введение в славянскую филологию*, Минск: Высшая школа, 1981.

ФЕЙСА, М. «Карпатскосц коцуризмох» у: *Зборник роботох зоз III конгреса Русинох / Руснацох / Лемкох*. Руски Керестур: Руска матка, 1997, 155-168.

FEJSA, M. «Yugoslav Rusyns: Identity, Culture, Education, Religion» in: *National Minorities In Vojvodina*. Novi Sad: Opšte udruženje studenata za Evropu / Association des Etats Généraux des Etudiants de l' Europe, 1998, 56-67.

ФЕЙСА, М. Югославянски Русини (Руснаци) / Ruthènes de Yougoslavie / Yugoslav Rusyns (Ruthenians). In: *Multilingual European Guide of Cultural Communities and of Maisons de Pays of Europe*. Le Cannet: European Federation of the Maisons de Pays, 2000, 267-278.

ФЕЙСА, М. «Социолінгвистични аспект руского языка: Войводина» у: MAGOCSI, P. R., red. *Русиньский язык*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 2004, 373-383.

ФЕЙСА, М. «Образованє при Руснацох» у: КАПРАЛЬ, М., ред. *Изученя русиньского языка у Маџарицини и за ї гатарами*. Вседержавна русинска меншинска самоуправа у Маџарскей, 2006, 29-38.

FEJSA, M. «Положај русинске националне маџине», Међународни научни скуп Положај националних маџина у Србији, САНУ, 24 – 26. новембра 2005, Београд. In: *Књига резимеа*, Београд: Српска академија наука и уметности – Међунационални одбор за проучавање националних маџина и људских права, 2005, 36-38.

ФЕЙСА, М. «Основни характеристики руского языка у поровнаню зоз другима славянскимима языками» у: *Славянские литературные микроязыки и языковые контакты*. Тарту: Тартуский университет – Кафедра славянской филологии, Королевская шведская академия литературы, истории и древностей, 2007, 90-100.

ФЕЙСА, М., гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура, 2007.

ФЕЙСА, М., МЕДЄШИ, Г. «Правописни проблеми руского языка у Войводини». In: PLÍŠKOVÁ, A., ed. *Jazyková kultúra a jazyková norma v rusínskom jazyku*, Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav regionálnych a národnostných štúdií, 2007.

ФЕЙСА, М. «Руски язык у урядовой сфери» In: ПЛІШКОВА, А., ed. *Русиньский язык меджі двома конгресами*. Пряшів: Світовый конгрес Русинів – Інститут русиньского языка і културы Пряшівской універзیتی в Пряшові, 2008, 92-95.

ФЕЙСА, М., гл. ред. *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) II*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за русинистику, ИК Прометеј, КПД ДОК – Куцура, 2008.

ФЕЙСА, М. «Найвисши ступень меншинского образования». In: *Карпатские русины в славянском мире*. Москва – Братислава: Univerzita Komenskeho v Bratislave – Filozofická fakulta – Katedra všeobecných dejín, Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова – Исторический факультет – Кафедра истории южных и западных славян, 2009, 257-269.

ФЕЙСА, М. «Тенденції розвою нормованя руского языка войводянских Руснацох». In: *Труды и материалы*, Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2009, 177.

FEJSA, M. «Dvojezičnost kod rusinske dece u Vojvodini», Konferencija Unapređenje dvojezičnosti i interkulturalnosti kod dece u Vojvodini, Pedagoški zavod Vojvodine, 15. decembra 2006, In *Zbornik Pedagoškog zavoda*, br. 6, Pedagoški zavod Novi Sad: 2010, 69-73.

FEJSA, M. *Нова Србија и њена русинска маџина / Нова Сербия и њена русинска маџина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority*. Нови Сад: Издавачка кућа Прометеј – Културно-просветно друштво ДОК, 2010.

HALAGA, O. R. *Východoslovenský slovník, I-II*. Košice, Prešov: Universum, 2002.

ХОРНЬАК, М. «Бачко-сремски Русини» у: *Русини / Руснаци / Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: ИК Прометеј – Филозофски факултет – Одсек за русинистику – КПД ДОК, 2006, 25.

ЧАРСКИЙ, В. В. *Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект*. Щёлково: Онтопринт, 2011.

ШВАЃРОВСКИ, Ш. «Ћу питаню генези и конституованя языка югославянских Русинох / Руснацох». *Studia Ruthenica* 5, 1996-1997, 88-105.

Mgr. Helena Medeši
Republic of Serbia
Autonomous Province of Vojvodina
helena.medjesi@vojvodina.gov.rs

Prof. Dr. Mihajlo Fejsa
Filozofski fakultet
Odsek za rusinistiku
Dr Zorana Đindića 2
21000 Novi Sad
Srbija
e-mail: fejsam@eunet.rs

EMIL KUBEK: DUŠPASTIER, RODOLUB, PRVÝ RUSÍNSKY ROMÁNOPISEC V PREŠOVSKÉJ OBLASTI

František DANCÁK

V živote každého národa – veľkého alebo malého – existovali a existujú osobnosti, ktoré sa zaslúžili o povznesenie svojho ľudu v oblasti národného, kultúrneho, osvetového, sociálneho a morálneho povedomia. Jedným z tých mnohých osobností je gréckokatolícky kňaz, básnik, prozaik, publicista, lexicograf Emil Kubek. 20. vedecký seminár karpatorusinistiky je príležitosťou, aby sme mohli ozrejmiť a vyniesť na svetlo záslužné dielo tohto zapáleného patriota, ktorý svojou prácou zanechal veľkú stopu medzi Rusínmi v prešovskej oblasti.

Emil Kubek sa narodil 23. novembra 1857 v obci Štefurov, okres Svidník, kde jeho otec bol gréckokatolíckym kňazom.

Skoro v detstve stratil otca, a matka iba s veľkými ťažkosťami sa musela starať o štyri deti. Po rokoch si na to s bolesťou spomína: „*Jak mohla nas bidna mati perekormiti, od'ivati, školovati? Až teper' ne ponimaju!... Namerz i naholodovalsja do syta... Reminiscencii mojej molodosti ščastlivoj ne taki, čtob na nich s radostju pamjatal.*“ (Vožd', 1930). Napriek tomu spomína, že tieto mladé roky boli pre neho veľkou životnou skúsenosťou.

Po teologických štúdiách sa v roku 1881 oženil s Máriou Schirillovou z Kružľova. Po vysviacke, ktorú prijal 22. marca 1881, začal pôsobiť ako kaplán v maďarskom Homrogde (1881) a v Jakubanoch (1883). Ako farár v Kremnej (1884) a Ľubovci (1885).

V roku 1885 bol menovaný do Snakova, okres Bardejov, kde pôsobil 19 rokov. V lete roku 1904 sa vysťahoval do USA. Veriaci ho s procesiou vyprevadili z obce až ku kaplnke, ktorú dal postaviť. Tam sa s ním so slzami rozlúčili.

Čo bolo príčinou, že sa po 19-ročnom pôsobení v Snakove rozhodol odísť z rodného kraja, dnes ťažko jednoznačne povedať. Je však pravdepodobné, že tak ako mnohí ľudia, aj Emil Kubek odišiel, aby mohol seba a svoju rodinu lepšie hmotne zabezpečiť a plnšie realizovať svoje literárne ambície.

V USA pôsobil v Mahanoy City v štáte Pensylvánia medzi rusínskymi vysťahovalcami z rodného kraja do roku 1936. Do penzie odišiel pre chorobu – rakovinu žalúdka. Bol náruživý fajčiar. Vo farnosti obľúbený a vážený.

Veľmi peknú charakteristiku podáva o ňom Josif Petrovič v časopise *Vožd'* (1930):

„*Jak ČELOVIK, vpr. o. E. Kubek, i vopreki mnohim ťažkost'ám žit'a, vsehda vesel'ij, bystroho uma, poln'ij razvesel'ajuščimi žartami i anekdotami, a ponad vse dobrodušnyj i otvertyj.*

Jak SVJAŠČENNIK, hluboko virujuščij, vysoko učennyj, pedantnyj, vyslužnyj, svoju viru, svoj obr'ad, svoju pastvu strastno l'ublaščij, i smilyj borec' za prava Cerkvi. Ne čudo, čto kde-koli ne počato i zle sudženo jeho revnost'.

Jak PISATEL, točnyj poznavatel' duši svojego naroda, ostr'ij kritik vs' akich hrichov i nadužitkov v narod'i, obyln'ij izjavitel' blahorodnych svojich čuvstv i dumok d'la voschvalenija i posl'idovanija dobrod'itelej, čtob podnesti bidnyj, zanedbanyj i zaostal'ij svoj narod!“

Zomrel 17. júla 1940. Pochovaný je na miestnom Cintoríne svätej Márie. Na jeho mieste potom pôsobil jeho syn Anton Kubek.

V Snakove už nežije nik, kto by sa pamätal na jeho účinkovanie. Žije však v spomienkach, ktoré sa prenášajú z pokolenia na pokolenie. Najmä na to, čo urobil pre Snakov. V roku 1977 pri príležitosti 120. výročia jeho narodenia bola mu na priečelí kaplnky a v chráme odhalená pamätná tabuľa.

Počas svojho pôsobenia v Snakove sa doslova zžil so svojimi veriacimi. Tu, v Snakove, kde ako sám napísal – „*konec' chľíba a počatok viry*“ – začína pôsobiť nielen ako obetavý dušpastier, ale doslova ako jeden z nich. Učil ich včelárstvu, radil im, ako treba správne obrábať zem, ako ju hnojiť, ako sadiť jednotlivé plodiny, aby bola úroda hojnejšia. Vtedajší roľníci jeho spôsoby nemohli pochopiť. Vychádzali na polia a pozerali sa na jeho prácu. Vysmievali ho. Keď však videli, že tieto jeho „*nové*“ spôsoby sú dobré, nasledovali ho.

Na čistenie obilia zaobstaral čistiaci stroj, ktorý v Snakove volali „*trúba*“. Akou vymoženosťou bol už na vtedajšie časy vidieť z toho, že tento stroj bol v obci donedávna jediný. Na čistenie obilia si ho ľudia požičiavali. Aj preto si na neho s vďakou dodnes spomínajú.

Tohto dobrého hospodára, ktorý učil ľudí lepšie a hospodárnejšie gazdovať, pekne opísal vo svojom trojdielnom románe *Marko Šoltys*, a to v osobe samotného Marka Šoltysa (Furmana).

Jeho pričinením bola vybudovaná cesta do Snakova, škola, farský dom, bol opravený chrám, postavená kaplnka, zriadená obecná knižnica. Zorganizoval spevácky zbor i dramatický krúžok.

Osobitne sa tu treba zmieniť o kaplnke pred obcou, s výstavbou ktorej začal v roku 1894. Všetky dokumenty v súvislosti s výstavbou kaplnky nám Emil Kubek zachoval pekne upravené a zviazané v dvoch zväzkoch (*Sznakoi kápolna I., II.*). Jednotlivé dokumenty sú overené podpisom Emila Kube-

ka, starostom a cirkevnými kurátormi. Slávnostná posviacka kaplnky bola 9. augusta 1896. Posviacku vykonal okresný dekan Ján Gojdič z Kružľova, za prítomnosti mnohých kňazov z okresu a z Poľska. Na slávnosti boli prítomné aj významné osobnosti, ako napr. Ištvan Szinyei Merše, podžupan a poslanec Národného zhromaždenia volebného okruhu, Adam Bornemisza, cisársky a kráľovský komorník, Ištván T. Tóth, hlavný slúžny okresu, Antal Korányi, prepošt rímskokatolíckej cirkvi z Bardejova a okolo 4 500 – 5 000 veriacich.

Všetky tieto údaje o slávnosti sú zapísané v *Sznakoi kápolna II.* (nachádzajú sa v archíve Gréckokatolíckeho farského úradu v Snakove). Svedčí to nielen o význame tejto udalosti, ale aj o popularite Emila Kube-ka, ktorej sa vtedy tešil.

V súvislosti s tým treba pripomenúť, že na poslednej strane tohto dokumentu Emil Kubek zapisoval údaje o každoročnom odpuste, ktorý sa odvtedy koná pri kaplnke vždy po odpuste v Čirči – tak, ako to bolo ním rozhodnuté.

Veľmi bojoval proti alkoholizmu, ktorý už v tejto dobe bol veľkou plagiou. Do tohto boja zapriahol aj svojho poetického ducha. V tomto smere je azda najpôsobivejšia báseň *Dobryj tato*, v ktorej píše o otcovi, ktorý neskoro vstáva i líha, hľadá prácu už deväť rokov a celý čas presedí v krčme „*na mami-nu psotu*“.

Spolu s učiteľom Štefanom Desiatnikom s veľkým úspechom nacvičili divadelnú hru spisovateľa Jána Andraščíka *Šenk paľenčeni*, v ktorej autor využil šarišské i rusínske nárečie východného Slovenska.

Literárne začal pracovať už ako mladý kňaz a pokračoval najmä na fare v Snakove. Počas dlhých večerov pri svetle petrolejovej lampy pracoval nad zamýšľaným *Starosloviensko-maďarsko-rusko-nemeckým slovníkom*. Tento zámer mu umožnilo uskutočniť aj to, že dokonale ovládal slovenský, rusínsky, ruský, maďarský a nemecký jazyk. Porovnával významy slov a hľadal súhlasné významy, ktoré zorad'oval do abecedného poriadku. Tento štvorjazyčný slovník, zahrňujúci v sebe viac ako 5 500 základných slov – spolu so synonymickými výrazmi okolo 30 tisíc – vyšiel v roku 1906 v nakladateľstve UNIA v Užhorode, aj keď ho do tlače odovzdal ešte v decembri 1890.

Okrem spomínaného štvorjazyčného slovníka poznáme jeho *Narodny Povisti i Stichi* v štyroch zväzkoch, ktoré boli postupne vydané v USA v rokoch 1922 – 1923.

Námetom pre jeho povesti, básne a nakoniec i román sú príbehy zo života rusínskeho ľudu v rodnom kraji i vyst'ahovaných do USA. Pri ich čítaní poznáme aj príčiny emigrácie a problémy kultúrnej adaptácie v USA i zväzky so starým krajom. Tradícia hovorí, že hlavnou príčinou emigrácie z Európy boli ekonomické ťažkosti, ale tiež aj nešťastná láska a túžba po novom priateľstve.

Amerika sa takto stala miestom, kde sa zabudlo na emócie, kde zničený človek sa mohol očistiť od viny a hanby. Takými sú napríklad povesti *Paschal'nyj dar* a *Komu što Boh obic' al*.

Ďalšou témou, ktorá sa často opakuje, je alkoholizmus. Podobne ako druhí emigranti, aj Rusíni sa nevedeli zbaviť tejto pliahy ani v „Novom svete“, o čom svedčí aj román *Marko Šoltys* – II. až IV. diel.

Tento román si zaslúži osobitnú pozornosť. Napísal ho v roku 1915. Prvýkrát román vyšiel v roku 1920 v časopise *Sokol* v 115 pokračovaniach, potom knižne v rokoch 1922 – 1923. Román ilustroval perokresbami jeho syn Anton Kubek. Autor píše, že je to jeho prvý dlhší román zo života Podkarpatska v rusínskom jazyku – písaný latinkou. Jeho dej sa odohráva na Makovici od 70. rokov 19. storočia do roku 1915.

V románe autor veľmi príťažlivo opisuje životný príbeh siroty Marka Furmana, ktorý už na počiatku pre ťažkosti otca pijana, musí sľúbiť umierajúcej matke, že sa nikdy nedotkne alkoholu: „*Priobic'aj mi, d'itino moja, že čestnyj, dobryj, terezvyj ostaneš' na cilyj život tvoj, že by jem lahko mohla skonati... a otkup otcovskij orek nazad! – Pris'aham vam mamocko, že tak bude!*“ (I., s. 30). Marko Šoltys to dodržal. Po ťažkom predieraní sa životom – najprv ako sluha u bohatých pánov – stal sa zámožným gazdom, a to vďaka svojej svedomitosti, vytrvalosti a rozvážnosti.

Každý, kto prečítal tento román, a zároveň poznal život z čias pôsobenia Emila Kubeka, najmä v Snakove, kde prežil 19 rokov, príde k záveru, že tento román je jeho čiastočným autoportrétom.

V románe Emil Kubek hľadal aj príčiny biedy i nevedomosti svojej doby. Hľal, niekoľko myšlienok:

„*Skladajut vinu na popov, na učitelej, na urjad, že ne prosviščajut narod! To ne sovsim pravda. D'itina ne učuje ot svojoho otca «učisja!» No storaz slyšit: – «Na što tobi učenije, ne bude z tebe ani pop, ani d'ak.» Jakže take d'it'a bude ochotno učitisja?*“

Vydavajut gazety, knihi! Jest' komu kupiti, čitati? Ani išči toty poučajušči, prosvititelny knižočki, novinki, što narodu darom doručajut, ne jest' komu pročitati...“ (I., 141)

Ako starostlivý a dobrý otec často poučuje svoje deti:

„...*Stoľko vartaješ, skolko jes' dobroho зробil. Nijakoj čestnoj roboty ne stydajsja. Ne hľadaj ničiju lasku. Chraňsja zlych tovarišej. Bud' dobryj ko každomu*“ (II., 55).

V románe nešetří humorom. Vidieť to napríklad v svadbe Petra Soroku – pijana, ktorého matka z trucu oženila, ako to bolo kedysi zvykom na dedine. I v tomto príbehu je vidieť autorovu snahu pranierovať všetkých, ktorí v po-

žívaní alkoholu nepoznajú svoju mieru. Krátky úryvok:

„*Na sel'i, ženich provadit svoju zaručenu molodu ženu, z cerkvi za chustku do otcovskoho domu. Tot staryj obyčaj, v tom slučaju, ne mohli zaderža-ti. Jedno, že Petrovi ne mohli vytolkovati, že na što davajut jemu v ruku konec svadobnoj chustki. Už kid' to natolkovali, no Petro s toho stoľko rozumil, jak i tota chustka. Po druhe, že Petro tačalsja, jeho trebalo provaditi, ne pomahal ani pervoho družby lokoť.*“

Muzyka hraje, až dudniť, družbove sviskajut, svaški začínajut svoju vesiľnu notu:

„*Ideme my po ňu...*“ – *Nijak ne ide. Vesil'nicy tak vyzerajut, jak jesli by s pochoronu šli. Merzki, hňivači. Ale, na to misce d'itvora sel'ska, mala ne poslid-ňu zabavu. Ani tohda ne narehotalisja stoľko, koli jeden talian, Bože odpust', prišol do sela z medviďom i z malpu. Petro strašenno poľubilsja im.*

Vesil'a bohate bylo, ňit što povisti. Otstojalo por'adno. Lem ženich ne znal o ničom nič. Spal čerez cilu svad'bu. Jak po vesiľu vyterezbilsja, ne pamjatal na nič. Ani to ne znal povisti, ci to on ženilsja, ci jeho mama? Ci to Haňa, joho žena, ci tatova? Mama, takoj druhij deň, potolkovala jemu: popod oči začor-ňito mal, a lica popuchnuty, ot toho tolkovanija materinskoho.

Po vesiľu, žena pomahala mami stereči Petra. Už lem jakos' bylo. No, do roboty, Petro ani hnuty! Prišlo hnoj voziti, orati? Petro roschramalsja. Kositi? On i tam našol kameň hde pered tim, nikto nijakij ne vid'il, a vyščerbil kosu: abo zavalil s ňu do zemľi i vyhnul. Snopy prišlo vjazati? Ruka rozvilasja jemu. Zerno voziti? Na rovnoj doroz'i vyvernul. Kopati? Križi boľili. Molotiti? Abo po cipach, abo tata šasnul.

Spomočisja s nim ne mohli. A vsehda jojčal: to tu, to tam, bolit joho. No pri stoľi veliku sposobnosť pokazoval, osobenno pri perohach i syrjanikach. Zdorov byl, za dvoch; kuril za troch; bagov s pyska nikohda ne vyšol, a pal'inku vyňuchal, choť by byli mama na nej sami sid'ili.“ (I., s. 156 – 157)

Emil Kubek aj po svojom odchode do USA pokračoval vo svojej kultúrno-osvetovej práci. Pre snakovskú školu predplácal časopis *Ned'il'a*, naďalej prispieval do redakcií novín a časopisov, udržiaval literárne kontakty s rodným krajom.

V roku 1908 vyšiel v Užhorode nim zredigovaný kalendár – *Misjaceslov*, v ktorom sa jasne prejavila osobnosť jeho zostavovateľa. Literárna časť kalendára odráža buditel'ské názory Emila Kubeka. Obsahuje piesne, rozprávky, príslovia, pohrebné zvyky, nemalé množstvo prevzatých článkov poučného charakteru, v ktorých odsudzuje alkoholizmus, oceňuje čestný charakter človeka. Nie je však uvedený prameň opublikovaného diela, ani jeho autor. Jediná podpísaná báseň v kalendári je báseň *Nad kolyskoju d'ityni majnera*, ktorú

napísal Emil Kubek (azbukou). Je v nej zobrazená tragédia emigranta, ktorý zahynul v šachte, kde zarábala na každodenný chlieb. Tu možno predpokladať, že je to príbeh Michala Slotu zo Snakova, ktorý je fundátorom kaplnky v Snakove, a ktorý roku 1895 zahynul v bani na meď v USA.

V USA vydal v roku 1917 brožúru *Otče naš: Tolkovanie hospod'skoj molitvy v obrazach i slovamy*.

Svoje diela podpisoval rôzne: E. Kubek, E. A. Kubek, Emilij A. Kubek. Mnohé sú aj nepodpísané.

Ako už bolo spomenuté, námetom pre jeho povesti, básne i román sú príbehy zo života ľudu v rodnom kraji i vystaľovalcov. V úvode k 1. časti o tom napísal: „*Jak podkarpatskij Rusin, pišu iz žit'a podkarpatskich Rusinov i v ich naričii...*“

Jeho diela sú v origináli napísané cyrilikou „v nariči podkarpatskych Rusinov“, ale v anglojazyčnom prostredí pre tých, ktorí pochádzali z rusínskej oblasti Uhorska a prevažne sa učili v uhorských školách, tlačili sa latinkou, ktorá bola medzi americkými Rusinmi populárnejšia ako cyrilika. Emil Kubek to dostatočne zdôvodnil v Úvode k svojmu štvorzväzkovému vydaniu *Narodny Povisti i Stichi*.

Emil Kubek napísal toho veľa. Okrem románu a štvorjazyčného slovníka známe sú jeho povesti, kalendáre, katechizmy, básne, poviedky, divadelné hry a množstvo poučných článkov.

Vo svojej autobiografii (1930) poznamenáva, že „*najbolšie pisal za redaktora M. J. Hanchina v A. R. V., kde pojavilasja dolša povist': Mikluš Milyj*“.

Známe sú aj ďalšie jeho básne: *Ňit uže ľubvi; Marija, kňahiňa Magdalin-skaja; Supružestvo; Materinskaja ľubov*; poviedka *Velykyj syn* (1912); *Otec Aleksij* (1915); črta *Moja podorož do Floridy* (1926) – v tom čase zriedkavom druhu prepravy – ceste automobilom.

Krátke vianočné poviedky mu uverejnil *Kalendar Sojedenenija* pod názvom *Roždestvenny Povistki* (1935). Tiež časopis *Vožd'* pod názvom *Christos raždajetsja* (1930).

Nie všetko vydal tlačou. Sám o tom píše, že jedna časť „*pro nedostatok hrošej dľa izdanija uže do peca pošla; druhá časť nachoditsja v rukopisach, a liš treťá časť izdata i to hde-tu, rostorhano*“. O tom, že mnoho písomného materiálu spálil, s humorom sám poznamenal: „*To moj najľipšij literaturnyj uspic*“.

Väčšina Kubekových diel je didakticky zameraná. Ako dobrý znalec dedinskej duše mal vplyv na ľudí prostredníctvom svojho diela, čím sa zaradil k veľkým buditeľom 19. storočia. Prof. Dr. P. Robert Magocsi o ňom napísal, že je „*najplodnejší i najnadanejší americkorusínsky spisovateľ*“.

Počas života v USA nebol ľahostajný k problémom našich emigrantov. Vystupoval proti denacionalizácii, ochraňoval svoj jazyk a kultúru, vyzýval vystaľovalcov k pomoci krajanom v Európe. Pre jeho diela sú typické „šťastné“ závery poviedok posilnené vplyvom života v „krajine neobmedzených možností“.

Prvá publikácia o tomto významnom dejateľovi u nás vyšla v roku 1999 pod názvom *Emil Kubek, kňaz, básnik, spisovateľ, jazykovedec, rodolub* (78 s.), ktorej autorom je František Dancák. V anotovanej publikácii okrem stručného prierezu životom a tvorbou Emila Kubeka sú uverejnené dokumenty a úryvky z jeho literárnej činnosti. Nechýbajú dokumentárne fotografie a bibliografia príspevkov o ňom z rokov 1971 – 1996.

V roku 2004 vyšla od toho istého autora ďalšia publikácia pod názvom *Emil Kubek 1857 – 1940* (40 s.). Jeho tvorba je v nej doplnená o niektoré nové údaje.

V roku 2005 – pri príležitosti 65. výročia jeho narodenia – vydal František Dancák výber z jeho povestí a básní pod názvom *Narodny Povisti i Stichi I*. (70 s.). Obsahuje aj niektoré doteraz u nás málo známe jeho básne a povesti.

Emil Kubek vo svojich dielach – básniach, povestiach a románe veľmi často – niekedy aj s humorom – bojoval proti alkoholizmu. O tejto problematike v tvorbe Emila Kubeka v roku 2006 vydal František Dancák publikáciu s názvom *Vypijte, kumo* (40 s.).

V roku 2007 pri príležitosti 150. výročia jeho narodenia vyšla u nás tlačou jeho *Autobiografija* (25 s.). Táto *Autobiografija*, ktorú napísal sám Emil Kubek, vyšla pôvodne v časopise *Vožd'* v roku 1930 v USA.

Pri tejto príležitosti vyšla aj jeho divadelná hra v dvoch dejstvách *Ol'ga* (50 s.). V tom istom roku vyšla tlačou publikácia *Jedna striča* (120 s.). Je to výber z jeho prózy. Publikáciu zostavili Mária Maľcovská a František Dancák. Do súčasného rusínskeho jazyka ju preložila Mária Maľcovská. Vyšla za podpory Fondu Stevena Chepu pri Torontskej univerzite a Obecného úradu v Snakove.

V roku 2010 – pri príležitosti 70. výročia úmrtia Emila Kubeka vydal František Dancák ďalšiu publikáciu *Výber z diela II*. (58 s.). Sú to básne a povesti Emila Kubeka, ktoré vyšli v USA iba časopisecky. Materiál k uverejneniu nám poskytol akademik Paul Robert Magocsi, profesor histórie na Torontskej univerzite v Kanade.

Záverom treba povedať, že dielo Emila Kubeka je dodnes nedocenené. Uvažovať by sa mohlo aj o vydaní jeho románu *Marko Šoltys*. S kompletným vydaním jeho diel sa uvažovalo už v USA pri jeho zlatom kňazskom jubileu (1881 – 1931).

Veľkú pozornosť u nás mu doposiaľ venovali rôznymi príspevkami Emil

Korba, Ľubica Babotová, Mikuláš Mušinka, Juraj Paňko, Mária Maľcovská a Gabriel Beskyd.

Pre úplnosť treba dodať, že pamiatke Emila Kubeka bolo v poslednom čase venovaných mnoho podujatí. Za pozornosť stojí spomenúť:

- Odhalenie pamätnej tabule v roku 1977 na priečelí Kaplnky Zosnutia Presvätej Bohorodičky v Snakove pri príležitosti jeho 120. výročia narodenia;
- Pri príležitosti 150. výročia narodenia Emila Kubeka bola na priečelí budovy materskej školy v Snakove odhalená pamätná tabuľa. Sponzorsky na túto tabuľu prispela Rusínska obroda – pobočka Bardejov;
- Pri tejto príležitosti bola aj spomienková slávnosť 6. októbra 2007 v maďarskom meste Homrogd, kde Emil Kubek v rokoch 1881 – 1982 pôsobil ako kaplán;
- Nezabudnuteľná slávnosť bola 21. októbra 2007 aj v Snakove, za účasti delegácie z Maďarska a mnohých významných osobností;
- Z týchto pamätných podujatí bol vydaný *Zborník dokumentov z osláv 150. výročia narodenia Emila Kubeka* (120 s.), zostavovateľom ktorého je František Dancák. S finančnou pomocou Ministerstva kultúry SR bol vyhotovený aj dokumentárny film (DVD) pod názvom *Emil Kubek – prvý rusínsky románopisec*. Podobné DVD vyšlo aj z týchto pamätných osláv;
- Osobitne však treba spomenúť, že na základe rozhodnutia Ministerstva školstva SR bol 5. júna 2008 udelený Základnej škole v Snakove čestný názov *Základná škola Emila Kubeka*.

Nech aj tento 20. vedecký seminár karpatorusinistiky bude ďalšou príležitosťou, aby sa ešte viac vynieslo na svetlo tohto málo známeho a neprávom zabudnutého kňaza, básnika, jazykovedca, buditeľa a predovšetkým verného syna rusínskeho ľudu. Emil Kubek svoj ľud mal veľmi rád a nezabudol na neho ani v ďalekej cudzine. Preto aj my by sme si mali na neho s úctou a vďakou spomínať. Aj tým, že budeme jednotní, ako si to on želal – aby sme sa držali toho, „*što nam otcy dali... čtob nas ne klenuli v hrobach naši d'iti...*“ (báseň: *Nit! My ne pomreme*).

LITERATÚRA

DANCÁK, F. *Emil Kubek – kňaz, básnik, spisovateľ, jazykovedec, rodolub*. Prešov: Petra, 1999, 80 s. ISBN 80-967975-6-5.

DANCÁK, F. *Zborník dokumentov z osláv 150. výročia narodenia Emila Kubeka*. Prešov: Petra, n. o., 2007, 120 s. ISBN 978-80-8099-013-8.

DANCÁK, F. – SLIVKA, A. *Snakov v premenách času*. Prešov: Petra, n. o., 2007, 100 s. ISBN 978-80-8099-004-6.

KALENDAR SOJEDINENIJA 1935. (Redaktor o. Stefan Varzaly). Homestead, Pa: 1935.

KALENDAR DŇA na hod 1925. New York, N. Y.: 1925.

KORBA, E. Kňazi – buditelia bardejovského okolia a Makovice. In: *Slovo – časopis gréckokatolíckej cirkvi*. Trnava: SSV v CN Bratislava: 1971, č. 5, 10.

KRPELEC, B. *Bardejov – jeho okolie kedysi a dnes*. Martin: Matica slovenská, 1935.

Kronika obce Snakov.

Kronika obce Štefurov.

KUBEK, E. *Narodny Povisti i Stichi*. I. – IV. Scranton, Pa: Obrana, 1922.

KUBEK, E. Autobiographia. In: *Vožd' – Leader*. Cleveland, O., február 1930, č. 2, s. 3 – 9.

MAGOCSI, P. R. Literatura Rusinoch z Podkarpattia u Ameriki. In: *Nova dumka*. Vukovar: Zväz Rusinov Chorvátska, 1986, č. 55, s. 34 – 37.

MAGOCSI, P. R. Rusyn-American Literature. In: *Of the Making of Nationalities There is No End*. New York: Columbia University Press, 1999, s. 730 – 439.

LJAVINEC, S. Emilij Kubek – velika postava rusinskoj literatury i kul'tury. In: *Rusinskyj al'manach*. Budapešt: 2006, s. 98 – 102. ISBN 978-963-06-1839-7.

VOŽD' – LEADER. Cleveland, O.: január 1930, č. 1.

PaedDr. František Dancák

Vodárenská 19

Bardejovská Nová Ves

085 01 Bardejov

e-mail: fdancak@gmail.com

ОСНОВНЫ ИНФОРМАЦІЇ О РЕФЕРУЮЧИХ

Др. габ. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР

Поетка, літературознавателька, високошкільська учителька і культурна діятелька на Лемковині.

Датум і місце народження

Народила ся 9. августа 1960 в селі Уданін-Уязд Горні в юго-западній Польщі, в Сілезії, де родини родичів Олени Дучь-Файфер были депортованы з Лемковины почас операції „Вісла“ в році 1947. В році 1961 її родина ся вернула назад домів, на Лемковину, де в році 1975 Олена зачала і закінчила Основну школу в Усцю Горлицькім.

Штудії

Абсолвувала штудії на Общеосвітнім ліцею в Горлицях, який закінчила в році 1979, а дале в роках 1979 – 1984 високошкільскы штудії російской філології на Ягелонській університі в Кракові, де в році 1985 обгаїла магістерську роботу на тему *Літературный живот Лемків в Польщі по II. світовій війні*. Окрем того здобула далшы магістерскы діпламы: в році 1987 з психології, обгаївши роботу на тему *Конфлікт і сполупраца – аналіза польско-лемківскых контактів*, а в році 1992 з історії уменя, обгаївши роботу на тему *Ікона св. Димитрія з Салоник в церькви в Чарній (із початку XVII. ст.)*.

В роках 1993 – 1997 абсолвувала докторандьскы штудії на філологічнім одділіню Ягелоньской університи, де в році 1997 здобула научный титул „філософії доктор“, обгаївши дізертачну роботу на тему *Літературный живот Лемків в другій половині XIX. і на початку XX. стороча*. Публіковала роботи з виштытых уведжених дісціплін на темы повязаны з Лемками.

Професіонална кар'єра

Од року 2001 О. Дучь-Файфер є високошкільсков учительков языка, літературы і етнографії в рамках штудійного програму лемківско-русиньской філології Педагогічної академії в Кракові і редагує „Річник Руской Бурсы“, який од року 2005 виходить в Горлицях і під її веджінем ся став солідным русиньскым научно-популярным часописом.

В рамках свого професіонального росту О. Дучь-Файфер абсолвувала дакілько заграничных научных стажей на розлічных універзітах: в Новім Саді (1988), Києві (1993), Торонті (1993 – 1994), Паріжу (2001). З научными рефератами выступала на многих домашніх і заграничных научных конференціях і сімпозіумах, активізує ся в сфері научного баданя посередництвом грантів з розлічных научных грантових схем.

Окрем научных інтересів, Олена Дучь-Файфер є знама в русиньскім світі і як еден з лідрів лемківского возродного процесу, який в Польщі ся зачав од половини 80. років XX. ст. Была сполуорганізаторков першых дакількох річників фестивалу „Ватра“ на Лемковині, активна є в сфері поезії, де выдала два двоязычны польско-русиньскы зборники модерністичной поезії: „W modlitewnym bluźnierstwie / В молитовнім брузнїрстві“ (1985) і „Po obu stronach słowa / По обох странах думкы“ (2008).

Публікації

Барз велику научну ціну має її монографічна робота під назвов *Лемківска література в другій половині XIX. і на початку XX. стороча* (2001), яка є першов комплекснішов історіов лемківско-русиньской літературы, заміряна на період дакількох десятков років перед першов світовов войнов. Кінцём рока 2012 ся габілітовала з роботов на тему: „*Pomiędzy bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*“, котра вышла книжно у видавательстві Ягелоньской університи у Кракові.

Оцініня

За свою шырокогранну роботу была оцінена дакількома оцінінями і честными титулами: „Лемко рока 1988“ (1988), „Заслужений діятель культуры“ од міністра культуры Польщі (2004), Плакетов св. Кіріла і Мефодія за розвой русиньского языка од Світового конгресу Русинів (2007), Преміов Александра Духновича за русиньську літературу (2009), Бронзовов медайлов „За довгорічну службу“ од президента Польщі Броніслава Коморовского (2010).

Мгр. Гелена МЕДЕШІ

Гелена Медеші (за слободна Папгаргаї) – лінгвіста і редакторка, яка ся народила і цілий свій живот жыє і діє міджі войводиньскыма Русинами.

Датум і місце народжіня

Народила ся в Руськім Керестурі 13. фебруара 1948 року, де выходила основну школу.

Штудії

В роках 1962 – 1967 учіла ся в середній учительській школі в Сомборі. В роках 1967 – 1971 штудовала на Філозофічній факулті Новосадьской універзіты – в групі заміряній на южнославянскы языки. В роках 1980 – 1982 собі росшырила здобыту високошкольску освіту формов постградуального штудія заміряного на соціолінгвістіку на Філологічній факулті Београдьской універзіты, де обгаїла ашпірантську роботу під назвов „*Руско-сербский билингвизм и проблем интерференции*“. Оpubліковала дакілько научных штудій на тему інтерференції языка войводиньских Русинів і сербского языка.

Професіонална кар'єра

Г. Медеші робить скоро 40 років як лекторка і офіціална тлумачнічка з і до русиньского і сербского языка в Канцеларії про тлумачницькы службы при Областнім секретаріаті про школство, справу і народностны меншыны в Новім Саді і сполупрацує зо вшыткыма інштитуціями, котры ся займають вопросами русиньского языка.

Г. Медеші стоїть на челі лінгвістичной секції Общества русиньского языка, літературы і культуры в Новім Саді і научной секції культурно-сполоченьской організації „Руска матка“. Окрем того, в роках 1998 – 2000 была главнов редакторков найвызначнішого русиньского тыжденика войводиньских Русинів „Руске слово“.

Публікації

Г. Медеші є сполуавторков і сполуредаторков монументального двотомного „*Сербско-руского словніка*“ (главный редактор Др. Ю. Рамач,

редакторы Мгр. М. Фейса і Мгр. Г. Медеші, 1995 – 1997), дале є сполуавторков (Мікеш, М. – Медеші, Г.) приручника на розвиваня і пестованя материньского і нематериньского языка і інтеркультуралізму про діти передшкольського віку під назвов „*Нашо пупчата*“, і є сполуавторков „*Руско-сербского словніка*“ (главный редактор Юлиан Рамач, сполуавторы Г. Медеші, О. Тимко-Дітко і М. Фейса). Написала книжки лінгвістичных розправ „*Язык наш насущни*“ і „*З червеним подцагнуते*“ і коло 60 статей і розправ о різних аспектах войводиньского русиньского языка, котры опубліковала в часописах і в других виданях на русиньскім і сербскім языку, якы суть выслідком языковых конгресів, засідань, округлых столів і научных розправ дома і в заграничу.

Проф. Др. Михайло ФЕЙСА

Михайло Фейса є універзитним професором на Філософічній факульті Університету в Новім Саді (Сербія). Учить ту морфологію і лексикологію войводинського русинського языка на одділіню русиністики.

Датум і місце народження

Народив 5. октября 1957 в Коцурі (Войводина, Сербія).

Штудії

Здобув англійську і слов'янську освіту. Англійську – на Філософічній факульті в Новім Саді (1980) і Філологічній факульті в Београді (1988). Слов'янську – абсолюючи основну і середню школу на русинському навчальному языку в Коцурі (1964 – 1972) і Руським Керестурі (1972 – 1976), високошкільські штудії штудійного програму русинський язык і література на Філософічній факульті у Новім Саді (1984). Титул „доктор лінгвістичних наук“ здобув по обгаїня дисертації на тему „Час и вид в руском и английским языку“ (2000).

Професіональна кар'єра

Коротший час учив англійський язык у двоязычних основних школах у Вербасі і Коцурі, як і в Гімназії в Руським Керестурі. Факультативне навчання русинського языка вів тиж у Вербасі на літніх школах. Року 1983 наступив на місце асистента предмета русинський язык на Катедру русинського языка і літератури ФФ у Новім Саді. В році 2005 здобув титул і був обраний на місце міморядного професора русинського языка.

Публікації

Професор М. Фейса є автором лінгвістичної аналізи англізмів у русинському языку на фонологічній, морфологічній і семантичній уровні, яка вышла під назвов „Английски елементи у руском языку“ (1990). Є сполу-автором (з П. Р. Магочієм) першого приручника русинського языка про Русинів у чужині і англійського языка про Русинів у Войводині „Бешедуyme по английски и по руски“ (1998). Він був приносом про концепцію другого приручника того тіпа, концепції приручника про початочне навчання

англійського языка Юліяна Папа „Добре рано! Учине ше по английски“. Фейса є і редактором (з главным редактором Ю. Рамачом і редакторков Г. Медеші) капітального двотомного діла русинської і сербської лексикографії „Сербско-руски словник“ (І. том – 1995; ІІ. том – 1997), і главный редактор (з вецечленнов редакційов) першого тома репрезентативного зборника (2007) присвяченого 260-річчю присеління Русинів до Войводини „Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005)“ і першої монографії о Коцурі „Коцур дакеди и тераз“ (І. видання – 2001; ІІ. доповнене видання – 2001).

М. Фейса опубліковав понад 50 одборных і научных работ, котры суть опублікованы у книжках міжнародного енциклопедичного характеру і мають вызнам про Русинів у Войводині і Европській унії. З оглядом на то, же є найангажованішим у міжнародній презентації Русинів у світі і в кооперації з русинськими енкавами у світі, на 3. Міжнароднім конгресі русинського языка (Краків, Польско, 2007) був обраний за представителя войводинських Русинів до Інтеррегіональної лінгвістичної комісії. За богато росконарену міжнародну активність і за значну ангажованість на приправах першої енциклопедії русинської історії і культуры обраний є і за члена Академії русинської культуры (2008). Із коло сто перекладів Михайла Фейсы окреме визначными суть першы інтегральні переклади з англійського на русинський язык: „Гамлет“ В. Шекспіра (з М. Сакач, 1985) і „Алиса у Жемі чудох“ Л. Керола (1988), як і переклад „Народ нїодкадз“ П. Р. Магочія (з А. Говлєм і Л. Медешіом, у друку), „The Ruthenians in Serbia“ (групи авторів з Народной рады русинської народностной меншыны (2010). Пририхтовав на видання і авторську книжку „Нова Сербия и ей руска меншина“, основов котрой є реферат прочитаний на Торонтській університі (2007), де професор Фейса був штіпендістом Штіпендії карпаторусиністичних штудій Штефана Чепы.

Михайло Фейса є ангажований на вецерічних проєктах цілоштанного характеру: „Културни, язични и литературни образци меншинских национальных заеднїцох“, „Идентитет языка и язичне плановане у енви-ролінгвистичним простору Войводини“, „Европски димензии пременкох образовней системи у Сербії“. Є гарантом проєктів „Русини / Руснаци / Ruthenians (1745 – 2005)“ і „Правописни словник руского языка“ на Одділіню русиністики, як и вецерічних проєктів: „Словник компютерскей терминології“, „Английско-руски / Руско-английски словник“ і „English and Rusyn Languages In Contact“ Културно-просвітнього дружтва ДОК – Коцур. Окрем того, є главным редактором културного часописа „Ерато над Коцуром / Куцуром“ і гуморістично-сатірічного часописа „Куцурски клип“, як і електронічного културного часописа „Антивирус“.

ПаедДр. Франтішек ДАНЦАК

Датум і місце народження

Франтішек Данцак ся народив 9. фебруара 1939 у Варганєвцях (окр. Пряшів).

Штудії

Основну і середню освіту здобув у Варганєвцях, Шарішских Богдановцях і в Пряшові. В роках 1956 – 1960 штудовав теологію на Православній богословецькій факулті в Пряшові.

Професіонална кар'єра

На священника був посвячений 19. юла 1964 в Андріїв, 1. септембра 1964 був установлений за справцю парохії в Грабскім (окр. Бардеєв) а од 1. юла 1977 за справцю парохії Кружлів (окр. Бардеєв). Ту був душпастирем аж поки не пішов на пенсію 30. юна 2003. Од 1. юла 2003 живе на відпочинку в Бардеєвській Новій Всі. За уведжений період активного життя Ф. Данцак заважав многи функції:

- в роках 1980 – 1984 – окресный декан деканату окресу Бардеєв,
- 1984 – 1991 – шефредактор часописів „Slovo“ і „Благовѣсник“.
- В тих роках був ай членом Редакційної ради „Katolíckych novín“,
- в роках 1991 – 1995 – член Словенського синдикату новинарів,
- 1996 – 1999 – председа Редакційної ради часопису „Slovo“,
- 1999 – повірений шефредактор часопису „Slovo“,
- 1. януара – 30. априля 2000 – шефредактор часопису „Slovo“,
- од року 2001 – член Редакційної ради часопису „Slovo“,
- в роках 1996 – 2007 – член Выбору Сполку св. Войтеха в Тырnavі (за Грекокатолицьку церкву),
- 1987 – 1989 – член Выбору церковных і релігійных діятелів у ЧССР (за Грекокатолицьку церкву),
- 1996 – 2007 – одборный асистент на Грекокатолицькій богословецькій факулті Пряшівської універзити; в роках 1996 – 2002 на катедрі систематичної теології а в роках 2003 – 2006 на катедрі практичної теології. Вів лекції і семінари з таких предметів: Догматична теологія, Історія релігії, Основы педагогіки, Документы 2. Ватиканського концілу, Катехізм католицької церкви, Масмедіална комунікація, Набоженський туризм, Канцелярістика, Вступ до літе-

ратурной роботи і др.,

- 2006 – 2007 – екстерный учитель ІТФ ПУ в Пряшові.
- На ІТФ ПУ в Пряшові вів 58 магістерських робіт і 35 бакалаврських робіт. Приблизно тільки робіт опоновав. Окрем того вів много бакалаврських і магістерських робіт на Високій школі здравотництва і соціальной роботи св. Алжбеты, н. о., в Братіславі – Факульті здравотництва і соціальной роботи благореченого П. П. Гойдіча в Пряшові, Інституті соціальной роботи Кралєвны покоя з Меджугор'я в Бардеєві,
- 1997 – 2007 – член Редакційної ради часопису „Prešovská univerzita“,
- 1999 – 2005 – член Редакційної ради часопису „Theologos“,
- 2004 – 2006 – цензор часопису Грекокатолицької дієцезной харіти в Пряшові „Cesta“,
- од 25. октобра 2004 – цензор церковной преси і літератури Пряшівського архієпископства,
- 1997 – 2003 – член Академічного сенату Пряшівської універзити,
- 2003 – 2006 – член Академічного сенату ІБФ ПУ (2003 – 2005 таємник АС).
- В роках 1998 – 2000 абсолвовав штудії Пасторачной теології заміряны на публічну комунікацію і масмедії на Тырнавській універзиті.
- В році 2003 зложив рігоровный екзамен в штудійнім одборі *Учительство общоосвітних предметів: Етічна вихова на ІТФ ПУ і 20. јуна 2003 здобув академічний титул – „доктор педагогіки“ („PaedDr.“).*
- Од 1. септембра 2003 до 31. августа 2008 – помічний душпастирь парохії Пряшів-місто.
- В рамках Грекокатолицької церкви Ф. Данцак активно робив у розлічных комісіях – пасторачній, літургійній і в комісії про молодеж (до року 2004). В р. 2004 був выменованый до Комісії про масмедії і до Комісії про Литманову; в р. 2009 до Комісії про Лютину,
- од 24. фебруара 2011 – член Комісії на створіня Історічного схематизму,
- од року 2005 – член Сполку русинських писателів Словенська, од р. 2010 – член Ради СРПС.

В рамках научной роботи Ф. Данцак був в роках 2005 – 2007 членом колективу рішителей научного проекту VEGA ч. 1/2489/05 під назвов „Blahoslavený biskup Pavol Peter Gojdič (1888 – 1960) v súradniciach času

a doby“ на ГТФ ПУ в Пряшові а в роках 2008 – 2010 проєкту VEGA ч. 1/0076008 під назвов „*Reflexia jednoty v diele a pôsobení blahoslaveného biskupa Vasiľa Норка (1904 – 1976) v kontexte eurointegračného procesu*“ на ГТФ ПУ в Пряшові.

- Од 1. януара 2007 – член Выбору Централы Словенської христіанської інтелігенції, Бардеївской філії (USKI),
- од р. 2008 – член Світової академії русиньской культуры („*World Academy of Rusyn Culture*“, Торонто, Канада),
- 2008 – 2010 – віцеканцелар курії Пряшівской грекокатолицької архієпархії,
- 2008 – 2010 – член школьської рады Гімназії св. Іоанна Златоустого в Гуменнім,
- од 1. фебруара 2010 – помічний душпастыр парохії Бардеїв-місто,
- од 3. новембра 2010 – член Окресного wyboru Регіонального клубу – Русиньской оброды в Бардеєві.

Публікації

Книжны публікації (68 дотеперь выданных, 8 приправеных на выданыя):

Slová našej Matky, 1991.

Pre nás a pre našu spásu, 1992.

Nad modlitbou svätého ruženca, 1992.

S Ježišovou matkou Máriou, 1993.

Reč na vrchu. 1. vyd., 1993.

Otče náš, 1998.

Mária, 1998.

Tak Boh miloval svet, 1999.

Vo večnej pamiatke, 1999.

Reč na vrchu. 2. opravené vydanie, 1999.

Emil Kubek – kňaz, básnik, spisovateľ, jazykovedec, rodolub, 1999.

Kristove podobenstvá, 1999.

Minútka I., 1999.

Slúžiť a pomáhať. 1. vyd., 1999.

Minútka II., 2000.

Na každý deň jeden, 2000.

Milostivý čas I., 2000.

Boh jediný a trojjediný (De Deo Uno et Trino), 2000.

Minútka II., 2000.

Boh Stvoriteľ a Povýšiteľ (De Deo Creatore et Elevante), 2001.

Metodické pokyny pre písanie diplomovej práce, 2001.

Milostivý čas II., 2001.

Pod tvoju ochranu, 2001.

Verím v príkladoch, 2002.

Najsvätejšie Srdce Ježišovo, 2002.

Da vsi jedino budú – Aby všetci jedno boli, 2002.

Raduj sa, blažený Pavol, 2003.

Emil Korba – kňaz, básnik, publicista, redaktor a rodolub, 2003.

Raduj sa, blažený Vasil, 2004.

Minútka III., 2004.

Emil Kubek 1857 – 1940, 2004.

Mária, najväčšie požehnanie, 2004.

Výberová bibliografia publikačnej činnosti 1957 – 2004, 2004.

Homo viator (Pútnik), 2004.

Náboženská turistika, 2004.

Náboženský turizmus. 1. vyd., 2005.

Angelológia. Zjavené učenie o anjeloch, 2005.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 15, 2005.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 14, 2005.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 13, 2005.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 12, 2005.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 11, 2006.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 10, 2006.

Ján Mastiliak (1911 – 1989), prekladateľ, 2006.

Vypijte kumo. Problematika alkoholizmu v tvorbe Emila Kubeka, 2006.

Gréckokatolícke mariánske pútnické miesta na Slovensku, 2007.

Aby všetci boli jedno, 2007.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 9, 2007.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 8, 2007.

Pútnické miesta sveta. 1. vyd., 2007.

Veľké tajomstvo. Príklady a myšlienky o manželstve, 2007.

Náboženský turizmus. 2. dopl. vyd., 2007.

Slúžiť a pomáhať. 2. doplnené vydanie, 2008.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 7, 2008.

Raduj sa, 2008.

Dal nám príklad. Homiletické príklady 16, 2008.

Minútka. Myšlienky na nedele a sviatky IV., 2008.

Výberová bibliografia publikačnej činnosti 1957 – 2008, 2009.

Litmanovská hora, 2010.

Lutina. Bazilika a hora, 2010.
Dal nám príklad. Homiletické príklady 17, 2010.
Prišiel čas... Veľkopôstne zamyslenia, 2011.
Šašová a jej zázračná ikona, 2011.
Hrabské. Rodisko blahoslaveného hieromučenika Vasil'a Hopka, 2011.
Dal nám príklad. Homiletické príklady 6, 2012.
Legnava a jej monastier, 2012.
Bránou viery (K Roku viery), 2012.
Pod'me do Betlehema (V Roku viery), 2012.
Dal nám príklad. Homiletické príklady 18 (приправене на видання)
Dal nám príklad. Homiletické príklady 5 (приправене на видання)
Dal nám príklad. Homiletické príklady 4 (приправене на видання)
Dal nám príklad. Homiletické príklady 3 (приправене на видання)
Dal nám príklad. Homiletické príklady 2 (приправене на видання)
Dal nám príklad. Homiletické príklady 1 (приправене на видання)
Prebud'me sa. Veľkopôstne zamyslenia (приправене на видання)
Rok v Kružlove. I. (Homilie) (приправене на видання)

Едіторські роботи (13 дотепер виданих, 1 приправена на видання):
 ThDr. Emil Korba: *Sviatok spomienok. Výber z publikovanej poézie*, 2003.
 Emil Kubek: *Narodny Povísti i Stichi. Výber*, 2005.
 Vasil' Hopko: *Kristus v nás II., 2. časť. Rozjímání o Eucharistii*, 2005 (переклад з русинського языка).
 Emil Korba: *Spev ruží. 1. vyd.*, 2006.
 Svätý Alfonz Mária de Liguori: *Básne*, 2006.
 Emil Korba: *Spev ruží. 2. vyd.*, 2007
 Emil Kubek: *Autobiografia*, 2007.
 Emil Kubek: *Olga. Narodna teatral'na pjesa*, 2007.
Snakov v premenách času (150. výročie narodenia Emila Kubeka), 2007.
Zborník dokumentov z osláv 150. výročia narodenia Emila Kubeka, 2008.
 Emil Korba: *Poézia*, 2008.
 Emil Korba: *Spev ruží. 3. vyd.*, 2010.
 Emil Kubek: *Výber z diela 2*, 2010 (Вибір з творби).
 Hopko, Vasil': *Kristus v nás II., 1. časť. Rozjímání o Eucharistii* (Переклад з русинського языка) (приправене на видання)

Сполуавторство (на семох публікаціях):
 Dancák, František – Paľa, Gabriel: *Blahoslavený Vasil' Hopko*, 2003.
 Dancák, Pavol – Dancák, František: *Decénium byzantského liturgického*

zborového spevu na Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove, 2003.
 Dancák, František – Paľa, Gabriel: *Metodológia písania odborných prác*, 2005.
 Maľcovská, Mária – Dancák, František: *Emil Kubek: Jedna striča*. [Єдна стріча], 2007.
 Dancák, František: – Hospodár, Michal: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu a Katechizmus Katolíckej cirkvi*, 2008.
 Dancák, František – Tančáková, Monika: *Vasil' Kočemba – kňaz a básnik*, 2008.
 Bujdová, Nataša – Dancák, František: *Služba v láske. Pomocná literatúra k Sociálnej práci cirkvi*. Bratislava, 2011.

Оцінювання

За свою довгорічну активну роботу на полі церковнім, научно-педагогічним, культурним, публіцистичним і літературним був оцінений різними сполученськими оцінюваннями і церковними функціями:

- *Цінов села Снаків* (2009) – за довгорічну публікачну і бадательську роботу літературного наслідства Еміла Кубека і за пропаганду доброго мена села, яку му уділило Сільське заступительство Снакова к 70. народенинам,
- *Цінов Еміла Корбы* (2009) – за богату публікачну роботу в часописі „Slovo“, котру му уділило Грекокатолицьке архієпископство в Пряшові, Незіскова організація „Петра“, Редакція часопису „Slovo“,
- *Честным обчанством села Грабске* (2009) – за духовный розвой і пропаганду села,
- *Цінов ЮДр. Анны Афтанасовой, посланкыні ПСК* (2009) за публікацію *Василь Кочемба*, яку му уділив ПСК і Любовнянська книжниця в Старій Любовні 2009,
- *Памятным листом* (2010) – за довгорічну жертвенну і твориву педагогічну роботу на ГТФ ПУ у звязи з юбілеєм 130 років од заложіння факульту,
- функціов *Титуларный архідекан* (1968), яку му уділив Монс. ТгДр. Василь Гопко, пряшівський єпископ з правом высвячованя, у Грабскім,
- функціов *Титуларный канонік Пряшівської грекокатолицької єпархії* (1998), яку му уділив Монс. ТгДр. Ян Гірка, пряшівський дієцезный єпископ,
- бронзовов *Памятнов медайлов* (1999) – за роботу у виборі Спол-

- ку св. Войтеха, яку му уділив ССВ в Тырнаві к 60. народенинам,
- *Златым хрестом* (2004), якый му уділив Монс. ТгДр. Ян Бабяк, СІ, ПгД., пряшівський єпарха,
 - *Златым хрестом з окрасами* (ставрофорный протоєрей, 2008) – якый му уділив Монс. ТгДр. Ян Бабяк, СІ, ПгД., пряшівський архієпископ і митрополита.

ДОДАТКОВЫ ШТУДІЇ

FONOLOGICKÝ SYSTÉM STAROSLOVIENČINY V ŠIRŠOM SLOVANSKOM KONTEXTE¹

Júlia DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ

Dnes je už všeobecne rozšírený názor, že staroslovienčina je kultúrnym dedičstvom všetkých Slovanov. Z metodického hľadiska je neprípustné, aby sa tento prvý slovanský spisovný jazyk stotožňoval s najstaršou fázou vývinu konkrétneho národného jazyka. Tejto téme je venovaná štvrtá téza „**Aktuální problémy jazyka církevněslovanského**“, uverejnená v Tézach Pražského lingvistického krúžku, ktoré tvorili pracovný program v lingvistickej sekcii I. zjazdu slovanských filológov v Prahe (1929). Okrem toho staroslovienčinu nemožno stotožňovať s praslovančinou, pretože – povedané s Josefom Dobrovským – staroslovienčina nie je matkou slovanských jazykov, ale ich sestrou. Patrí do južnej skupiny (východnej podskupiny) slovanských jazykov. Základom staroslovienčiny je macedónske nárečie Slovanov z okolia Solúna (lokality Suho a Visoka), resp. ich kultúrny dialekt.

Otázka pôvodu staroslovienčiny bola definitívne vyriešená až koncom 19. storočia. Vatroslav Oblak (1864 – 1896), žiak Vatroslava Jagića (1838 – 1923), významného slavistu chorvátskeho pôvodu z druhej polovice 19. storočia, skúmal nárečie lokality Suho pri Solúne, ktoré opísal vo svojej dizertačnej práci *Macedonische Studien* (Wien 1896). Vydanie tejto publikácie znamenalo prelom v dovtedajšom výskume tejto zložitej problematiky a vyvolalo nezvyčajný záujem dialektológov slovanského i neslovanského pôvodu o výskum macedónskych nárečí v okolí Solúna (Thessaloniké) v Grécku.

Staroslovienčina reprezentuje neskorý praslovanský stav z obdobia tesne pred rozpadom praslovanskej jazykovej jednoty (10. – 11. stor.). Keďže najstaršie písomné pamiatky tvoriace kánon staroslovienskych pamiatok sú o sto až stopäťdesiat rokov mladšie než originály, vychádza sa z predpokladu, že treba rozlišovať dve vývojové fázy staroslovienčiny: (1) **Prastaroslovienčina**, resp. solúnska staroslovienčina, ktorá nie je doložená v písomných pamiatkach a ktorá sa na základe štúdia staroslovienskych jazykových pamiatok iba rekonštruuje; je to v podstate jazyk cyrilo-metodských textov v ich pôvodnom znení. (2) **Staroslovienčina veľkomoravského typu** (veľkomo-

¹ This publication is the result of the project implementation: **Retrofitting and Extension of the Center of Excellence for Linguaculturology, Translation and Interpreting** supported by the Research & Development Operational Programme funded by the ERDF.

ravská staroslovienčina), ktorá sa formovala v dôsledku jazykových kontaktov prastaroslovienčiny solúnskeho typu a domáceho živého jazyka na Veľkej Morave ako aj veľkomoravského kultúrneho dialektu.² R. Večerka sa domnieva, že veľkomoravský jazykový štandard je sčasti reprezentovaný najstaršou staroslovienskou pamiatkou Kyjevské listy, ktorej vznik sa kladie na začiatok, resp. do polovice 10. stor. Ale aj túto veľkomoravskú staroslovienčinu musíme rekonštruovať na základe analýzy a štúdia staroslovienskych textov. Ako z uvedeného vyplýva, o staroslovienskom období hovoríme od 9. – 11. stor., vlastné cyrilo-metodské obdobie sa datuje do 9. stor.³

S územným rozšírením slovanského písomníctva a slovanskej liturgie zo slovanského západu na slovanský juh a neskôr aj k východným Slovanom súvisí vznik lokálnych redakcií (typov) staroslovienského jazyka, ktoré sa v modernej slovanskej jazykovede tradične nazývajú **redakciami cirkevnej slovančiny**. Od 12. stor. hovoríme o vzniku a formovaní **bulharsko-macedónskej, srbskej, chorvátskej a východoslovanskej (od XIV. stor. ruskej, ukrajinskej a bieloruskej) redakcie cirkevnej slovančiny**. Pre každú z uvedených redakcií je charakteristický iný súbor jazykových zmien na zvukovej, morfolologickej, syntaktickej a lexikálnej rovine, ktoré sa vyvinuli v dôsledku jazykových kontaktov pôvodnej staroslovienčiny veľkomoravskej proveniencie a živého domáceho jazyka na danom slovanskom území.⁴ Najnovšie

² VEČERKA, Radoslav: *Staroslověnština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984, s. 17-24.

³ K najstarším pamiatkam písaným hlaholským písmom patria **Kyjevské listy**, ktoré sú uložené v knižnici Ukrajinskej akadémie vied v Kyjeve. Pamiatku pozostávajúcu zo siedmich listov a trinástich strán objavil r. 1874 Izmail Ivanovič Sreznevskij v knižnici Duchovnej akadémie v Kyjeve, predtým sa nachádzala v Jeruzaleme. Obsahom rukopisu je zlomok sakramentára podľa rímskeho obradu, preklad bol vyhotovený z latinského jazyka. Z jazykového i paleografického hľadiska ide o starobylú pamiatku, pochádzajúcu z veľkomoravského obdobia, lebo sa v nej vyskytujú tzv. veľkomoravizmy, t. j. jazykové javy západoslovanskej proveniencie, ktoré sú charakteristické pre slovenskú a českú jazykovú oblasť. Pamiatka vyšla v niekoľkých vydaniach. V rokoch 1877 vydal rukopis v hlaholike i v cyrilike I. I. Sreznevskij a r. 1900 pripravil vydanie v transliterácii cyrilickej s latinským textom originálu Vatroslav Jagić. Neskôr vyšli aj ďalšie vydania, naposledy vydal pamiatku fototypiou ukrajinský slavista V. Nimčuk (Kyjev 1983). Podrobnejšie pozri:

BRAJERSKI, Tadeusz: *Język staro-cerkiewno-słowiański*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1970, s. 59-62.

КАМЧАТНОВ, А. М.: *Старославянский язык. Учебное пособие*. Москва: Издательство „Флинта“ - Издательство „Наука“, 1985, s. 21-23.

НИКОЛИЋ, Светозар: *Старословенски језик*. Београд: Најна книга, 1984, s. 21-25.

KURZ, Josef: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969, s. 29-34.

ВАН-ВЕЙК, Николаус (VAN WIJK, Nikolaus): *История старославянского языка*. Перевод с немецкого В. В. Бородич. Москва: Издательство Иностранной литературы, 1957, s. 42-63. ŠTEC, Mikuláš: *Staroslovienčina a cirkevná slovančina*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1997, s. 25-28.

⁴ Porov. ŠTEC, Mikuláš: *Cirkevná slovančina*. 1. vyd. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2005, s. 39-52.

výsledky štúdia problematiky ukrajinskej redakcie cirkevnej slovančiny ukázali, že je opodstatnené rozlišovať v rámci ukrajinskej redakcie **karpatskú subredakciu cirkevnej slovančiny**, ktorá sa podľa Vasyľa Nimčuka a Mikuláša Šteca vytvorila na území Zakarpatskej Ukrajiny a východného Slovenska na základe ortoepických osobitostí. Ovládanie zásad cirkevnoslovanského pravopisu, ako zdôrazňuje Mikuláš Štec, je nevyhnutnou podmienkou pre správne čítanie cirkevnoslovanských textov.⁵ V kontexte karpatorusistiky táto subredakcia ukrajinskej redakcie nadobudla status osobitnej karpatskej redakcie cirkevnej slovančiny.

* * *

Fonologický systém staroslovienčiny je značne archaický, lebo sa v ňom zachovali všetky osobitosti praslovanského pôvodu. Pre staroslovienčinu cyrilo-metodského obdobia, čiže pre prastaroslovienčinu je charakteristický pravidelný výskyt dvoch redukovaných, ultrakrátkych hlások, odborne nazývaných mäkký jer /ь/ a tvrdý jer /ѣ/, ktoré sa v praslovančine vyvinuli v dôsledku zákona o prechode kvantity v novú kvalitu z krátkého *ĭ* > *ь* a krátkého *ŭ* > *ѣ*. Tieto hlásky mali platnosť osobitných foném, preto ich pri čítaní staroslovienských textov vyslovujeme, napr.: **чловѣкъ етеръ сътвори** [člově-kъ eterъ s'ŭtvori] a zároveň ich prepisujeme ako osobitné grafémy pri transliterácii z cyriliky do latinky. Uvedené hlásky zanikli v slabej pozícii alebo boli vokalizované neredukovanými hláskami v silnej pozícii koncom praslovanskej jednoty, t. j. v 10. – 11. stor. Zánik a vokalizácia jerov sa pokladá za poslednú všeobecne slovanskú zmenu, pretože zasiahla všetky slovanské jazyky.⁶

Ich pokračovaním, ale v zmenenej funkcii sú grafémy (litery) **mäkký znak ь** a **tvrdý znak ѣ** v pravopise cirkevnoslovanských textov písaných cyrilikou, v ktorých označujú mäkkosť alebo tvrdosť predchádzajúcej hlásky, preto sa nevyslovujú, napr.: **чловѣкъ** [čelo'vik], **ѣмамъ** [ˈmam]⁷, **къпѣхъ пѣтъ** [ku'pich 'pɪat']. Podobne je to aj v súčasnej cyrilike (azbuke), kde mäkký a tvrdý znak tiež majú platnosť osobitných grafém, napr.: rus. **десять, читать, дождь, ночь, съестъ, объехать, объявление**; rusín. **робить, день, девять, інъекція, одѣсти, адъектив** a pod.

Druhým znakom staroslovienčiny cyrilo-metodského obdobia je pravidelný výskyt prednej nosovky **ѡ, ѡ** [ɛ, jɛ] a zadnej nosovky **ѡ, ѡ** [ɔ, jɔ], napr.

сътвори вечерѣ вельѣ [s'ŭtvori večerjɔ veljɔ], **въ годинѣ вечерѣ** [v'ŭ godinɔ večerjɛ], **моѡѣ тѡ** [moljɔ tɛ], **женѣ поѡѣ** [ženɔ pojɛs'ŭ], **изиди на пѣти и халѣгы** [izidi na pɔti i chalɔgy].

Nosovky zanikli v slovanských jazykoch koncom praslovanskej jednoty a na začiatku samostatného vývinu slovanských jazykov, t. j. v 10. – 11. stor. a boli nahradené ústnymi samohláskami, napríklad v slovenčine sa vyskytujú tieto striednice: *ɛ* > *ä*, *ia*, *a*, *ɔ* > *u*. V cirkevnej slovančine všetkých štyroch východoslovanských redakcií (v ruskej, ukrajinskej, rusínskej a bieloruskej) sa vyskytujú také isté striednice ako v spisovnej ruštine, ukrajinčine, rusínčine a bieloruštine: *ɛ*, *jɛ* > *'a*, *ja*, *ɔ*, *jɔ* > *u*, *ju*, napr. **Ѣ дръгѣи рече: сѡпрѣгъ воѡвѣ къпѣхъ пѣтъ, и градѣ искоѣсити ѡхъ: моѡѣ тѡ**. V cyrilskom pravopise cirkevnoslovanských textov sa udržala tradícia, podľa ktorej grafémy **ѡ, ѡ** označujú striednice *'a*, *ja* za prednú nosovku *ɛ*, *jɛ*, kým striednice **ѡ, ѡ** za zadnú nosovku *ɔ*, *ju* sa označujú grafémami **ѡ, ѡ**. Uvedený verš podľa zásad výslovnosti v karpatskej redakcii cirkevnej slovančiny znie takto: [i dru'hyj rečɛ: su'pruh vo'lov ku'pich 'pjaɪ, i hrjadu i'sku'syɪ jich: mo'lu t'a]. Pri zisťovaní, v ktorých prípadoch ide o striednice za zadnú nosovku *ɔ*, *ju*, keďže tými istými literami sa označujú hlásky, ktoré nie sú striednicami za nosovku, nám môže pomôcť ten istý verš v staroslovienčine: **и дроѡгыи рече кмоѡ · сѡпрѣгъ воѡвѣныихъ къпѣхъ пѣтъ · и градѣ искоѣситъ ѡхъ · моѡѣ тѡ**. Ide teda o tieto slová: **сѡпрѣгъ** (podstatné meno mužského rodu, genitív plurálu, o-kmeň), **градѣ** (tvar 1. os. jedn. čís. prít. času, tvar 2. os. **градеши**, sloveso prvej triedy **грасти** < *gręditi, zmena -dt- > -st- sa nazýva disimilácia), **моѡѣ** (tvar 1. os. jedn. čís. prít. času, tvar 2. os. **молиши**, sloveso štvrtej triedy **молити**).

Pravidelný je výskyt fonémy **ѣ**, ktorá sa v cyrilike označuje literou **ѣ** (jaɪ'), napr. **въ къпѣ, и видѣти к, разгнѣвавъ сѡ, мѣсто, вѣдѣныѡ, сѣпѣныѡ**. Predpokladá sa, že uvedená fonéma sa v staroslovienčine solúnskeho, t. j. predveľkomoravského typu vyslovovala ako široké [ä]. Táto tzv. široká výslovnosť sa dodnes zachovala v macedónskych nárečiach pri Solúne. V pozícii po spoluhláskach **t, d, n, l** fonéma **ѣ** podobne ako hláska **e** v slovenčine zmäčkuje tieto spoluhlásky, napr. **градѣте** [grɛd'ete].⁸

Fonéma **ѣ** (jaɪ') zanikla v období samostatného vývinu slovanských jazykov, t. j. v 12. – 13. stor. V ukrajinčine je za **ѣ** striednica **і**, ktorá zmäčku-

5 R. Večerka dáva prednosť termínu redakcia staroslovienčiny pred všeobecne rozšíreným názvom redakcie cirkevnej slovančiny (1984, s. 17-24).

6 Tvrdý jer sa zachoval ako osobitná hláska iba v bulharčine, kde je striednicou jednak za psl. tvrdý jer a jednak za nosovku **ѡ**, napr.: **ръка, дървен кръст**.

7 **ѣмамъ** je tvar atematického slovesa **ѣмѣти** (**ѣмѣти**) v 1. os. jedn. čís., **ѣмамы** je tvar 1. os. mn. čís. v cirkevnej slovančine (v staroslovienčine **ѣмамы, ѣмамъ**).

8 Pri čítaní cyrilských textov prepísaných z hlaholskej predlohy treba rozlišovať hlásku **ѣ** (jaɪ'), ktorá sa vyskytuje v pozícii za psl. **ѣ**, a grafému **ѣ**, ktorú vyslovujeme ako **ja**, **'a**, napr.: **земѣ** (zemľ'a), **воѣ** (voľ'a), **мариѣ** (čítame ako Marija), **ѣко** (jako), **ѣмѣ** (jam'ŭ). Tieto prípady vznikli v dôsledku toho, že v hlaholike bolo jedno písmeno pre pôv. **ѣ** a spojenie **ja**, **'a**. Tento úzus sa prevzal aj pri transliterácii textov z hlaholiky do cyriliky. Porov. J. Kurz (1969, s. 25). V cyrilike sú dve grafémy **ѣ** a **і**.

je predchádzajúcu spoluhlásku a ktorá sa stala predným protikladom fonémy *y* po splynutí *i* s *y*: **ѣ** > *i* : **и** < *ы*, **и**, napr. ходѣти, робѣти [cho'dyty, ro'byty]. Táto výslovnosť je tiež charakteristická ako pre ukrajinskú redakciu, tak aj pre karpatskú redakciu cirkevnej slovančiny, napr. разнѣвасѣ до-мѣ владыка [raz'hnivavsja 'domu vla'dyka], и нѣщыѣ и бѣдныѣ и слѣпыѣ и хромыѣ введи сѣмѣ [i 'nyščyja i 'bidnyja i slipyja i chro'myja vve'dy 'simo].

Vokálny podsystem

V staroslovienčine sa vyskytoval pomerne bohatý vokálny systém pozostávajúci z 11 foném (hlások), ktoré môžeme deliť podľa viacerých kritérií:

- Podľa posunu jazyka v horizontálnom smere:
 - samohlásky predného radu: **и** [i], **ѣ** [e], **ѣ** [ě, ä], **а** [a]
 - samohlásky zadného radu: **а** [a], **о** [o], **ѡ** [ɔ], **у** [u], **ѣ** [ɤ]
 - samohlásky stredného radu: **ы** [y]⁹
- Podľa účasti nosovej dutiny:
 - orálne (ústne) samohlásky: **и**, **ѣ**, **а**, **ы**, **о**, **ѣ**, **у**
 - nazálne (nosové) samohlásky: **а**, **ѡ**
- Podľa účasti pier (labiál):
 - labializované vokály: **о**, **ѡ**, **у**, **ѣ**
 - nelabializované vokály: **и**, **ѣ**, **а**, **ы**, **о**, **ѣ**, **у**
- Po praslovanskej zmene prechod kvantity v novú kvalitu sa samohlásky delia na:
 - plné (neredukované) vokály: **и**, **ѣ**, **а**, **ѣ**, **ы**, **а**, **о**, **ѡ**, **у**
 - redukované (ultrakrátke) vokály, tzv. polosamohlásky (tvrdý a mäkký jer): **ѣ**, **ѣ**
- Podľa trvania:
 - krátke: **ѣ**, **о**, **ѣ**, **ѣ**
 - dlhé: **и**, **а**, **ѣ**, **ы**, **у**, **а**, **ѡ**

Uvedené delenie vokálov na krátke a dlhé nastalo po praslovanskej zmene, ktorú poznáme pod názvom *prechod kvantity v novú kvalitu*. V dôsledku tejto zmeny zanikla v praslovančine kvantita a samohlásky boli prehodnotené na kvalitatívne nové protiklady. Tie hlásky, ktoré vznikli ako striednice za krátke, mali platnosť krátkych vokálov. Kým tie samohlásky, ktoré sa vyvinuli z dlhých hlások, mali platnosť dlhých vokálov. Tento stav sa predpokladá aj pre staroslovienčinu. Kvintita (dĺžka) ako fonologická vlastnosť bola reštituovaná až po kontrakcii koncom praslovanskej jednoty v 10. – 11. stor.

⁹ Ruský autor A. M. Kamčatnov delí vokály podľa pohybu jazyka v horizontálnom smere na: **predné** /i, e, ѣ, ѣ [ä]/, **nepredné** /y, u, o, ѡ, а/. Podľa posunu jazyka vo vertikálnom smere delí vokály na: **vysoké** /i, y, u, ѡ/, **stredné nosové** /e, o, ѡ/, **stredné ústne** /e, ѣ, o, ѣ/, **nízke** /ě [ä], а/ (1985, 28-29).

a na začiatku samostatného vývinu slovanských jazykov [napr.: добрыи > dobrý, добраа > dobrā, доброѣ > dobrě (> dobre), добрѡ (> dobro), dobré (> dobre)]. Predpokladá sa, že v staroslovienčine bol dynamický prízvuk (voľný a pohyblivý), o ktorom nie sú zachované nijaké údaje. Preto sa v textoch ani neoznačuje.

Pre starosloviensky prízvuk podobne ako aj pre výslovnosť pôvodných staroslovienských textov z cyrilo-metodského obdobia platí to, čo konštatoval Josip Hamm, významný chorvátsky slavista, že staroslovienska výslovnosť je približná. „Pravilno (tj. prvotno) stsl. čitanje za nas je praktički nedostižno, a osim toga ono bi imalo smisla samo onda kad bismo htjeli naučiti staroslavenski i govoriti. Ovo ovdje, međutim, nije svrha, pa se – kao i u latinskom, grčkom i u drugim izumrlim jezicima – zadovoljamo približnim izgovorom, u kojem se većina glasovnih elemenata ne udaljuje od izgovora koji je čitaocu svojstven.“¹⁰ Na základe uvedeného sa možno domnievať, že existuje toľko variantov výslovnosti staroslovienských textov, koľko je slovanských jazykov. Napríklad českí bádatelia staroslovienčiny vychádzajú zo zásad výslovnosti, ktorá je charakteristická pre češtinu: **ѣ** sa vyslovuje ako *ě*, ktoré v pozícii po **t, d, n** mäkkí predchádzajúcu spoluhlásku, kým hláska **ѣ** predchádzajúci konsonant nemäkkí.¹¹ Na základe našej dlhoročnej pedagogickej praxe môžeme konštatovať, že slovenská slavistika vychádza z poznania, že v staroslovienčine sa mäkkí spoluhlásky pred všetkými samohláskami predného radu (**ѣ, ѣ, а, ѡ, ѣ**). Preto slovenskí slavisti uprednostňujú mäkkú výslovnosť staroslovienských textov, čo zodpovedá myšlienke J. Hamma, že pri čítaní staroslovienských textov sa uplatňuje približná výslovnosť, keďže pôvodnú (náležitú) výslovnosť nie je možné rekonštruovať.

Konsonantický podsystem

Konsonantický systém tvorilo v staroslovienčine 24 spoluhlások, ktoré sa delia podľa viacerých kritérií:

- Podľa miesta artikulácie:
 - perné (obojperné): **в** [b], **п** [p], **м** [m], **ѡ** [w]¹²
 - alveodentálne (zubod'asnové): **д** [d], **т** [t], **з** [z], **с** [s], **ѣ** [s'], **ш** [dz], **ч** [c], **ж** [ž], **ш** [š], **ч** [č], **р** [r], **л** [l], **н** [n]
 - tvrdopodnebné (palatálne): **ѣ** [ń], **ѣ** [r'], **ѣ** [l'], **ѣ** [j]

¹⁰ HAMM, Josip: *Staroslavenska čitanka*. II izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1971, s. 7-8.

¹¹ Podrobnejšie KURZ, Josef: *Učebnice jazyka staroslověnského* (1969, s. 25-26).

¹² Spoluhláska **ѡ** [u] je v staroslovienčine obojperná (bilabiálna) hláska, ktorá patrí do skupiny sonórnych (nepárových) konsonantov nepodliehajúcich znelostnej neutralizácii. To znamená, že v neutralizačných pozíciách nepodlieha zmene **v** > **f**. Preto sa v staroslovienčine hláska **f** nevyskytovala v slovách domáceho pôvodu, ale stretávame sa s ňou iba v slovách cudzieho pôvodu.

- mäkkopodnebné (velárne): ɣ [g], ɣ [k], χ [ch]¹³
- 2. Podľa spôsobu artikulácie:
 - záverové: в, п, д, т, г, к, м, н, њ
 - polozáverové: з, ц, ч
 - úžinové: з, с, љ, ж, ш, х, р, ѣ, љ, љ, в, [j]¹⁴
- 3. Podľa účasti hlasu:
 - sonórne (zvučné, nepárové): м, н, њ, р, ѣ, љ, љ, в, [j]
 - šumové konsonanty:
 - znelé: в, д, з, с, ж, г
 - neznelé: п, т, с, љ, ц, ш, к, ч, х

V staroslovienčine možno hovoriť o slabičnej mäkkostnej korelácii zdedenej z praslovančiny, ktorá sa po zániku a vokalizácii jerov rozpadla na konsonantickú mäkkostnú koreláciu a vokalickeú mäkkostnú koreláciu. To znamená, že slabiku tvorili mäkké spoluhlásky a samohlásky predného radu, resp. tvrdé spoluhlásky a samohlásky zadného radu. Tento ideálny stav zdedený z praslovančiny netrval dlho, pretože bol narušený jednak zmenami motivovanými tvaroslovnou analógiu, jednak dispalatalizáciou *ě > 'a* po *č, š, ž, št, j*. Vývin v ostatných slovanských jazykoch po rozpade praslovanskej jazykovej jednoty v 10. – 11. stor. smeroval k tomu, že v jednej časti slovanských jazykov sa zachovala konsonantická mäkkostná korelácia, na základe čoho sa tieto jazyky začleňujú k jazykom konsonantického typu, napr.: bulharčina, bieloruština, ruština, dolná lužická srbčina, horná lužická srbčina, ukrajinčina, rusínčina, poľština. V týchto jazykoch sa vyskytuje pomerne bohatý konsonantický podsystém, v ktorom sa rozlišujú tvrdé a mäkké protiklady vo väčšine artikulálnych radov.

Jazyky, v ktorých sa zachovala polytónia, čiže melodická korelácia, majú bohatý vokalickeý systém a nerozvinutý konsonantický systém. Sú to jazyky vokalickeého typu, v ktorých sa rozlišuje stúpavá a klesavá intonácia buď na krátkych i dlhých vokáloch (srbčina, chorvátčina) alebo iba na dlhých vokáloch (slovinčina). Sú to jazyky s rozvinutým vokalizmom a pomerne jednoduchým konsonantickým systémom, lebo podľa fonologického zákona formulovaného Romanom Jakobsonom o inkompatibilite (nezlučiteľnosti)

¹³ Niektorí jazykovedci pokladajú za osobitné fonémy v staroslovienčine aj spoluhláskové skupiny жд [žd], шт [št]. Porov.: КАМЧАТНОВ, Александр Михайлович: *Старославянский язык*. Москва: Издательство «Флинта» - «Наука», 1998, s. 27-31. ŠTEC, Mikuláš: *Staroslovienčina a cirkevná slovančina*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pravoslávna bohosloveská fakulta, 1997, s. 40-41.

Väčšinou sa жд [žd], шт [št] (<*d̥j̥ *t̥j̥) pokladajú za spoluhláskové skupiny: BRAJERSKI, Tadeusz: *Język staro-cerkiewno-słowiański*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1979, s. 63-66; НИКОЛИЦ, Светозар: *Старословенски језик I* (1984, c. 43-85).

¹⁴ V hlaholike ani v cyrilike nebolo osobitné písmeno pre hlásku /j/, preto sa v tabuľke staroslovienštych hlások označuje grafémou [j].

konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytónie jazykov v jazykoch vokalickeého typu sa nevyskytuje konsonantická mäkkostná korelácia. Spisovná slovenčina a spisovná čeština patria k jazykom prechodného typu medzi krajným konsonantickým typom a krajným vokalickeým typom. V slovenčine i v češtine sa zachovali iba zvyšky pôvodnej konsonantickej mäkkostnej korelácie, ktorá zanikla v starej slovenčine a v starej češtine v 14. – 15. stor. t – t', d – d', n – ñ, l – l' (slovenčina), t – t', d – d', n – ñ (čeština).¹⁵

Vzhľadom na uvedený fonologický zákon o inkompatibilite konsonantickej mäkkostnej korelácie a polytónie jazykov nemožno fonologický systém staroslovienského jazyka hodnotiť z typologického hľadiska podľa tých kritérií, ktoré platia pre súčasné slovanské jazyky. Aj to len potvrdzuje tézu, že staroslovienčina reprezentuje neskorý praslovanský stav tesne pred rozpadom praslovanskej jednoty a pred začiatkom samostatného vývinu slovanských jazykov, ktorý spadá do 10. – 11. stor. Na základe jazykových znakov sa starosloviensky jazyk zaraďuje do východnej podskupiny južnej skupiny slovanských jazykov (bulharsko-macedónskej) a vzhľadom na archaickosť jeho jazykového systému má nezastupiteľnú úlohu pri štúdiu slavistiky, historicko-porovnávacej gramatiky, pri rekonštrukcii praslovančiny a najstarších dejín jednotlivých slovanských jazykov. Štúdium staroslovienčiny a interpretácia staroslovienskych textov patrí k základným slavistickým disciplínam v študijných programoch všetkých slovanských jazykov, ktorá predstavuje vstupnú bránu do slavistiky.

LITERATÚRA

BRAJERSKI, Tadeusz: *Język staro-cerkiewno-słowiański*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1979. 190 s.

DOSTÁL, Antonín: *Staroslověnské texty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 111 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Kapitoly zo slavistiky II*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 95. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta, 2008. 312 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Miesto staroslovienčiny v rodine slovanských jazykov. In: *Reflexia jednoty v diele a pôsobení blahoslaveného biskupa Vasil'a Hopka (1904 – 1976) v kontexte eurointegračného procesu*. Ed.

¹⁵ Podrobnejšie DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: *Kapitoly zo slavistiky II*. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monografia 95. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Filozofická fakulta, 2008, s. 128-154.

V. Boháč. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009, s. 101 – 127.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Z problematiky staroslovienského a cirkevnoslovanského jazyka. In: *Slavica Slovaca*, 45, 2010, s. 58 – 71.

ГРАММАТИКИ Лаврентия Зизания и Мелетия Смотрицкого. Сост. Е. А. Кузьмина. Москва: Издательство Московского университета, 2000. 528 s.

HAMM, Josip: *Staroslavenska čitanka*. II izdanje, Zagreb: Školska knjiga, 1971. 184 s.

HORÁLEK, Karel: *Úvod do studia slovanských jazyků*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 535 s.

КАМЧАТНОВ, Александр Михайлович: *Старославянский язык*. Москва: Издательство «Флинта» – «Наука», 1998. 120 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988. 343 s.

KURZ, Josef: *Učebnice jazyka staroslověnského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969. 244 s. (I – IV).

KURZ, Josef – ŘEHÁČEK, Luboš – VEČERKA, Radoslav: *Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. 94 s.

НИКОЛИЋ, Светозар: *Старословенски језик I*. Правопис – Гласови – Облици. Београд: Научна књига, 1984. 252 с.

НОВЫЙ ЗАВѢТЪ ГДѦ НАШЕГѦ И҃СА ХРІ́ТА. In: *The New Testament in Slavonic*. © United Bible Societies 1959, ЧѦ Г. Cambrigde: Printed in Great Britain at the University Press, p. сѣз- сѣи, ѣи.

Sväté písmo Starého i Nového zákona. Preklad a poznámky podľa vydání Spolku svätého Vojtecha v Trnave. Úvody k jednotlivým spisom J. Heriban. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1996. 2624 s.

ŠTEC, Mikuláš: *Starosloviencina a cirkevná slovančina*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1997. 248 s.

ŠTEC, Mikuláš: *Cirkevná slovančina*. 1. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2005. 465 s.

ŠTEC, Mikuláš et al.: *Cirkevnoslovansko-slovenský slovník*. Díl I. (A–O). Prešov: Prešovská univerzita v Prešove Pravoslávny kňazský seminár, 2009. 187 s. Díl II. (P–V). Prešov: Pravoslávny kňazský seminár, 2012. 275 s.

ŽEŇUCH, Peter: Cirkevná slovančina v bohoslužobnej praxi Slovákov na východnom Slovensku. In: *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodenia po súčasnosť*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 231-274.

ŽEŇUCH, Peter: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda, 2002. 288 s.

prof. PhDr. Júlia Dudášová, DrSc.

Prešovská univerzita v Prešove

Ústav rusínskeho jazyka a kultúry

Nám. legionárov 3

080 01 Prešov

e-mail: jdudasov@unipo.sk

ДАКОТРИ ПОРУШОВАННЯ НОРМАТИВНОЙ ВЫСЛОВНОСТИ В РУСИНСЬКІМ ЯЗЫКУ

(Сумарізація порушень в єднотливих
фонологічних реалізаціях)

Кветослава КОПОРОВА

В процесі аплікації русинського літературного мови до єднотливих функційних сфер доходить до розлічних порушень як орфографічної, так ай орфоепічної норми. Нами слідовано порушення за приблизно 15-річний період вживання русинського мови на сцені Театру Александра Духновича у Пряшіві, як і народностного вислання Словацької телевізії і Радія Патріа сьме зосумаризовали до двох основних частей.

Перша часть порушуваних правил є спрічинена впливом выходославянських мов – російського і українського, друга – під впливом словацьких і русинських діалектів. Окрем того, сучасна русинська орфоепія з перебранням чужих лексем, переважно через філтер словацького мови, несе таксамо сліди впливу неславянських мов.

I. Высловность під впливом выходославянських мов (російського і українського)

Неналежне пом'ягшування согласних в дакотрих лексемах, або наспак – непом'ягшування согласного, котрий ся має высловлювати мягко.

1. К тій сорті порушення правил належить несправна высловность слів із суфіксом **-ьск-**, у словах типу *паньський, жываньський, пекарський, малярський, столярський, борделярський*... Слова з тим суфіксом высловлюєме так, же пом'якшуєме передстоячий согласный (перед суфіксом **-ьск-**), што є назначене і в писаній подобі. Дакотри поуживателі під впливом українського мови, котрого высловность мають зафіксовану, высловлюють лексеми із суфіксом **-ьск-** подля української орфоепії, главно кідь перед суфіксом **-ьск-** ся находить консонант **/p/**, котрий, як знаме, в таких позиціях на розділ од русинського літературного мови є твердий, напр.: *[бордел'арс'кы, фігл'арс'кы, пекарс'кы, мад'арс'кы]*. Выняток (в писаній формі) творять слова, в котрых є передстоячий согласный **/ш/** і **/ж/**, а то з той причіны, же тоты два консонанти суть

в русинському мови все тверды, докінця міра їх ствердіння є бівша, як в других выходославянських мови, што в писомній подобі ся але не назначує шпещіфічним знаком (**ъ**), з другого боку консонант **/ч/** є в русинському мови все мягкий, што в писомній подобі тыж сигналізує абсенція мягкого знака (**ь**) за ним, напр.: *паріжський, шаріишський, пражський, левочський*... Высловность таких слів ся, самособов, піддає впливу асіміляції: *[паріс'кы, шаріс'кы, прас'кы, левџ'кы]*...

2. Высловность согласного **/л/** в лексемах *култура, культурный, култовый, нормальный, силный, фалшивый, далый* і др. є все тверда. Дакотри поуживателі мови під впливом українського мови, респ. і під впливом властного діалекту высловлюють ту мягке **/л'/**: *[кул'тура, кул'турный, фал'шывый, нормал'ный, пул'т, дал'шый]*, што ся вымакати з орфоепічної норми сучасного русинського мови.

3. Під впливом українського мови дакотри вживателі русинського мови высловлюють несправно слово **дітми** в інструменталі плуралу: *[з д'іт'ми]*. Нормативна высловность не є палатална, але согласный **/т/** ся высловлює твердо *[з д'іт'ми]*. Подобно ся высловлюють і слова: *люди* – *[з л'уд'ми]*, не *[з л'уд'ми]*, але *коні* – *[з кін'ми, з кон'ами]*...

4. Подобним прикладом є і слово **письмо** – в котрім дакотри вживателі пом'ягшують консонант **/с/** і высловлюють *[пис'мо]*, што не є нормативне.

5. В субстантивах *спалня, їдалня, купелня, котелня* і подобных, консонант **/л/** перед складом з мягким консонантом ся высловлює мягко *[спал'н'а, їдал'н'а, купел'н'а, котел'н'а]* наслідком регресивного впливу асіміляції по мягкости.

К далшым найчастішым порушенням належать такы:

6. Як нормативну рекомендуєме форму минулого часу од часослов завершенного виду: *дійти* – *дішов, дішло* (не *дійшло*), *найти* – *нашов, нашло* (не *найшло*), так як і *піти* – *пішов, пішло*...

7. Як нормативны форми першої особи сингулару од часослов рекомендуєме: *ле'жати* – *ле'жыть* (не *лежить*), але *зале'жати* – *за'лежить* (не *залежыть*), *бі'жати, біж'ти* – *бі'жыть* (не *біжить*), акцептуючі бівшу міру діспалаталізації консонанту **/ж/** в русинському мови. Ту сі можемо помочі правилом, же там, де є склад акцентований, переважно высловлюєме і пишеме **/ы/**, в складі без акцента звичайно пишеме **/и/**, напр.: *'бажити* – *'бажить, кру'жыти* – *'кружить, сні'жыти* – *'сніжить, 'пражити* – *'пражить, слуг'жыти* – *'служить*...

8. В русинському кодифікованім мови в субстантивах женського роду є нормативный правопис суфікса **-иц'а** з **/і/**, і палаталным **/ц'/** – зато в сло-

вах тіпу *танечниця, служниця, палиця, Богородиця* нелем висловлюємо, але і пишемо /i/. Дакотры вживателі языка під впливом українського языка, або і дакотрых русинських діалектів висловлюють тот суфікс з варіантним гласним /i/, дакторы під впливом властного діалекту висловлюють з /i/, але без палатального /ц'/: [служниц'а, танечниц'а, палиц'а; служница, танечница, палица], што не корешпондує з платныма правилами правопису, якы при правописі суфікса **-иц'а** рефлектують тзв. цілорусинський аспект.

9. Многих хыб, як в орфографії, так і в орфоєпії ся допущають вживателі русинського списовного языка у взаємній заміні гласных /и/ і /і/ в таких словах як *письмо* (не *пісмо*), причім у тім слові сьме зазначили і висловність [пис'мо], што поважуємо за вплив українського языка. Окрем того сьме зазначили далшы аналогічны приклады, в котрых ся замінює /и/ з /і/: *родичів* – *родічів*, *Духновичів* – *Духновичів*, *молодеж* – (локал) *о молодежи, в хыжи* (не *о молодежі, в хыжі*), *мір, мірний* (не *мир, мирний*).

В субстантиві *менишына*, утворенім од компаративу адъєктива (*меньший*), по твердім консонанті /ш/ ся пише і висловлює /ы/ [менишына], а не /и/, як в українському языку [менший], што є звязане з великим ступнем стверджіння того консонанту в русинському языку, як сьме увели выше.

II. Висловність під впливом русинських і словацьких діалектів

1. Недотримованя алтернацій належить ку фреквентованым порушіням орфоєпічных правил. Многы з них мають історичне походжіня як наслідок палаталізацій, котры але не настали у вшитых русинських діалектах, напр. абсентують в дакотрых западоземплінських, шарішських, маковіцьких і др. Найчастіше порушования нормы ся вяже з недотримованєм таких алтернацій:

– **т/ч**: *платити* – *плачіня* (напр.: *Потверджіня о заплатіню* нам *пошлийте до трёх днів* – правильно має быти „о заплачіню“);

– **к/ч/ц**: *рука* – *ручка* – на *руці*, *сливка* – *сливчанка* – на *сливі* (напр.: *Барз ня болит палець на лівій руці* – правильно має быти – „на руці“); *лавка* – *лавча* – на *лаві* (напр.: *Дівчата сиділи на лавці* – правильно має быти „на лавці“);

– **х/ш/с**: *муха* – *мушка* – (о) *мусі*, *бріх* – *брішок* – (на) *брісі* (напр.: *Дав ем тій мухі приучку! Якось ня крутить по бріху* – правильно має быти „мусі“, „по брісі“);

– **с/ш**: *ворсити ся* – *зворшений*, *просити* – *прошу*, *возити* – *вожіня*, *косити* – *кошіня*, *місити* – *мішу*, *дусити* – *душу* (напр.: *Што єсь такый*

зворсений? Напиши ми, барз ты о то *прося*. Уж мам дость того *місіня*! – правильно має быти – „зворшений, прошу, мішіня“);

– **з/ж**: *возити* – *вожіня*, *морозити* – *морозжу* (напр.: *Не люблю возіня на автобусі. Зеленину на зиму заморозю* – правильно має быти „вожіня“, „заморозжу“);

– **г/ч/ж**: *помагати* – *помочі* – *помож* (напр.: *Помозьте* ми з тым *куфром*, *прошу вас* – справно має быти „поможте“);

– **п/пл**: *спати* – *сплю*, *копати* – *коплю* (напр.: *Каждый день спю* допрудня – правильно має быти „сплю“);

– **ф/фл**: *трафити* – *трафлю* (напр.: *До такого малого ціля не трафю* – правильно має быти „не трафлю“);

– **ст/д/дж**: *класти* – *кладу* – *кладжений*, *пропасти* – *пропаду* – *пропаджений*, *уводити* – *уводжу* – *уведжений*, *вести* – *веду* – *веджений*, *впасти* – *впаду* – *впаджений*, *перевести* – *переводити* – *переведжений*, *повідати* – *повідати* – *повіджений* (напр.: *Література уведена* на кінцю *статі*, *є про нас барз цінна*. *Дітина мусить быти ведена* *дорослов особов* – правильно подля нормы має быти „уведжена“, „веджена“);

– **ст/ш**: *пасты* – *паша* – *пашений* (напр.: *Тота лука уж выпасена* – правильно має быти „выпашена“).

2. Далшы хыбы настають наслідком заміны дакотрых гласных і согласных в цроєсі деривації і формотворіння:

– при творіню десубстантивных дериватів: *гребінь* – *гребінча*, *камінь* – *камінча*, *ремін* – *ремінча* і под., де мож часто зазначити неадекватну алтернацію вокалів *i/e*: *гребенча*, *ременча*..., што не є справно.¹

– при творіню десубстантивных адъєктивів: *ярний*, *літний* і *літушний* неправильно ся вживать форма з непалатальным консонантом /н/ – [ярний] – очівісно під впливом словацького языка;

– при творіню порядковых числовників од основных *штири*, *сім* *вісем* намісто правильных форм *четверый*, *семы*, *восьмый* – зась під впливом виходословацьких діалектів сьме зазначили неправильны формы [итвартый], [седмый] [осмый];

– при творіню громадных числовників од основных *штири* і *сім* під впливом словацького языка і виходословацьких діалектів зареєстровали сьме місто правильных форм *четвероякый*, *семероякый* [четверојакый], [семеројакый] ненормативны формы [итворакый] і [семеракый] (порівнай словацьке: „štvoraký“, „sedmoraký“). Шпеціфічным знаком громадных числовників в русинському языку є можность вживаня їх поліваріантных

¹ І ту, так як в других спорных припадах, ся операме о факт, же гласный /i/ в словах *гребінь*, *камінь*... походить зо староруського /e/ (по випаджіню редукованых гласных), зато і в одводжених словах будеме писати і висловлювати /i/.

форм в сполученні з субстантивами мужского роду, напр.: *чотырёмі/штырёмі/штырьме хлопці, п'ятёмі/п'ятьме вучыцелі, шэсцёмі/шэсьце дзядоў*. Притім треба меркавати і на правільну висловність поєднаних форм: при перших формах *чотырёмі/штырёмі, п'ятёмі/п'ятьме, шэсцёмі/шэсьце* у флексії висловлюємо не чисте передне-середнє /и/, але /и'/: [*чотыр'омі/штыр'омі, п'ят'омі, шэст'омі*], в других формах переднє акцентоване /é/: [*чотыр'мэ, п'ят'мэ, шэст'мэ*].

У зв'язі з числовниками русинський язык фіксує і назви грошей, котрі фунгували в минулому і в котрих молодша генерація (евідентно під впливом словацького словотворіння) творить форми: *п'яцькоруначка, десятикоруначка* (тоті суть і правильні (позерай словник *Русинська лексика*, с. 272), старша генерація фіксує давнішу висловність *п'яцькорунашка, десятикорунашка*, що не кореспондує з прийомов нормов.

Заєвидовалисьме у зв'язі з синонімом лексеми *гроші* – *пінязі* і не правильну висловність при творінні плурали того слова, а то передовштыткым у вжытелів западного русинського діалектного ареалу, котрі висловлюють кінцевий м'який консонант неправильно – як його тверду корелячну пару: *пінязі* [*пін'азі*], причім правильно має бути: *пінязь – пінязі* [*пін'ас' – піняз'і*].

Треба меркувати і на вжывання двояких форм дакотрих субстантивів, респ. і прономін ці інших частей речі, причім обидві варіантні форми ся поважують за нормативні. В русинськй літературній мові суть попри новіших формах заховані історичні форми, бо доднесь суть фреквентовані в діалектах, взятых за основу кодифікації. Не основі того вжывателі літературної форми русинського языка не зроблять хыбу, кідь будуть як в устній, так і в писомній формі языка хосновати паралельні форми, наприклад, таких слів: *овес – овса і вівса; она/вна, оно/вно, они/вни; очами і очіма, граблями і грабл'ма, дверями і двер'ма*.

В кореспонденції з прийомов нормов є і вжывання семантично тотожних, хочь формов одлишних синонімів, як напр.: *роп'ляснути – роп'плюснути; плеснути – пляснути; выплюціти (очі) – вытриціти (очі)*.

III. Висловність чужозязычных слів. Назвы дакотрих міст і сел

Русинський язык має в писаню чужозязычных слів свої правила,² в котрих є часточно висвітлена і висловність. При висловності дакотрих з них бысьме ся хотіли приставити і висвітлити їй причіны на базі русинської фонології.

2 Шырше позерай: ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *Писаня чужозязычных слів*. In: ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *Сучасный русинський списовный язык*. Пряшів: ПУ - ПРЯК, 2009, с. 42-45.

Чужозязычны слова ся до русинського языка перебрали двояким способом:

Без графічної зміни і без фонетичної зміни, то значить, без зміни висловності. Іде о слова, котрих зложіння фонем є тотожне з фонемами в русинськй мові, без зміни, то значить, без варіантності конктерної фонемі, котра є частів лексеми, напр.: *мікрофон, графіка, лексіка, каре, ікебана, дізел* і др. пишемо і висловлюємо так само, як в чужій мові.

З графічних і фонологічних змін єдної гласної *і* → *и* у словах, котрі в русинськй мові наслідком високої фреквенції хосновання здомашніли, напр.: *директор, електрика, фабрика, музикант*... Дакотри вжывателі русинського языка під впливом словацького языка ту роблять хыбы і висловлюють в розпорі з нормов: [*діректор, музіка, музікант*].

Абсенція діфтонгів у русинськй мові самособов викликала розділний правопис, але і висловність дакотрих слів, котрі ся в словацькй мові пишуть наприклад з діфтонгом /ia/: *вязати, сміяти ся*... В русинськй мові є яснїша висловність першої часті діфтонгу /j/. Збіг двох гласних находиме і в многих чужозязычных словах, котрі ся перебрають до русинського языка. Русинський язык собі поради́в у висловності чужозязычных слів з діфтогами /eǔ/, /aǔ/, /oǔ/, де в графічній подобі другий вокал є нагороджений консонантом /в/, напр.: *невроза* [неўроза], *невтралный* [неўтралный], *невроком* [неўроком], *невралгичный* [неўралгичный], *кавчук* [каўчук], *Австралія* [аўстралія], *автономія* [аўтономія], *мода і мовда* [моўда].

Сігналація йотації твердим (ѣ) і м'яким (ѣ) знаком в чужій мові є далшов альтернативов у висловності, але і в правописі діфтонгів – *кур'єр, бар'єра, об'їсти, ад'єктив, ін'єкція* [кур'єр, бар'єра, об'їсті, ад'єктив, ін'єкція].

Треба памятати тиж на правільну висловність, але і правопис таких назв міст, як *Бырно, Тырнава, Пылзень*... Многие вжывателі забывають на факт, же в русинськй мові, на розділ од списовної словенчини, консонанти /л/, /р/ не суть складотворными, то значить, же в тих словах мусиме і графічно (нелем у висловності) позначовати склад вокалом /ы/: [*бырно, тырнава, пылзен'*].

На розділ од словацького языка слово *діскузія* [діскузія] висловлюємо так, як го і пишемо, хочь під впливом словацького языка ту часто доходить к порушванню норми і висловлює ся як [діскусія].

IV. Высловность зложеных числовників

Про числовники од *сденадцять* до *двадцять*, як і числовники *тридцять*, *штиридцять* платять правила высловности збігу двох согласных – а то принцип приподобнення, або упрощіння, о котрых сьме высше писали. В числовниках *пятьдесят*, *шістьдесят* і *девятьдесят* настає упрощіння у высловности – консонант /т'/ випадає і высловлюєме [п'ядес'ат, шіздес'ат, дѣв'ядес'ат], причім у числовника *шістьдесят* можемо позороватти і яв асиміляції по звонкости. Подобне упрощіння настає і при числовниках *пятьсто*, *шістьсто* і *девятьсто* [п'яц'то, шіс'то, дѣв'яц'то].

Выразным знаком русиньской нумеральной морфології суть формы росчленюючих числовників, котры ся вживають лем з особныма назывниками. В дакотрых з тых числовників суть припустны дві (в єднім докінця три) паралельны формы, а то: *штыри* – *штырѣми/чотырѣми*, але *штырьме* [штыри, штыр'ѣми, чотыр'ѣми], але [штыр'ме] (на кінцю з акцентованим /е/: *п'ятѣми/пять'ме*, *шес'тѣми/шесть'ме*, *дев'ятѣми/девять'ме*, *деся'тѣми/десять'ме* (подобно росчленюючі числовники 11 – 20 і 30).³

Таксамо мож вживати і варіанти числовника порядкового *штыри* – *четвертый*, де в інструменталіі суть припустны аж три форми з акцентованим /а/ у флексії: з *чотырѣма*, з *штырѣма*, з *штырьма* [з чотыр'ѣма, з штыр'ѣма, з штыр'ма].

V. Высловность приназывників к, ку, з

В русиньскім языку, подобно як в словенчині і в других славянських языках ся дакотры приназывники вокалізовали (подля Гавлікового правила зануку і вокалізації єрів⁴). То значить, же приназывник **к**, котрый ся в русиньскім языку вживать з датівом, вокалізовав ся в дакотрых позиціях на **ку** і высловлює ся як [г, гу]. Кідь наслідуює позад приназывника **к** (в далшій лексемі) звонкий согласный (платить закон **асиміляції по звонкости**), сонорный або гласный (ту платить закон **звонкостной неутралізації**), высловлюєме го як [г], напр.: *к авту* [г авту], *к бабі* [г бабі], *к нѣму* [г н'ѣму], *к дїдові* [г д'їдѣви], *к мамі* [г мамі], *к облаку* [г облаку]. Закон **асиміляції по глухости**, як і **звонкостной неутралізації** платить і при приназывнику **з**: з *нѣго*, з *нѣй* (ту ся звонкостна неутралізація

3 Позерай: ЯБУР, Василь - ПЛІШКОВА, Анна: *Русиньскый язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчаньм русиньского языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2005, с. 61.

4 VOJTEKOVÁ, Marta: Vokalizácia predložiek v spisovnej slovenčine a ukrajinčine v širšom slovanskom kontexte. In: СОПОЛИГА, Мирослав (ед.): *Науковий збірник МУК н. 24*, Свидник, 2007, с. 385-394.

реалізує і в правописі, бо в русиньскім кодифікованім языку маме лем приназывник **з**, котрый ся вживать і з генітивом, і з інструменталом). Кідь позад приназывника **к** в далшій слові наслідуює глухий согласный, вживать ся вокалізована форма **ку**, яка ся высловлює [гу], напр.: *ку теті* [гу тѣт'і], *ку татові* [гу татові], *ку плугу* [гу плугу].

Высвітлили сьме дакотры правила нормативной высловности з боку фонології. Правила орфоєпії бы мали служыти нелем як помічник учітелям русиньского языка і людѣм, котры нарабляють з говореным русиньскым словом у своїм професіоналнім животі але і тым, котры ся з недовіров і похыбностями высловлюють на адресу кодифікаторів нашого языка – же тот язык є комплікований, же не давать простор поліваріантности, же є приятельный лем про тых вживателів, котрых діалект бив взятый за основу кодифікації, і так дале. Треба припомнути, же основным принципом при кодифікації списовного языка Русинів на Словакії бив принцип зрозумілості, при дотриманю условія, же кодифіковати ся буде живый язык, котрым до днешніх днів русиньске жытельство або холем єго часть комунікує. Можемо сконштатовати, же тот принцип бив дотриманий, дакотрым вживателям языка роблять проблем лем меншы розділы у высловности, на котры сьме в статі вказали.

ЛИТЕРАТУРА

БЛОДИД, І. К.: *Сучасна українська літературна мова. Фонетика*. Київ: Наукова думка, 1969. 435 с.

БРОХЪ, О.: *Угросорусское нарѣчіе села Убли (Земплинского комитата)*. Санктпетербургъ: Типографія императорской академіи наукъ, 1900. 116 с.

VAŇKO, J.: *The Language of Slovakia's Rusyns / Jazyk slovenských Rusínov*. New York: Columbia University Press, 2000. 121 с. ISBN 0 – 88033 – 437 – 1

ВИНОГРАДОВ, В. В., ИСТРИНА, Е. С., БАРХУДАРОВ, С. Г.: *Грамматика русского языка. Том I. Фонетика и морфология*. Москва: Издательство академии наук СССР, 1952.

GEROVSKIJ, G.: Jazyk Podkarpatské Rusi. In: *Československá vlastivěda, díl III. Jazyk*. Praha: Sfinx Bohumil Janda, 1934, с. 460 – 517.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: *Kapitoly zo slavistiky*. Prešov: FF – PU, 2001. 186 s. ISBN 80 – 8068 – 048 – 5

KRAJČOVIČ, R.: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava: SPN,

1988. 343 с.

ЛАТТА, В.: *Атлас українських говорів Східної Словаччини*. Братислава – Пряшів, 1991.

ЛАТТА, В.: Фонологические системы украинских говоров Восточной Словакии. In: *Дукля*, XI, Пряшів: КСУТ, 1961.

ЛАТТА, В.: *К вопросу диспалатализации согласных перед этимологическими е, і в украинских говорах Восточной Словакии*. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: Philologica XVI*. Bratislava, 1964.

ПАНЬКЕВИЧ, І.: *Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. З приложением 5 діалектологічних мап. Частина I. Звучня і морфологія*. Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze. Praha: Orbis, 1938. 545 с.

ПАНЬКО, Ю., ЯБУР, В.: *Правила русинського правопису*. Пряшів: Русинська оброда – Інститут русинського языка і культури, 1994. 128 с. ISBN 80 – 88769 – 09 – 04

ЯБУР, В.: *Русинський язык (Вибрати капітолы)*. Пряшів: Методічно-педагогічний центр, 2004. 104 с. ISBN 80 – 8045 – 337 – 3

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык про I. класу середніх шкіл із навчань русинського языка*. Пряшів: Русинська оброда, 2002.

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык про I. – 4. класу середніх шкіл з навчальним языком русинським і з навчань русинського языка*. Пряшів: Русин і Народны новинки, 2007. 288 с. ISBN 978 – 80 – 88769 – 77 – 4

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Русинський язык в зеркалі новых правил про основны і середні школы з навчань русинського языка*. Пряшів: Русин і народны новинки, 2005. 128 с. ISBN 80 – 88769 – 61 – 2

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: II. Літературный язык – Пряшівська Русь. In MAGOCSI, Paul Robert (redaktor naukowy): *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 147 – 209. ISBN 83 – 86881 – 38 – 0

ЯБУР, В. – ПЛІШКОВА, А.: *Сучасний русинський списовний язык*. Пряшів: ПУ – ПРЯК, 2009. 212 с. ISBN 978 – 80 – 555 – 0046 – 1

PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.
Prešovská univerzita v Prešove
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Námestie legionárov 3
080 01 Prešov
e-mail: kkorporov@gmail.com

РУСИНСЬКЕ НЕДІЛЬНЕ ОШКОЛОВАННЯ НА ЗАКАРПАТСЬКІЙ УКРАЇНІ (2003 – 2012): ЗАДАЧІ, ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Валерій ПАДЯК

Нараз мусай уповісти: Українська держава из часу пада Радянського Союзу уж веце як 20 років нияк не подпорує шыріння русинського ошколованя; до теперь ани фінансово, ани юридично ци морално не полівляє русинам у снагах мати свою народну школу. Нарубы: як то было и за Радянського Союзу, кідь ся не признавала народность (а за українськов класифікаціов – „національность“) „русин“, а русинська школа у 1945 році была заказана и веце ги півтисячі школ нараз влада переоначила на „українські“ – так то є и теперь в Україні! Як лем позад цілозакарпатського референдума 1991 рока¹ стало видко, же за 47 років радянської експансії не дало ся докус асимілювати русинів, такой нараз из 1996 рока українська влада приправила секретный документ (што її ганьбит перед цивілізованим світом!), котрый ушытку систему влади в Українській державі – міністерства, Закарпатську обладміністрацію, університеты, Націоналну академію наук України, Комітет державной безпеки а т. д. – націлив чим скорі асимілювати русинів. Сесь секретный документ – тзв. „План заходів щодо розв’язання проблем українців-русинів“ – реалізує ся и днесь, то значит же фунгує уже 15 років.²

У таких условиях не мож говорити за повновартостне народне ошколованя помеджи подкарпатські русины. Айбо и так на Подкарпатю³ за послідніх десять років подарило ся організовати програму холем недільного ошколованя. То значит, же діти русинської народности / національности єден день на тыждень (главно – у суботу, кідь ся не учит

1 РУЩАК, М. Ю. - ПАДЯК, В. И.: Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991 – 2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения. Ужгород: Издательство В. Падяка - Исследовательский центр карпатоведения при Издательстве В. Падяка, 2004, с. 3-5.

2 План заходів щодо розв’язання проблем українців-русинів. Ін: *Руснацький світ : Науково-популярний збірник. Т. 1 (у 2-х частинах)*, ч. 1. Ужгород: Видавництво В. Падяка - Русинське науково-освітнє товариство, 2000, с. 169-171.

3 Дале будеме хосновати історичну назву-етнонім *Подкарпаття*, причім іде о сучасну географічну територію – Закарпатську область України.

у державній школі) поволи и з благословіння своїх родичів нащивлявуть п’ятьступінєву недержавну школу, у котрій русинські педагоги почас уроків русинського языка и літературы, історії и географії Карпатської Руси давут ученикам закладні знаня за свій народ, ёго культуру и історію – и так, поступно, їм ся прискіплює русинське народне самоосмыслення.

Карпаторусинські общественні організації на Подкарпатю и по других державах, де на своїх історичных землях жыют русины, тримаवут возродження русинської школы за майважне діло. У єдних державах (Словакія, Полща) тоты процеси регулювут ся через державні закони, и туй містна влада (представлена майоритным нерусинським народом) поступно полівляє русинським громадам у снагах розшырєвати своє народне ошколованя. В Україні, де народность „русин“ офіційным Києвом не визнає,⁴ ясное діло, ниякой подмоги од державы не є, як не є нияких державных законів. И хоть тоты проблеми централна влада в Києві воліла бы законсервовати, айбо и так на уровни містной влади и подкарпатського соціума дасть ся видіти „тліючий“ процес визнання – приховане розуміння сітуації и пасивна поміч русинам у вопросі возродження русинської школы.

Тото розуміння сперат ся, из єдного бока, на історичні жерела, котрі констатувут, же на час, як радянська тоталітарна система їмила ся політично капчати ид собі Подкарпатську Русь и заказала русинську народность / національность, и такой єдным махом заперла ушыткі русинські школы и намісто них отворила на осінь 1945 рока (лем поміняла таблы на школных будовах!) 636 „українських“ школ.⁵ То значит, же на Подкарпатю сперед тоталітаризма екзистовала система русинського ошколованя и днешні снагы мати русинське ошколованя мож потовмачовати лем як демократичный процес возродження (навернення) того, што ся почас тоталітаризма заказовало!

Из другого бока, полівляння містной влади потовмачує ся демографічних сітуаціов и балансом народностей: русины на Подкарпатю (у Закарпатській області України) и у середині ХХ століття, и днесь усе мали прирост населення. Почас державного списованя людей (як то было даколи за радянської влади, так то є теперь в незалежній Україні!) влада не хоче дефіновати русинів окреме од українців, и зато не є офіційной статистики – кільки русинів жыє у Закарпатській області! Подля неофіційной статистики, русины числят коло 70 – 75 % од общого чис-

4 МАГОЧІЙ, П. Р.: Ваганя України веде до екстремізму: [Меморандум]. Ін *Русин*, XVII, 2008, 3. с. 5.

5 ГОМОННАЙ, В.: *Народна освіта Радянського Закарпаття*. Київ – Ужгород, 1988, с. 37.

ла быванців Закарпатської області – значит, є їх коло 740 тисяч людей!⁶

Зачинати усе тяжко. Майважнов аргументаціов перед містнов владов усе був факт, же аналогічні школи подпорувут ся у другых державах, де жыют русины. И там держава думає за то, абы дати дітєм ошколованя по-русинськы, спомагає выдавати учебники, другу методичну літературу, полівляє рішати далші проблеми культурно-національного жытя русинської громады. Не мож туй не уповісти и за роль громадських організацій, што заступлявут русинське двиганя послідного десятирчія. Заслугов русинських громадських організацій, котрі декларувут мирный ненасилницький характер двиганя, містный парламент Закарпатської області (а до того ищи й подагде районні народні рады) за послідніх двадцять років трич голосовав за вызнання народности / національности „русин” и убертав ся до Верховной Рады у Києві вирішити раз и навсе тоту проблему. Послідне таке голосованя за русинів было у стінах Народной Рады в Ужгороді 7 марца 2007 рока. Почас сесії, котра, набізувно, має про русинів історичне значіння, Закарпатська областна рада своїм рішінєм № 241 „За вызнання національности ‘русин’” потвердила: 1) вызнати на теріторії Закарпатської області національність „русин”; 2) убернути ся ид Верховній Раді України из просьбов вызнати національність „русин” на законодательному уровни.

Ищи до того, 14 септембра 2006 рока, тота сама областна рада своїм рішінєм № 119 понукнула Президента державы Віктора Ющенка, Верховну Раду и Кабінет Міністрів України вызнати русинську народность, а до того понукнула містній адміністрації (органь містной самосправы) усяко спомагати подля своєї компетенції рішати проблеми русинства, як то „народна культура, язык, ошколованя (!), звычаї, традиції, історія, християнська віра”.

Ушыткі документи из проблемы вызнання русинів, што їх проголосовала Закарпатська областна рада, суть легітимні, и подля Конституції України рішіння органів місной самосправы нияка высша державна інстанція не має право исперти ци заказати. То значит, кідь в Україні русинська народность не вызната, айбо и так на містному закарпатському уровни удає ся рішати даякі вопросы, и не лем ошколованя.

Єдным из фактів компроміса – розуміння містныма адміністраціями (районныма одділами и областным управлінєм освіти) вагы возродження народного ошколованя было то, што русинські школы заклали ся на основі школьных колективів загальноосвітних (середніх ци неповних се-

редніх) школ в області. Дірекция державных школ пристає на то, абы ученикы їх школы, кідь на то буде воля родичів, нащивляли урокы русинської школы. До того, дірекция позволяє (суть лем окремі негативні вынятки) проводити урокы на базі школьной будовы, хосновати школьне майно, електрику а т. д.

Завести русинську школу „под стріху” загальноосвітной школы позволяє державне положеня за факультативні (доповнюючі) урокы, котрі ученикам може (и мусит) організовати дірекция державной школы подля заяв од родичів учеників (не менше 20 заяв). Як правило, родичі просят організовати занятя из комп’ютерного діла, хореографії танців і т. д., а дірекция має найти відповідного учителя (спеціаліста) и поплатити єго роботу из бюджетного фінансованя. Отворіня каждой русинської школы зачинат ся из того, што родичі, котрі хочут, абы їх діти ходили до народной школы, пишут заявы на имня діректора – просят отворити при школі такий русинський клас. Ушытка документація за русинський клас передає ся до районного одділа освіти и лем позад того назад ся верне ид діректору школы из позволінєм высшой установы. Дірекції державной установы закон заказує забезпечувати русинського спеціаліста (подля діплама, спеціалісты из русиністики в Україні не суть!), ани оплачувати єго роботу (тото не позволяє бюджет, бо у державі не суть русины!), и мож повісти, же на днешній день не дало бы ся отворити ани єден русинський клас, кібь фінансованя (и ушыткі выдаткы), а до того інтерес – закликати учителів – не перебрав бы на себе сам організатор русинського недільного ошколованя – Школна рада ведно из Закарпатськов областнов надаціов «Русинська школа».

Геополітичні здвигы в Україні из падом тоталітаризма, з єдного бока, и вытвореня новой сістемы Європської унії, до котрой сперед пару років вступили нові демократичні державы, де жыют русины, из другого бока, давут карпаторусинам шанс за даякый час увидіти, як Українська держава, можно, реалізує снагы изближіня из Європов. То бы значило, же Україна перебере на себе (и то з доброй волі!) обязанности поважати мінорітні народы, а до того – наконець возьме ся розвязати у себе в державі проблему вызнання русинського народа. То бы значило и вызнати факт, же подкарпатські русины днесь в Україні за числом быванців суть третьов народностей (позад українців и росіян). Общественні організації веце раз ся убертали на владу України вирішити сесь вопрос. „Сучасна Україна мала бы ся справовати як будучій член Європської унії, а не як царська Росія або Советський союз. Вызнання карпатських русинів за окрему національність заспокоїт елементарні людські права русинів и

6 МАГОЧІЙ, П. Р.: *Народ нивыдкы : ілюстрована історія карпаторусинів*. Ужгород: Видавельство В. Падяка, 2007, с. 11.

стане важним кроком України на пути інтеграції з остатком Європи” – так ся говорить у меморандумі СРР од 3 юнія 2008 рока.⁷

Євроінтеграційні процеси України, мож ся надіяти, мали бы привести через визнання русинського народа ид подпорваню в Україні русинської народной школы. И кідь бы ся так стало, мусай буде русинським організаціям узяти ся помочи наладити в державі школну систему. Зато, як ся закладало русинське ошколованя, усе ся говорило за двояку ціль тої ініціативы. Ціле, главна ціль туй – через систему ошколованя прискіпляти на Подкарпатю молодым поколінням русинське народне сомоосмысленя, не дати ся асимілювати, здержувати процеси поукраїнщення русинського народа. Айбо мусай уважати и на другу ціль – покласти ошколованя уже тепер на професійну основу. И то так, жебы не хыбили нам учителі-професіоналы, жебы затвердити програмы учебных предметів, на основі тых програм написати и выдати для школы комплект учебників и розробити спомагателні учебно-методичні матеріалы. А до того – закласти систему атестованя и звышваня кваліфікації учительських кадрів. И тота друга ціль – кідь буде добра воля України закласти у себе в державі державні (штатні) русинські школы (аналог мадярських, румунських, польських і т. д., які суть отворені из 1945 р. и реорганізовані из 1991 р.) и жебы того не зачинати из нуля – най бы держава мала можность перебраться собі тоту систему ошколованя и увести її до державных школ, узяти на роботу наших учителів, подпорвати фінансово виданя наших учебників і т. д. Тота двояка ціль прояснює, чом Школна рада має у перспективі закласти на Подкарпатю народну школу у кождому русинському селі – штомайменше шістьсто школ.

Ініціатором русинського недільного ошколованя и фінансової підпоры выступує Світова академія русинської культури (президент – п. Стівен Чапа, координатор проєкта проф. Павло Роберт Магочій).

Из часу русинського возродження усе ся говорило за потреби закласти систему народного ошколованя. Ідею таких школ подав почас II Світового конгреса русинів у 1993 р. проф. П. Р. Магочій. Тоты сімptomатичні спроби (из 2002 р.) дало ся изреалізувати лем у 2003/2004 школнім році. Того року под веджінєм головы Свалявського общества русинів п. Василя Сарканича (1923 – 2008) и сівероамериканського координатора Програмы русинських недільных школ у Закарпаті проф. П. Р. Магочія отворило ся перших пробных 9 класів, котрі підпорило Карпато-русинське общество США. Але на повну міру русинська недільна школа зачала робити из 2004/2005 школного рока. Того року ся отворило нараз

⁷ МАГОЧІЙ, П. Р.: Ваганя України веде до екстремізму: [Меморандум]. In *Русин*, XVII, 2008, 3. с. 5.

16 школ, до котрых ся записало 386 учеників.

Число русинських недільных школ и учеників, што ся записали у тоты школы, по роках выпозірує атсяк:

2003/2004 шк. р.	9 школ	200 учеників
2004/2005 шк. р.	16 школ	386 учеників
2005/2006 шк. р.	22 школы	536 учеників
2006/2007 шк. р.	27 школ	616 учеників
2007/2008 шк. р.	40 школ	858 учеників
2008/2009 шк. р.	23 школы	456 учеників
2009/2010 шк. р.	23 школы	455 учеників
2010/2011 шк. р.	23 школы	433 ученики
2011/2012 шк. р.	23 школы	440 учеників

Днесь на Подкарпатю русинські школы роблят по селах Великобerezнянського, Иршавського, Мукачівського, Ужгородського, Хустського и Тячівського районів, у варошах Ужгород и Мукачево. У пережі роки такі школы были также у Перечинськім, Свалявськім, Виноградівськім и Воловецькім районах.

Днесь школы суть по селах Великий Березный, Малый Березный, Ильница, Осой, Лалово, Грабовница-Чинадієво, Клячаново, Калник, Лохово, Бобовище, Верхний Коропець, Макарёво, Золотарёво, Буштино. Єдна школа є в Ужгороді, у Мукачеві майвеце – три. У пережі роки такі школы робили у селах ци селищах: Перечин, Голубиноє, Стройно, Поляна, Свалява-Быстрый, Березники, Ганьковиця, Керецьки, Неліпино-Сасівка, Довгоє, Плоске, Королеве, Хижа, Чорна, Тячево.

Истинныма подвижниками русинського возродження на Подкарпатській Русі суть учителі недільных школ. Ушыткы учителі – професійні педагогы, вони мавут высшу ци середню спеціальну освіту гуманітарного профіля и доста педагогічного стажу работы. За кождого учителя мож уповісти доброе слово, бо не боят ся тримати свого, русинського, хоть політика поукраїнщення в державі іде згоры, од влады, і хоть русинство в офіційній пресі, на радіо, в телевізії потовмачує ся як „сепаратизм”, „антиукраїнство”, ба ищи веце – робота на загатарні розвідкы з цілём „розбиваня Української державы”.

Русинське недільне ошколованя – то пятьступінєва школа. Освоєвання програми из каждого учебного предмета розсчитує ся на 5 років ошколованя. Учебный матеріал, єго формат, ступінь складности розрахує ся одповідно до 5 вікових груп (цвітів):

- I цвіт – 10 – 11 років
- II цвіт – 11 – 12 років
- III цвіт – 12 – 13 років
- IV цвіт – 13 – 14 років
- V цвіт – 14 – 15 років

Ученики зачинавут ходити до русинської школи, як видиме, из пятого класа загальноосвітньої дванадцятьрочної державної школи, коли ся ученику сповнит 10 років. Ученики нащивлявут школу 9 місяців на рік – од септембра и до кінця мая, як то є и в державных школах. Школа робит єден день на тыждень. У котрый день на тыжнєві проводити уроки (ци у суботу, ци у неділю, ци у робочий день по обіді) – опстає на выбор учителя и діреції державної школи, котра позволяє хосновати свої аудиторії. Школный день – то чотыри уроки по 30 минут.

Програма русинського недільного ошколованя дає ученикам знаня из таких **учебных предметів**:

1. Русинський язык
2. Русинська література (I и II цвіт – читаня)
3. Історія Карпатської Руси
4. Географія Карпатської Руси
5. Етика и християнська мораль
6. Русинський народопис
7. Народна русинська культура (естетика)

Перші три предмети у школьній програмі (язык, література, історія) – майважні, на тоты предмети планує ся читавое число школных годин. То значит: каждомісячно на 16 учебных годин припадає таке число уроків: русинського языка – 4; русинської літературы / читаня – 4; історії Карпатської Руси – 3; географії Карпатської Руси – 2; етики и християнської моралі – 1; русинського народописа – 1; народной русинської культуры – 1.

Учебный процес на рік уміщує 34 занятя, авадь 136 уроків (школных годин). Сітка занятя русинської школи выпозірує так:

№ за/ш	учебный предмет	Місяць										
		септембер	октобер	нояембер	децембер	януарь	февруарь	март	апріль	май	УЄДНО	Из того контрольні роботы
1	Русинський язык	4	4	4	4	2	4	4	4	4	34	2
2	Русинська література (читаня)	4	4	4	4	2	4	4	4	4	34	2
3	Історія Карпатської Руси	3	3	3	3	1	3	3	3	3	25	2
4	Географія Карпатської Руси	2	2	2	2	1	2	2	2	2	17	2
5	Етика и християнська мораль	1	1	1	1	-	1	1	1	1	8	2
6	Русинський народопис	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	2
7	Народна русинська культура (естетика)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	2
УЄДНО		16	16	16	16	8	16	16	16	16	136	14

Русинська школа має у перспективі (подля школной програмы) приправити ушытку учебно-методичну літературу. На зачатку 2006/2007 школного року каждый учитель дістав сондажне виданя Програмы занятя для русинських недільных школ. Програма уміщовала тематику уроків из ушытких предметів. Програма мала статус дочасної, зато учителям ся позволяло вносити до програмы зміны, експериментувати из тематиков уроків – звужувати ци розшырєвати теми уроків, одмітовати даякі теми ци уводити нові, из тым, же за рік-два учителя обговорят Програму, и лем по тому ся затвердит стандартна Програма недільної школи. Из 2010 рока школа уж робит за новов програмов из русинського языка (ушорила: Надя Печора), русинської літературы (Анна Похилець) и історії карпаторусинського народа (Валерій Падяк).

Нараз, як ся заводили русинські школи, ученики дістали од видавательства перші нові учебники. Суть то:

1. **Слово за словом:** Практична граматика русинського языка для недільної народної школи: 2-3 цвіт/ Склали: М. Алмашій, М. Молнар. Ужгород: Видавательство В. Падяка, 2004. 24 с.

2. **Живое слово:** Читанка для русинської недільної народної школи: 2-3 цвіт/ Составитель Алмашій М. Ужгород: Видавательство В. Падяка, 2004. 30 с.

3. **Магочій П. Р.: Наша Отцюзнина:** Історія карпатських русинів: Куртый нарис діла русинських недільных шкул. Четвертый цвіт, 14 – 15

років / По-русинськи потовмачив и методично розробив В. Падяк. Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2005. 52 с.

4. **Магочій П. Р.: Народ нивыдкы:** Ілюстрована історія карпаторусинів / Потовмачив по русинськы В. Падяк; Сюжетні комент. ид ілюстраціям В. Падяк. Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2007. 120 с.

Позад першой серії учебників (2004 – 2005 рр.), кідь ся плановало холем штось чимскорі дати дітём до рук, зачав ся новий етап. До написаня учебных книг школна рада закликала самых учителів недільных школ ци й цілі авторські групи. Учителі уж маюч доста практики и даякі из них будут мочи приправити потребный учебник.

На днес є написаных дакілко новых учебників из русинського языка и історії. Так, учителька русинського класа школы с. Осой Иршавського р-на Марія Магурська приправила „Історію Карпатської Руси”, про 2-й цвіт (клас). Учителка Ильницької школы Марія Бойко приправила учебник історії про 3-й цвіт. Учителка русинського класа у с. Макарёво Надя Печора приправила учебник «Русинський язык» про діти, 1 – 3-й цвіт и пише далшый учебник – «Русинський язык» про діти, 4 – 5-й цвіт. Член школной рады Валерій Падяк приправив «Читанку» про русинські діти, 2 – 3-й цвіт. Планує ся, же ушыткі тоты книги будут напечатані першый раз як сондажні (пробні) виданя у 2012 році, а дале, як ся дасть зліпшыти учебный матеріал, – як стандартні учебники.

До теперь виданя ушыткых учебників оплачує спеціальний Фонд Стівена Чепы, котрый націлює давати учебники ученикам задарь и навсе. То значит же дітвак, як ся выучит по тому ци другому учебнику, може го подаровати свому меншому брату ци сестричці, своїм цімборам, аби и они мали можность узнати веце за русинську ідею и русинську школу.

Фонд Стівена Чепы спомагає учителів и в ділі засобованя доповнюючов учебно-методичнов літературов – словниками, творами красной літературы русинських писателів, помочныма виданнями з історії, географії, артистичного умілства, текстами народных співанок, казок, CD-дисками народной музыки а т. д. У 2006 – 2008 роках Стівен Чепас засобив ушыткі класы музичныма центрами.

Єдным из методів проглиблєваня и зліпшованя методики школных занять суть **отворені урокы**. Такі урокы планувут ся Школнов радов наперед – двич-трич у році. (Проходят урокы у рамках учительської педагогічної конференції). Учителі-методисты ци старші учителі, котрі поробили в русинській школі три и веце років, давут у свому класі отвореный урок діла учителів. Для молодых учителів отворені урокы – то добра практика, для ушыткых учителів – то стимул у будучности

кваліфіковано провести отвореный урок у свому класі. Школна рада и учитель запрошувут на такі урокы гостів: діректію державной школы, под стріхов котрої фунгує русинська школа, потенційных кандидатів на учителів, представителів управліня освіти Закарпатської области ци районных одділів освіти.

Отвореный урок – то інтегрална часть **учительської педагогічної конференції**, котра обговорює актуалні вопросы недільной школы, веде діскусії из проблем кодифікації языка, писаня учебників, організації позакласной и позашколной работы, атестованя учеників і т. д.

Выпускники пятьступінєвой русинської школы діставут **Атестат успішности**. Образчик такого діплама розроблений в ужгородському Выдавательстві В. Падяка. Из атестата мож видіти, из якими оцінками ученик скончив школу. Легітимность атестата потвержує ся печатков Закарпатської областной надації «Русинська школа». Каждый рік выпускниками школы ставут од 50 до 80 учеників.

Школна рада націлює учителів не дублєвати методы работы загальноосвітної школы, а скорше популаризовати клубну роботу. То значит, же урокы не мусай усе проводити за школнов партов, у класі. Ефективнов формов работы русинської школы можут быти стрічі з русинськими писателями, закладаня школного музея історії вадь літературы, записованя популярных у свому селі народных співанок, былин и легенд, приповідок и казок. Ци записуваня словника (діалектних слов) свого села из літературныма одповідниками, ци екскурсії до памятных міст історії и културы свого району, ци стріча из учениками русинського класа из сусідного села і т. д. Яло бы ся научити красных русинських співанок ци русинської поезії, из котрыма ліпші ученикы можут стати участниками фестивалів народной творчости ци конкурсів декламаторського умілства, Днів родного села і т. д.

Результаты навчаня у русинській школі добрі ся дає видіти почас конкурсів, што їх організує Русинська школа, як то каждорочні Конкурс русинського декламаторського умілства им. А. Духновича (из 2007 года), Фестиваль народної співанкы «Червена ружочка» (из 2009 года), чемпіонат Русинської школы из фотбала (из 2007 года) ци Інтеррегіонална русинська молодежна акція „Карпатські русины – єден нерозділный народ!” на горі Кременець (из 2008 года).

Почас уроків, стріч, конкурсів, фестивалів, змагань ученикы не лем ся учат, бавлят у фотбал и декламувут стихи, співавут співанкы – діти много меджи собов контактувут, уєдно організувут културні и молодежні акції. Майглавноє туй, ож діти видят, же, хоть розметані по многих

селах Подкарпаття чи й державах, але ушиткі вони суть русины и зато легко меджи собов можут хоть за што ся договорити, бо хоснуют єден язык, котрый всі розумівут. Так через школу, культурні и просвітні акції, через спорт, котрі зближуют дітей, ученикам ся прискіпляє русинське самоосмыслєня.

Такі результати має русинське народне ошколованя за послідніх десять років. Минулось дає надій доста оптимістично позерати наперед. Напереді – великі задачі, и помеджи них майглавна – просвіщати свій народ, підняти на крыла русинства нові генерації молоджавы. И то значит – захранити будучность.

ЛІТЕРАТУРА

РУЩАК, М. Ю. – ПАДЯК, В. И.: *Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991 – 2004 годах: экономический упадок, развал аграрного сектора, губительное использование природных ресурсов, крах социальной защиты населения, политика ассимиляции русин, нарушение прав коренного населения..* Ужгород: Издательство В. Падяка – Исследовательский центр карпатоведения при Издательстве В. Падяка, 2004.

План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів. In: *Руснацький світ : Науково-популярний збірник. Т. 1* (у 2-х частинах), ч. 1. Ужгород: Видавництво В. Падяка – Русинське науково-освітнє товариство, 2000, с. 169 – 171.

ГОМОННАЙ, В.: *Народна освіта Радянського Закарпаття*. Київ – Ужгород, 1988.

МАГОЧІЙ, П. Р.: Ваганя України веде до екстремізму: [Меморандум]. In: *Русин*, XVII, 2008, 3, с. 5.

МАГОЧІЙ, П. Р.: *Народ нивыдыкы : ілюстрована історія карпаторусинів*. Ужгород: Видавельство В. Падяка, 2007.

Mgr. Valerij Paďak, CSc.
Prešovská univerzita v Prešove
Ústav rusínskeho jazyka a kultúry
Námestie legionárov 3
080 01 Prešov
e-mail: padiak.valeri@gmail.com

Názov: ***Studium Carpato-Ruthenorum 2012***
Štúdie z karpatorusinistiky

Zostavovateľka a zodpovedná redaktorka: PhDr. Kvetoslava Koporová, PhD.

Recenzent: doc. PhDr. Vasil' Jabur, CSc.

Vydavateľ: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka
a kultúry

Vydanie: prvé, 2012

Počet strán: 100

Tlač: GRAFOTLAČ PREŠOV, s. r. o.

Náklad: 200 ks

ISBN 978-80-555-0683-8